

Редакційна колегія:

БАКАЄВ Л.О.,
доктор економічних наук, професор,
заступник директора Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України;
БІЛОУСОВ М.М.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України
при Міністерстві закордонних справ України;
ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу всесвітньої
історії та міжнародних відносин Інституту історії НАН України;
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,
доктор економічних наук, професор;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України,
ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, ректор Дипломатичної
академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної
академії України при Міністерстві закордонних справ України;
КОПШЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОПИЛЕНКО О.Л.,
доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук
України, член-кореспондент НАН України, директор Інституту
законодавства Верховної Ради України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, зав. відділом Інституту історії
України НАН України;
ЛЕЩЕНКО Л.О.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України
при Міністерстві закордонних справ України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних
відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
МИКИТЕНКО Є.О.,
Спеціальний Представник України з питань Близького Сходу та Африки;
МОТИЛЬ О.Дж.,
професор політології, заступник директора Університету Рутгерс
(Нью-Джерсі, США);
ПАЗЕНОК В.С.,
доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН
України, академік Української академії політичних наук;
ПОТАШНИК С.І.,
професор, Герой України, голова Правління ВАТ "Укргідроенерго"
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ЦВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної
академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних
систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України
при Міністерстві закордонних справ України;
ШКЛЯР Л.Є.,
доктор політичних наук, професор, заступник голови ВАК.
Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії
України при Міністерстві закордонних справ України протокол
№ 01 від 21.09.2011 р.

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Володимир Семенов, Леся Савчин,
Галина Яворська, Валерій Гришаков, Ірина Роговенко.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на "Зовнішні
справи" не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст
реklamних оголошень.

"Зовнішні справи", науковий журнал

2011, № 9. Виходить щомісяця.

Засновники – Міністерство закордонних справ України, Диплома-
тична академія України при Міністерстві закордонних справ Украї-
ни, Державне підприємство "Журнал Міністерства закордонних
справ України "Політика і час".

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.

Телефон/факс: 38 044 279 39 18

Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua

www.uaforeignaffairs.com

Видавець: ДП "Політика і час"

Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.

Друк: ТОВ "Вістка".

Тираж 1000 примірників.

Відпускна ціна редакції – 20 гривень.

Передплатний індекс: 74402.

"Зовнішні справи", 2010.

На наших обкладинках:

1 стор. – малюнок Михайла Шлафера.

2 стор. – плакат Alice Drueding з Міжнародної виставки

Voces en libertad / Голоси свободи

КОЛОНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Генеральна Асамблея ООН 19 років тому визначила 21 вересня Міжнародним днем миру (International Day of Peace). За збігом обставин, саме цього дня дев'ятнадцять років пото-

му Президент України Віктор Янукович, виступаючи на загальних дебатах 66-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, зауважив: «Превентивна дипломатія та посередництво в регіональному та міжнародному вимірах – від «заморожених» конфліктів на пострадянському просторі до близькосхідного врегулювання та відновлення стабільності в Північній Африці – залишається невід'ємним елементом зовнішньої політики України. Ми проводимо цю політику в Комісії ООН з миробудівництва, будемо послідовно робити це й під час головування України в Організації з безпеки та співробітництва в Європі у 2013 році. Україна завжди приходила на допомогу тим, хто страждає. Крім гуманітарних зусиль, ми готові підтримати усі конструктивні міжнародні мирні ініціативи та превентивні заходи». Для величезної кількості людей на планеті поняття «Земля – Мир» – казкова мрія. Для українців, як і для всієї європейської спільноти, – це прозаїчна реальність, за щастя мати яку дорого заплатили наші попередні покоління.

...Є стара притча про двох вовків. Колись один індієць сказав своєму онукові, що у кожній людини життя є протистоянням двох вовків – сірого та чорного. За сірого відповідають ревності, егоїзм, амбіції. За іншого – любов, мир, надія.

– Хто ж переможе з двох вовків? – запитала малеча.

Дід відповів:

– Той, кого ти годуєш.

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити „Зовнішні справи” ви можете у наших партнерів:

- ДП „Преса” Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
- ТОВ „НВП „Ідея”, вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;
- ООО Фірма „Періодика” Тел. + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі “24 nonstop” та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;
- АТЗТ „Саміт” (Київ, 044), 521-40-50 (багатокан.), 521-23-75;
ТОВ „Саміт-Кременчук” (Кременчук, 0536(6)), 5-69-27, 777-971, 779-755;
філія ТОВ „Саміт-Кременчук” (Полтава, 0532), 63-68-40;
ДП „Саміт-Дніпропетровськ” (Дніпропетровськ, 056), 370-44-23, 370-45-12;
АТЗТ „Саміт-Харків” (Харків, 0577), 142-260, 142-261;
ДП „Саміт-Крим”, (Сімферополь, 0652), 516-355, 516-356;
філія ДП „Саміт-Крим” (Ялта, 0654), 32-41-35,

або придбати вроздріб у редакції журналу „Зовнішні справи” за адресою:
01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18.
Відпускна ціна видання – 10 гривень.

9

16

17

22

26

28

33

36

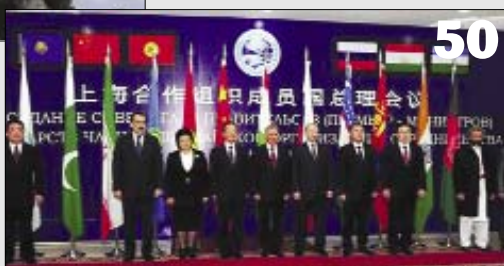
44

40

57

50

52

60

5 План дій Ради Європи для України на період до 2014 року

ПОЛІТИКА

6 Центральноевропейська ініціатива

9 Конгрес у системі зовнішньополітичного механізму США

БЕЗПЕКА

14 У фазі невизначеності

ДИПЛОМАТІЯ

16 Саміт СНД у Душанбе: ритуал чи структура, що символізує формування нової геополітичної реальності

17 Країна гір долає круті перевали (до 20-річчя Незалежності Таджикистану)

22 Естонія – це не тільки старе місто, Vana Tallinn і марципани, а й високі технології та легкість у веденні бізнесу

26 Київ і Кіото – 40 років дружби

28 Мирний атом Центрально-Східної Європи

33 I, Culture

КОНТРОВЕРЗА

36 «Східне партнерство» – песимістичні реалії

ДОСЛІДЖЕННЯ

40 «Погляд на схід»: індійський прагматизм в умовах глобалізації

44 Центральнаазійський геополітичний вузол

50 Чи зможуть ШОС та ОДКБ стати євразійськими ЄС і НАТО?

КУЛЬТУРА

52 У руслі долучення до національних цінностей

КОНФЛІКТОЛОГІЯ

57 Мовно-політичний конфлікт: історіографія проблеми

АРХІВАРІУС

60 Документи до Паризької мирної конференції

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

62 Шахівниця політичної еліти: чий хід наступний?

План дій Ради Європи для України на період до 2014 року передбачає розвиток демократичних інститутів і процедур на національному, регіональному та місцевому рівнях

і процедур на національному, регіональному та місцевому рівнях, а також на сприяння дотриманню верховенства права;

У Дипломатичній академії при Міністерстві закордонних справ України Генеральний секретар Ради Європи Торбйорн Ягланд, який перебуває з робочим візитом в Україні, та Голова Комітету міністрів Ради Європи, Міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко презентували План дій Ради Європи для України на період до 2014 року. У презентації взяли участь керівники органів державної влади, відповідальних за співробітництво з Організацією на всіх рівнях, представники дипломатичного корпусу, акредитованого в Україні, неурядових правозахисних організацій та ЗМІ.

План дій Ради Європи для України є програмним документом Організації на наступний трирічний термін і складається з 51 проекту із загальним бюджетом понад 22 млн. євро.

Як спільно визначили під час презентації Генеральний секретар РЄ та Голова КМРЄ, Міністр закордонних справ України, проекти спрямовані на підтримку:

- заходів у галузі прав людини, посилення захисту прав людини та належне виконання судових рішень;

- заходів у галузі верховенства права та розвиток демократичних інститутів

- заходів у галузі демократії, зміцнення демократичних інститутів, розвиток соціальної єдності, підвищення терпимості та розширення участі ключових соціальних і громадських партнерів у процесі прийняття рішень.

Міністр МЗС України Костянтин Грищенко наголосив під час презентації Плану дій Ради Європи для України на період до 2014 року, що проекти, які реалізовуватимуться в його рамках, покликані сприяти імплементації внутрішньодержавних пріоритетів, визначених Президентом України, у тому числі під час його виступу на червневій сесії ПАРЕ. Ідеться, в першу чергу, про реформи, спрямовані на забезпечення вільних і справедливих виборів, удосконалення системи судочинства, боротьбу з корупцією, зміцнення свободи слова і посилення соціальних гарантій.

За словами керівника зовнішньополітичного відомства країни, практичними результатами імплементації проектів Плану дій має стати розвиток демократичних інститутів і процедур на національному, регіональному та місцевому рівнях.

Костянтин Грищенко зазначив, що в більш загальному вимірі взаємодія

України з Радою Європи сприятиме втіленню ключового стратегічного пріоритету України інтеграції до ЄС.

«Я переконаний, що новий План дій допоможе зміцнити демократичні засади України», – сказав Міністр.

У свою чергу, Генеральний секретар Ради Європи Торбйорн Ягланд зауважив, що найбільшим досягненням України за період її членства в РЄ стало підвищення поваги до демократичних свобод та прав. Він запевнив, що Рада Європи продовжуватиме підтримку амбітних реформ в Україні у сфері прав людини, демократії, верховенства права.

Думкою про те, що прагнення до свободи і захист прав людини залишається однією з ключових сил сучасного суспільства, Генеральний секретар Ради Європи Торбйорн Ягланд поділився під час дискусії про права людини та демократію у Великій Європі на 8-му Ялтинському форумі YES.

«Найбільшою силою перетворень у Європі після Другої світової війни були економічні зміни і технологічна революція. Але водночас дуже важливим було прагнення до свободи і прав людини», – сказав пан Ягланд, підкресливши, що такі цінності й сьогодні залишаються двигуном багатьох сучасних процесів.

Торбйорн Ягланд вважає ці процеси перемогою європейських цінностей і

одним із ключових історичних трендів: «Політичні системи, які не будуються на принципі поділу влади, на принципі контролю над урядами, припиняють існувати».

«Сьогодні Європа стикається з низкою серйозних викликів, перший з яких – зростання бідності, пов'язане з поглибленням економічної кризи. Ми навіть почали говорити про втрачене покоління, тому що молодь не може знайти роботу. Але ще небезпечніше те, що зростання бідності сьогодні поєднується з ксенофобськими настроями, зокрема антиісламськими», – підкреслив Торбйорн Ягланд.

Разом з тим, генсек Ради Європи переконаний, що нині потрібно розширювати розуміння того, чим є Європа, і думати, чим ЄС може допомогти країнам-сусідам. На думку пана Ягланда, це допоможе вирішити й низку внутрішніх проблем Євросоюзу. «Чим більше буде європейських цінностей у східноєвропейських країнах, тим легше нам буде впоратися з викликами імміграції», – сказав він.

Учасники 8-го форуму YES обговорили природу нового світового порядку в епоху змін, можливості та виклики для інвестицій в Україну, а також шляхи збалансування світової економіки. Серед основних тем дискусій розглядалися відносини України з Європейським Союзом та перспективи нашої держави в сучасному світі.

Центральноєвропейська ініціатива

У 2012 році Україна очолить регіональне об'єднання країн Центральної та Східної Європи – Центральноєвропейську ініціативу.

ЦЄІ сприяє налагодженню багатостороннього співробітництва в політичній, соціально-економічній, науковій і культурній сферах та підтримує євроінтеграційні тенденції в регіоні.

До складу об'єднання входять 18 країн – Албанія, Австрія, Білорусь, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Хорватія, Чехія, Угорщина, Італія, Македонія, Молдова, Польща, Румунія,

Сербія, Словаччина, Словенія, Чорногорія та Україна.

Із 18 учасниць дев'ять країн уже є членами ЄС, інші (за винятком Білорусі) задекларували членство своєю метою. Інструментарій Ініціативи спрямований, зокрема, на передачу технологій європейської інтеграції від країн-членів ЄС до країн-аспірантів, сприяння адаптації державних механізмів останніх до європейських стандартів.

Співробітництво в ЦЄІ спрямоване на підтримку просування країн у напрямі євроінтеграції; зміцнення співпраці з ЄС,

зокрема, шляхом участі у відповідних програмах Євросоюзу; розвиток громадянського суспільства.

Діяльність ЦЄІ здійснюється на трьох рівнях: глав урядів, міністрів закордонних справ, а також національних координаторів країн-членів Ініціативи, які зустрічаються на періодичній основі.

Форуми ЦЄІ на вищому та міністерському рівнях відбуваються, як правило, на території (у столиці) головної країни. Ротація головування – щорічно. У 2010 р. головувала Чорногорія, у 2011 р. – Сербія.

Андрій Веселовський, Національний координатор співробітництва з ЦЄІ, Посол з особливих доручень МЗС України відповідає на запитання «З.С.».

– Андрію Івановичу, наскільки головування в ЦЄІ в сьогоднішніх умовах вигідне Україні?

– На нинішньому етапі міжнародних відносин усе більше розповсюджується така форма співробітництва, як регіональні угруповання. Вони існують у Латинській Америці, Африці, Південно-Східній Азії, на Близькому Сході та, природно, в Європі. І це зрозуміло, адже держав багато, кожній із них важко заявити про свої інтереси

в глобалізованому світі, отож вони узгоджують їх на регіональному рівні і спільно просувають на світовій арені. Центральноєвропейська ініціатива (ЦЄІ) – одне з таких угруповань. ЦЄІ утворилася ще в 1989 р., а з 31 травня 1996 р. її членом є Україна.

ЦЄІ – одна з найдемократичніших регіональних організацій. Вона не має силової чи безпекової складової і, в межах консенсусно затверджених пріоритетів, надає максимум можливостей для держав-членів виявляти ініціативність, лідерство шляхом реалізації проектів у сфері європейської інтеграції та регіонального співробітництва. Зрозуміло, що за таких умов ставити під сумнів вигідність головування в ЦЄІ для України немає підстав. Адже саме ці два напрями є нині пріоритетними у зовнішніх зносинах України. Стратегічні цілі держави, проголошені Президентом і закріплені в законодавстві – це інтеграція в Європейський Союз та дружні, взаємовигідні відносини з сусідніми країнами. А серед них шість із семи є учасниками Центральноєвропейської ініціативи. Беручи участь в роботі ЦЄІ, Україна рухається до своїх стратегічних цілей. Головуючи в Організації, а тим більше в такому важливому 2012 році, прискорює цей рух.

– Як Ви передбачаєте укріплювати співробітництво України з іншими сусідами, зокрема з тими, що входять до ЦЄІ країнами-членами ЄС?

– Серед сусідів України, що входять до Європейського Союзу, маємо нашого стратегічного партнера Польщу, наших друзів Словаччину, Угорщину, Румунію. Із кожною з цих держав склалися надзвичайно широкі зв'язки в усіх без винятку сферах, від гуманітарної до політич-

ної, торговельні та економічні відносини життєво важливого рівня. Кожна з цих держав має з Україною свою окрему програму взаємодії в європейській інтеграції та надає нам неоціненну методичну, технічну

й фінансову допомогу. А про одну з ключових сфер євроінтеграції – набуття безвізового режиму для громадян України до країн ЄС годі й казати. Адже саме сусіди найкраще знають, яка робота проводиться в Києві для виконання зобов'язань, узятих нами в рамках Плану дій для набуття такого режиму. Вони – наші своєрідні помічники в діалозі з Брюсселем, з іншими країнами ЄС, інколи далекими від східноєвропейських реалій. Згадане не означає, що візові критерії для України матимуть послаблення з огляду на історію та географію. Проте завдяки досвіду та порадам сусідів допомога у виконанні наших зобов'язань перед ЄС буде системною, адресною і конкретною. Це стосується всіх аспектів інтеграції: правових, візових, структурних реформ, громадянського суспільства тощо.

– **Які програми ЦЄІ особливо цікаві у цьому відношенні?**

– Бажаючи можуть ознайомитися з офіційними пріоритетами ЦЄІ на її сайті WWW.CEINET.ORG і впевнитися, що кожен із них важливий і цікавий для України. І це не випадково. Адже пріоритети відбивають саму суть організації, якою вона задумувалася під час створення, у складі Італії, Австрії, Угорщини та Югославії, так звана Квадрагонале. Суть проста: країни-члени Європейського Союзу передають, шляхом реалізації спільних проєктів, свій досвід країнам, що хочуть набути членства в ЄС.

Пріоритетів дев'ять, і важко сказати, які з них для нас є важливішими. Приміром, мультимодальний транспорт чи сільське господарство, клімат, довкілля чи енергетика і так далі. Фахівці, які займаються транспортом, нагадують, що Україна – транзитна держава, ті, хто сільським господарством, підкреслять, що ми розпочинаємо всеохопну земельну реформу, а ті, хто довкіллям, скажуть про чимало проблем у цій сфері і теж матимуть рацію. Завдання не в тому, щоб знайти сферу, в якій ЦЄІ має можливості надавати знання та допомогу, – такі сфери є! – а в тому, щоб центральні органи виконавчої влади, відомства, регіони прискіпливо переглянули свої завдання, дотичні до європейської інтеграції, і використали потенціал ЦЄІ для їх виконання. Приміром, одним із важливих завдань для аграріїв є створення земельного кадастру. Але ж кадастр був свого часу створений в Австрії і є взірцем для всіх європейських країн. Користуючись досвідом ЄС, зокрема й Австрії, створила нещодавно свій кадастр і Польща. Чому б українським аграріям не звернутися до фахівців цих країн щодо обміну досвідом стосовно створення й адміністрування земельного кадастру? Правилами ЦЄІ передбачені так звані Know-How Projects, або ж проєкти передачі досвіду, що фінансуються країнами ЄС. Користь для України,

як на мене, була б значною. Особливо, враховуючи, що процедури в ЦЄІ досить динамічні, проєкти розглядаються недовго.

Міг би навести й інші подібні приклади. Головне, повторюю, в тому, що кожна країна, а особливо головуєча, сама визначає свої потреби в рамках офіційних пріоритетів, шукає партнерів і реалізує проєкти, що відповідають її національним інтересам, програмам дій відомств, затверджених у Програмі Уряду. Саме це маю на увазі, підкреслюючи демократичний характер ЦЄІ.

– **Росія активно запрошує Україну до Митного союзу. Водночас Україна більше ініційована до вступу в ЄС. У зв'язку з цим, як Ви вважаєте, чи може наша держава отримати вигоду від співробітництва з ЦЄІ?**

– Останнім часом у ЗМІ нерідко говорять про своєрідне змагання за Україну, яке нібито відбувається між Російською Федерацією та Європейським Союзом. Мовляв, і одна, і друга сторона чи спокушають Київ, чи перетягують його на свій бік. Як на мене, це певне перебільшення. Адже тоді довелося б погодитися з думкою, ніби наша держава не суб'єкт, а об'єкт міжнародних відносин, не власник своєї долі, а безвільна тріска в плині світового розвитку.

Насправді, це **ми обираємо** – принаймні робимо зусилля в цьому напрямі, хоча й вислуховуємо аргументи сторін. Понад те, про якийсь остаточний чи невідворотний вибір не йдеться, адже європейська інтеграція, яку реалізує Україна, аж ніяк не заважає розвитку її відносин із Росією й іншими членами Митного союзу, Казахстаном та Білоруссю. Погодьтеся, що, укладаючи угоду про Асоціацію з ЄС та про поглиблену й всеохопну зону вільної торгівлі, ми певним чином, тимчасово, отримуємо підвищення митних тарифів щодо країн Митного союзу. Зате набуваємо нової якості: приводимо національну економіку й суспільство в цілому до стандартів усієї Європи! А це означає, що наші товари й послуги будуть кращими, ніж сьогодні, і кращими, ніж у країнах МС. Отже, ці країни із задоволенням їх купуватимуть. Україні, європейській і експортноорієнтованій державі, потрібен швидкий вихід на світові ринки. Угода про Асоціацію – ключ до такого виходу. І, зрештою, таке. Невже ми можемо собі уявити, що три держави-учасниці Митного союзу мають на меті або здатні розвиватися, знаходячись поза межами Світової Організації Торгівлі, за межами світових стандартів, що є фактично стандартами Євросоюзу? Звичайно, ні. Отже,

вони, природно, рано ніж пізно, зроблять ті кроки, які Україна вже зробила. Гадаю, такий розвиток подій в інтересах України.

– **Які проекти може запропонувати Центрально-європейська ініціатива тій чи іншій державі?**

– ЦЄІ не стільки пропонує, скільки вислуховує і погоджує. На цьому етапі в Україні розпочався процес добору проектів, що будуть винесені на розгляд і затвердження ЦЄІ. Проблема не в тому, щоб сформулювати тему проекту чи навіть заповнити проектну заявку, а в тому, щоб знайти співвиконавців із країн-учасниць ініціативи. Лише ті проекти, що мають кількох учасників, отримують шанс на фінансову підтримку. Отже, слід продумувати, кому ще наш, український, проект цікавий, зондувати майбутніх партнерів і лише після цього вести пропозиції до штаб-квартири ЦЄІ в італійському місті Трієст.

Не виключаю, що така процедура здається складною. Забагато узгоджень. Але це зроблено свідомо – тільки так працюють європейські інституції. У ЄС сьогодні – 27 держав. Скоро буде 28 (Хорватія), далі – інші балканські країни, Туреччина, а там і Україна з Молдовою. Чи легко врахувати інтерес кожної та, разом з тим, еволюціонувати в глобалізованому світі, де темпи еволюції гранично швидкі – подивіться лишень на Китай! ЄС примушує гармонізувати інтереси. А Центрально-європейська ініціатива, як школа інтеграції, готує своїх учасників до такої обов'язкової та природної гармонізації.

Що ж до власне проектів, то на цьому етапі ми можемо говорити швидше про теми, які можуть перетворитися на проекти. Розглянемо, наприклад, облаштування інфраструктури. Будуємо дороги вже непогано, але оформити їх дорожовказами, знаками, іншою інформацією за євростандартами не можемо. Скаржаться автомобілісти з-за кордону. А можуть з нами поділитися досвідом метри автодоріг – італійці, австрійці, словенці? Без сумніву.

ЦЄІ заохочує проекти в галузі культури і туризму. В українській школі учням розповідають, що первинний осередок індоєвропейської цивілізації знаходився в Подунав'ї та Подніпров'ї. Спільні власники цього історичного надбання – Румунія, Молдова та Україна. Чи не варто археологам та історикам трьох країн спільно виробити загальні погляди на процеси, що проходили тут 7-5 тисяч років тому, а потім інформувати про це решту 15 країн ЦЄІ? Чи буде це не лише цікаво, а й символіч-

но у світлі євроінтеграції? Гадаю, що так.

Можна продовжувати – але краще давайте повернемося до діяльності Центральноєвропейської ініціативи десь під кінець головування України, за рік. Коли ці чи інші перспективні теми перетворяться на реальні проекти та почнуть виконуватися. Тоді й побачимо реальну віддачу від наших зусиль.

– **Починаючи з 2003 р., проектів, у яких була задіяна Україна, профінансовано на загальну суму 3833091 євро. У тому числі, нашій державі одноосібно, саме з фондів ЦЄІ було виділено 545130 євро. Чи може Україна розраховувати на додаткове фінансування наступного року?**

– Коли говоримо про використання фондів на технічну допомогу, на розвиток тощо, які надаються нашій державі, громадянському суспільству, то доволі часто констатуємо сумну обставину: ми не використовуємо їх повністю. Причина банальна: потрібно пов'язати власні відомчі програми з можливостями грантодавців. Іншими словами, продемонструвати, що запропонований нами проект реально відповідає інтересам суспільства, розвиває економіку, посилює енергозбереження і т. д. А у нас проектні пропозиції нерідко беруться зі стелі, не корелюються з планами уряду чи міжнародними зобов'язаннями. Та й оформити проект не завжди можемо як слід – не вистачає знання іноземних мов, уміння вести переговори з партнерами. Зазначене стосується і великих грошей – Світового банку, наприклад, і малих, як от ЦЄІ. Хоча прогрес, якщо порівняти зі станом справ 10 років тому, безперечний.

Підготувала Юлія ІВАНОВА

Конгрес у системі зовнішньополітичного механізму США: тенденції постбіполярних часів

Ірина ДУДКО,
доктор політичних наук,
завідувач кафедри
політичної історії ДВНЗ
«Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

Сучасна американська політична думка, орієнтована на осмислення зовнішньої політики, активно аналізує роль і міру вагомості в цій сфері Конгресу США. Актуальність зумовлюється активним включенням конгресу з початку 1990-их рр. (періоду, що увійшов в історію як постбіполярний світ) у процес вироблення і реалізації зовнішньої політики. Протягом 1990-2000-их рр. ця тенденція зростала, набуваючи час від часу, як, наприклад, за часів президента Б.Клінтона або другої половини президентства Б. Обами, характеру відвертих зіткнень

законодавчої та виконавчої гілок влади США.

Місце конгресу в системі зовнішньої політики Сполучених Штатів активно досліджується американськими вченими. Утім, українська американістика поки що не достатньо висвітлює цю проблему, незважаючи на її теоретичне та практичне значення. Ідеться не лише про окреслення чітких уявлень української науки, державних структур щодо процесу формування зовнішньополітичного курсу США, а й використання американського досвіду прагматичних підходів до розроблення й реалізації зовнішньої політики.

Так, визнаємо, що попри первісне (конституційне) закріплення за президентом як главою держави функцій головного дипломата, законодавця, глави виконавчої влади, головнокомандувача збройними силами Сполучених Штатів, та ж конституція визнає особливу, якщо не провідну роль, у зазначеній сфері Конгресу США. Це підтверджується 18-ма конституційно закріпленими положеннями (статті I-II), причому 11 із них мають більш або менш опосередкований характер, а решта 7 безпосередньо стосуються зовнішньої політики США. До най-

важливіших належить виключне право сенату ратифікувати договори та затверджувати призначення високопосадовців, а також повноваження палати представників і сенату на затвердження фондів та оголошення війни.

Повноваження конгресу у сфері зовнішньої політики визначені набагато детальніше і фундаментальніше, ніж повноваження в цій сфері президента, виконавчої чи судової влади. Причина – історичні умови формування американської держави з чітко виявленою недовірою батьків-засновників Конституції США до бюрократії, що зловживала повноваженнями та нехтувала потребами суспільства, інтереси якого мала захищати. Закріплення за конгресом

(як «виразником волі народу та депозитарієм демократичних ідеалів») активної ролі в системі зовнішньої політики мало б, на думку лідерів американської революції, сприяти демократичним засадам розвитку суспільства, попереджаючи авторитарні тенденції, у тому числі у сфері внутрішньополітичних відносин США.

Історична практика значно трансформувала уявлення про характер і розподіл повноважень президента та конгресу в системі зовнішньої політики протягом XX ст. Президент Т. Рузвельт (1901-1909 рр.) був прихильником поширення функцій глави виконавчої влади на формування державного апарату. Ф.Д. Рузвельт, здійснюючи «новий курс» при кон-

центрації владних повноважень, об'єктивно йшов до перетворення президента на головну політичну фігуру та головного адміністратора системи управління США.

По закінченню Другої світової війни, коли курс на стримування комунізму, покладений в основу міжнародної стратегії США, розроблявся та реалізовувався президентом (за умови переважно позитивного сприйняття конгресменами позиції президента майже за всіма напрямками зовнішньої політики), переважання впливів виконавчої влади у сфері зовнішньої політики стало об'єктивним явищем. Конгрес дедалі більше обмежував свої функції фінансуванням зовнішньої політики, прийняттям резолюцій та проведенням слухань, попри деякі спроби посилити свої впливи на тлі поразки у В'єтнамі або Уотергейтського скандалу. Однією зі спроб перехопити ініціативу у президента став ухвалений конгресом у 1973 р. Акт повноважень про війну, спрямований на обмеження можливостей президента реалізовувати свої воєнні повноваження поза рішеннями конгресу.

Однак цьому органу не вдалося позбутися своєї другорядності в зовнішньополітичному процесі, незважаючи на його активні спроби долучитися до процесу розроблення зовнішньополітичної стратегії країни протягом 1970-1980-их рр. Є різні пояснення такої ситуації, визначені в сучасній політичній літературі. Це, поперше, «пасивно-відкритий» характер дорадчих функцій конгресу у сфері зовнішньої політики, за

яким реалізація цієї політики неможлива поза ініціативою та практикою президентських структур. По-друге, це характерна для конгресу політична розпорошеність, а також впливи груп інтересів, що надзвичайно ускладнює можливості визначення загальнонаціональних пріоритетів. По-третє, це брак освіченості й обмеження доступу до інформації та аналітично обґрунтованих рекомендацій.

Утім, від початку 1990-их рр. – періоду, що виявив надмасштабні претензії американських адміністрацій щодо керівництва світовим розвитком і, водночас, позначився особливо суперечливими рисами в реалізації зовнішньополітичного курсу США – конгрес почав набувати принципово нових тенденцій функціонування, пов'язаних із реаліями впливу законодавців на контрольований президентом зовнішньополітичний процес. Переконливими є дані американського дослідника Р. Картера, який оцінив діяльність конгресу за співвідношенням чотирьох головних типів поведінки – вчинки, протидії, відмови, нейтральні позиції. Було проаналізовано два періоди – із 1946 по 1982 р. (668 показових випадків залучення вищої законодавчої влади до проблем зовнішньої політики) та з 1992 по 1995 р. (105 показових випадків). Дослідник визначив таке відсоткове співвідношення чотирьох головних типів поведінки конгресу в першому і другому періодах: 34% і 24% за першим (вчинки); 31% і 39% за другим (протидія); 12% і 10% за третім (відмова) та 24% і 28% за четвертим

типом поведінки як нейтральної позиції.

Це доводить правомірність твердження про те, що конгрес за умов особливо гострих і неоднозначних проблем зовнішньої політики спроможний відігравати впливову роль у системі зовнішньої політики. Причому, дослідники акцентують на прикладах найбільш показових зовнішньополітичних функцій конгресу – від прийняття законів, визначення асигнувань, підтвердження призначень, ратифікації договорів до здійснення інституційного контролю за виконавчою владою у сфері зовнішньої політики країни.

Показовою, наприклад, є законодавча діяльність конгресу, що після розпаду Ялтинсько-Потсдамської системи почала проявлятися не лише у формі поступок виконавчій владі, а й у протидії позиції президента і категоричній відмові надати підтримку. Так, у 1992 р. конгрес, усупереч запереченням Дж. Буша-старшого, ухвалив закон, що заборонив усі випробування ядерної зброї після 30 вересня 1996 р. Того ж 1992 р., попри протидію виконавчої влади, конгрес затвердив закон про санкції відносно дочірніх підприємств американських фірм за кордоном, які підтримували економічні зв'язки з Кубою в умовах проголошеної блокади. Згодом конгрес узгодив свою позицію з Дж. Бушем, але лише після того, як загальні санкції щодо Куби набули швидше вибіркового, ніж автоматичного характеру, а законодавці прийшли до визнання легітимності угод між американськими і кубинськими економічними колами.

Президент Б. Клінтон, у свою чергу, також мав зіткнення із законодавчою владою. У 1993 р., наприклад, сформований переважно з представників демократичної партії конгрес гостро критикував поданий президентом на розгляд військовий бюджет, прийнятий згодом через дискусії та компроміс. Того ж року конгрес відмовив Клінтону в перегляді Акта про іноземну допомогу від 1961 р. як законодавчої основи для відповідних закордонних програм, а 1994 р., усупереч позиції президента, поширив економічні санкції на країни й окремі компанії, що могли бути залучені до розповсюдження матеріалів, пов'язаних із ядерною зброєю, компонентами такої зброї або технологіями її виробництва.

Тенденція на коригування конгресом фінансових законопроектів виконавчої влади проявила себе як одна з найбільш характерних з огляду на активізацію ролі законодавчої влади і стримування нею практично необмежених можливостей президента управляти зовнішньополітичним процесом в умовах американського гегемонізму у світі. Показовим є обговорення в сенаті запропонованого адміністрацією Дж. Буша-молодшого законопроекту щодо військових витрат на 2003 р. Сенат у цілому схвалив законопроект, що передбачав виділення на потреби Пентагону з федеральної казни 355,4 млрд. дол. – суми, що на 34,4 млрд. дол. перевищувала витрати на збройні сили за 2002 р. І водночас сенатори відмовилися затвердити утворення 10-мільярдного фон-

ду на непередбачувані воєнні витрати, якими міг би розпоряджатися особисто президент.

На думку експертів, це рішення можна було б розцінювати як додаткове нагадування Білому дому, що з конгресом необхідно рахуватися, особливо тоді, коли йдеться про можливу реалізацію найбільш важливих військових функцій президента з огляду на очікувану воєнну операцію США проти Іраку. Президент справді був вимушений звернутися в жовтні 2002 р. до конгресу з приводу операції в Іраку, оскільки на особливу увагу заслуговувала не лише легітимізація односторонньої акції, а й необхідність забезпечення фінансової підтримки можливих воєнних дій.

Схожа ситуація, але з урахуванням ще більш драматичних зовнішньополітичних обставин, виникла у відносинах конгресу та президента у 2011 р., уже за президентства Б. Обами, коли опозиційний президентові за багатьма напрямками зовнішньої політики конгрес виступив за скорочення фінансових витрат Міністерства оборони, зважаючи на суперечливості пролонгованих в Іраку й Афганістані контртерористичних операцій та проблематичності (як для більшості конгресу) роз-

початої за участю НАТО (включно зі США) операції в Лівії. Так, сенат Сполучених Штатів схвалив у цілому після Палати представників військовий бюджет на 2011 фінансовий рік, що сягне до 30 вересня 2011 р. 672 млрд. дол. Утім, відповідно до обсягу фінансування військового відомства, рекомендованого Президентом Б. Обамою, він (бюджет) був скорочений на 17,3 млрд. дол. з урахуванням не лише окремих програм на модернізацію озброєння, а й можливих воєнних операцій США за кордоном.

Додамо до вищевикладеного й гостроту обговорення в палаті представників конгресу (де більшість після проміжних виборів у листопаді 2010 р. посіли конгресмени-республіканці) проекту закону про асигнування МО США на 2012 фінансовий рік, що розпочнеться з 1 жовтня 2011 р. Серед найбільш вагомих поправок конгресменів до проекту президента – обмеження фінансової свободи глави виконавчої влади щодо програм розвитку ядерного потенціалу Америки без відповідного контролю конгресу, перегляду президентом попередньо ухвалених (у тому числі з Росією) угод щодо скорочення СНО; обмеження загальних прерогатив президента у сфері ядерної

безпеки та ін.

Як передбачають аналітики, підтримка цих поправок демократично структурованим за своєю більшістю сенатом реальних шансів не має. Утім, загальною тенденцією обох палат конгресу стає вимога скорочення фінансових витрат Пентагону, насамперед пов'язаних із реалізацією військових і безпекових функцій президента. Показово, що військовий бюджет на 2012 фінансовий рік, затверджений Палатою представників, становить 649 млрд. дол. Цей бюджет, якщо він буде прийнятий сенатом і підписаний Б. Обамою, на 17 млрд. дол. перевищить бюджет 2011 р. і, водночас, поступиться попередньо запропонованому главою Білого дому бюджету Пентагону в 690 млрд. дол.

Так, законотворча активність, включно з активністю у фінансовій сфері, перетворилися на один із дієвих у постбіполярні часи способів включення конгресу у зовнішньополітичний процес. Серед інших – проведення нагляду та інституційного контролю над структурами виконавчої влади, а також підтвердження здійснюваних президентом призначень і ратифікація договорів, до чого конгресмени ставилися особливо прискіпливо в перші роки після завершення холодної війни. У 1993 р., наприклад, сенат відмовився підтвердити як недостатньо обґрунтоване призначення М. Галперіна на посаду заступника Міністра оборони у справах миротворчих операцій та демократії, а також не підтримав вимогу Клінтона ратифікувати укладений СРСР-Росією договір Start II (ОСО-2) як такий,

що не відповідав тодішнім тенденціям міжнародних відносин.

У 1994 р. комітет з іноземних справ сенату відмовив Клінтону в ратифікації конвенції з хімічної зброї, тоді ж сенат не підтвердив призначення Р. Пастера на посаду посла в Панамі. У 1997 р. сенат не підтримав призначення Е. Лейка на посаду директора Центральної розвідки, причому особливу роль у формуванні такої платформи верхньої палати конгресу відіграла поінформованість senatorів щодо активної участі претендента в розробленні планів озброєння боснійських мусульман, що, на відміну від Клінтона, конгрес вважав неприйнятним.

Ця обставина спричинила посилений нагляд та контроль конгресу за структурами виконавчої влади. Хоча, на думку деяких дослідників, нагляд та контроль повинні мати нейтральний характер щодо зовнішньополітичних повноважень законодавчої та виконавчої гілок влади, однак гегемоністський курс вимагав від конгресу використання наглядових функцій для посилення своїх впливів на рішення та дії президента. Часом конгрес певною мірою перебирав на себе повноваження, які традиційно має в зовнішньополітичній сфері президент. Такий підхід чітко проявився в 1993 р., коли, здійснюючи контроль над діяльністю військового відомства, конгрес ініціював обговорення повноважень президента стосовно Національної гвардії та військових підрозділів резервістів. Конгрес відмовив президентові в спрощенні

призову на службу до Національної гвардії та залученні резервістів без оголошення надзвичайного стану, крім того – спеціально зазначив у військовому бюджеті, що визначення умов військової служби для молодих людей є виключно конституційною прерогативою та правом конгресу і не може бути передане президентові.

Спроби конгресу активно впливати на реформи зовнішньополітичного механізму чітко виявили себе на тлі шпигунського скандалу 1994 р., пов'язаного з викриттям серед високопосадовців ЦРУ завербованого агента російської розвідки О. Еймса. Як наслідок, конгрес ініціював передачу значної частини контррозвідувальних функцій ЦРУ до ФБР і утворив спеціальну комісію для нагляду за діяльністю ЦРУ та інших підрозділів розвідувального співтовариства. Конгрес 1995 р. ухвалив рішення щодо проведення аудиту операцій національної розвідки, а також ужив заходів, спрямованих на уповільнення процесу підготовки операцій у межах ЦРУ та Міністерства оборони, щоб мати можливість здійснювати більш ретельний нагляд за цими відомствами та їх посадовцями.

Такий контроль за діяльністю посадовців найвищого рівня, а також безпосередньо підпорядкованих президентові виконавчих, у тому числі силових структур, активізований за президентства Б. Клінтона, визначив суть контролюючої та інституційної діяльності конгресу й за часів президентства Дж. Буша-молодшого. Об'єктивна необхідність цього

спричинялась неспроможністю відомств, залучених до системи національної безпеки США, захистити націю від атак та загроз із боку міжнародного тероризму. Значні інституційні зміни виконавчої влади були підготовлені діяльністю і висновками комісії 9/11, утвореної в грудні 2001 р. двома палатами конгресу для визначення причин недоліків та доцільності структурних реформ у системі національної безпеки і національної розвідки США. Практичним проявом контролюючих дій конгресу слід назвати сенатські слухання у квітні 2004 р. стосовно діяльності тодішнього радника з питань національної розвідки К. Райс. Відомство звинувачували в недостатній пильності та непрофесіоналізмі, що призвело до здійснення терористичних атак у вересні 2001 р.

Показово, що активні контролюючі заходи з боку конгресу стосовно адміністрації виявили себе й за часів Б. Обами. У контрольоване поле потрапили найбільш гострі та суперечливі проблеми, характерні для діяльності чинного американського президента. Окрім фінансової й економічної політики, ідеться про військові операції за кордоном, зокрема, операція в Лівії, до якої США приєдналися у березні 2011 р. Після її початку Б. Обама офіційно поінформував членів конгресу про причини участі американських збройних сил у операції в Лівії, санкціонованій ООН. Утім, після завершення 60-денного терміну від початку операції відповідно до Акта повноважень про війну 1973 р., конгрес, пред-

ставлений як республіканцями, так і демократами, виступив із вимогою звіту Білого дому щодо необхідності продовження цієї місії, мети, її вартості та впливу на дві інших війни, які США ведуть в Іраку й Афганістані. Напередодні 90-денного строку від початку операції (19 червня) ці вимоги набули ультимативного характеру із погрозою конгресменів (зокрема спікера Палати представників Дж. Бейнера) оголосити дії президента поза законом, якщо він не обґрунтує правові основи своєї політики та не отримає по тому її схвалення конгресом.

Відповідно до згаданого Акта 1973 р. воєнні операції без схвалення конгресу можуть тривати 60 днів плюс ще 30 днів для повного виведення військ. Тому 15 червня 2011 р. адміністрація Б. Обами вимушена була направити американському конгресові доповідь із поясненням мотивів продовження американської місії в Лівії.

Як повідомляють ЗМІ, у 30-сторінковому документі стверджується, що президент продовжує операцію на законних підставах і може робити це без схвалення законодавців. Аргументуючи таку позицію, автори доповіді підкреслюють, що США відіграють в операції НАТО обмежену, допоміжну роль. Окрім того, помічники Обами стверджують, що не ігнорували думку конгресу, оскільки провели з конгресменами та їх помічниками понад 40 зустрічей щодо лівійського питання. На вимогу конгресу автори доповіді, крім іншого, наводять дані про витрати на лівійську кампанію, що становлять 715 млн. дол.

Такі форми поведінки конгресу мають щоразу більший вплив на зовнішньополітичний процес і контроль за діями президента. Вироблення зовнішньополітичного курсу країни періоду постбіполярних часів налічує чимало прикладів відчутного коригування дій президента в результаті втручання у процес вищого законодавчого органу.

Показово, що після розпаду СРСР саме конгрес, контрольований демократами, здійснюючи тиск на республіканську адміністрацію, примусив президента вжити швидких та рішучих заходів щодо визнання незалежності пострадянських республік. Надалі, захищаючи свою позицію, конгрес критикував Дж. Буша-старшого за можливість втрати ініціативу в реалізації місії, спрямованої на підтримку нових демократій. Наслідком стала пропозиція Дж. Буша надати колишнім радянським республікам гуманітарну і технічну допомогу в сумі 24 млрд. дол.

Зовнішньополітичні ініціативи адміністрації Б. Клінтона також значною мірою формувалися під впливом законодавчої влади. Спочатку контрольований демократами конгрес переорієнтував адміністрацію з переважної уваги до внутрішньої політики на зовнішню. Потім конгрес, представлений здебільшого республіканцями, розкритикувавши політику адміністрації в зовнішньополітичній сфері, почав утверджувати власну позицію з актуальних на той час проблем – витрати на оборону, характер здійснюваних під егідою ООН миротворчих операцій, ухвалення рі-

шень про поширення НАТО, напрями здійснюваних перетворень у межах зовнішньополітичного механізму та ін.

Унаслідок подій 11 вересня 2001 р. законодавча та виконавча влада США досягли помітного консенсусу в багатьох напрямках зовнішньої політики, насамперед, боротьби з міжнародним тероризмом. Але навіть за таких обставин конгрес, у складі якого на той час переважали республіканці, міг висловлювати незгоду з адміністрацією, відкидаючи методи здійснюваної за кордоном політики. Відзначимо негативну реакцію законодавців на скандал, що вибухнув у США навесні 2004 р. у зв'язку з інформацією про тортури, здійснювані американськими військовими щодо ув'язнених в Афганістані, Іраку та військовій базі в Гуантанамо, а також критику діючої адміністрації на слуханнях цього питання в сенаті. Як наслідок, Дж. Буш-молодший, а за ним – тодішній Міністр оборони Д. Рамсфелд вимушені були не лише вибачитись за дії військовослужбовців, а й ініціювати серію судових процесів над представниками військової поліції,

яких звинувачували в застосуванні тортур.

З іншого боку, позиція конгресу та громадськості з приводу скандалу спричинила кардинальний перегляд, принаймні на політичному рівні, воєнної ідеології за кордоном.

Наступними були вимоги змінити стратегію зовнішньої політики, окреслену урядом, представленим адміністрацією Б. Обами.

Зазначимо, що демократична більшість обох палат конгресу протягом перших двох років каденції діючого президента висловила значну законодавчу підтримку його зовнішньополітичній діяльності. Утім, зі зміною складу Палати представників конгресу, де більшість від початку 2011 р. утримують республіканці, позиція президента з багатьох напрямів зовнішньої політики, і зокрема, щодо проведення воєнних операцій за кордоном, фінансування й характеру діяльності військового відомства, зіштовхнулась із значною протидією з боку конгресменів.

Якщо не брати до уваги об'єктивно критичне сприйняття республіканцями їхніх політичних опонентів із перспективою чергових (2012 р.) президентських

виборів, кампанія підготовки до яких практично вже розпочалась, може йтися про пошук компромісних і найбільш оптимальних підходів у реалізації зовнішньої політики за умов суперечливості дій попередньої та чинної американської адміністрації, відчутно нового формату зовнішньополітичного курсу США, принципово нової внутрішньополітичної ситуації країни внаслідок світової економічної кризи та ін.

Зазначене дає змогу стверджувати про перетворення конгресу на активний чинник американського політичного процесу щодо зовнішньої політики, яка завжди вважалась прерогативою президента. Безумовно, значний обсяг формальних (конституційно закріплених) і неформальних (стверджених унаслідок політичної практики) повноважень президента дають змогу останньому утримувати переважаючий контроль над процесом розроблення та реалізації зовнішньої політики. Адже останнє політичне слово залишається за ним. І все ж таки активізацію конгресу не можна недооцінювати. Із урахуванням реально функціонуючих зв'язків конгресу та суспільства через соціальні (громадська думка, суспільні рухи, мас-медіа), інституційні (партійні фракції, групи інтересу, неформальні міжпартійні об'єднання), індивідуалістичні (позиція впливових конгресменів і сенаторів) впливи процес опрацювання політики набуває характеру координації суспільних інтересів, із якими президент вимушений рахуватися. Попри складність і суперечли-

вість цього процесу, ідеться про реалізацію системи стримувань і противаг, як одного з найважливіших принципів стабільного функціонування американської політичної системи. Показовим є те, що зростання активності конгресу в системі зовнішньополітичного механізму відбувається в умовах найбільш складних трансформацій американського суспільства і держави, що потребують мобілізації суспільних, державних, інтелектуальних сил. Протягом 1990-их рр. – це орієнтація на керування світовими процесами, від початку 2000-их рр. – боротьба з міжнародним тероризмом, на етапі 2008-2011 рр. – переформатування (унаслідок попередніх провалів зовнішньополітичного курсу) завдань і підходів до реалізації зовнішньої політики, що збіглося зі світовою економічною кризою.

Сприйняття позиції конгресу стає важливою частиною уявлень про процес формування та реалізації зовнішньої політики Сполучених Штатів. Водночас, актуальним залишається пошуковий аналіз шляхів і методів взаємодії та протидії конгресу, як законодавчого й представницького органу американського суспільства, з адміністрацією США. Практична доцільність досліджень для України полягає в узагальненні досвіду, здатного допомогти у формуванні дієвої та прагматично орієнтованої політичної системи, поглибленні засад демократії, ствердженні норм політичного процесу, що відображають перевірені історичною практикою здобутки західних політичних систем.

У фазі невизначеності

Сергій ТОЛСТОВ,
директор Інституту
політичного аналізу і
міжнародних досліджень

В українсько-російських відносинах намітилось явне загострення протиріч. Напруженість, спричинена газовими контактами 2011 р., може серйозно вплинути на всі проблемні аспекти двосторонніх відносин.

Переговори президентів Д. Медведева та В. Януковича в Сочі 11 серпня виявилися найменш результативними з усіх двосторонніх зустрічей, що мали місце за останні півтора року. Сторони лише обмінялися думками та провели попередню оцінку підходів до основних питань двосторонніх відносин. Практично безрезультатними були й зустрічі українського Міністра енергетики Ю. Бойка з головою правління «Газпрому» О. Міллером.

Публічний обмін заявами високопосадовців зафіксував протилежність цілей і намірів. О. Міллер запропонував вирішення «українського питання» за білоруською схемою, у формі передачі газотранспортної системи у власність «Газ-

прому», на що український Прем'єр-міністр М. Азаров дав однозначно негативну відповідь.

Переведення наявних розбіжностей у сферу публічної дискусії яскраве свідчення можливості подальшого загострення відносин. Разом з тим, така ситуація містить елементи інтриги, і тому може розглядатися як важко прогнозована.

Специфіка становища України полягає в обопільній зацікавленості в розвиткові економічних зв'язків із ЄС та Росією. Останнім часом дистанція між ними якщо не збільшується, то, принаймні, не скорочується. Російська ініціатива щодо створення Митного союзу з Білоруссю і Казахстаном нівелює значення СНД, ставлячи під сумнів і без того низьку ефективність його структур. З точки зору Києва, усе це є серйозним звуженням політичних і економічних можливостей.

Для української сторони найкращою перспективою було б досягнення компромісної формули у відносинах Росія - ЄС, яка могла б забезпечити включення України в загальні європейські транспортні, торговельні та виробничі проекти.

З економічної точки зору, головною проблемою для України залишається корекція угод стосовно постачання і транзиту газу, що не є реалістичним без перегляду контрактів 2009 р. Як найбільший споживач російського природного газу, Україна має гірші умови постачання і транзиту, ніж основні європейські споживачі. Але без згоди російського керівництва вирішити цю проблему,

домогтися істотних поступок Київ не може. Можна було б, звичайно, звернутися до арбітражу, але прийнятного компромісу з «Газпромом» такий шлях не забезпечить. До того ж, для Києва дуже важливим є забезпечення сприятливого режиму торгово-економічних зв'язків із країнами Митного союзу, який дав би змогу зберегти обсяги торгівлі та розвивати виробничі проекти в промисловості.

Ще навесні здавалося, що сторони можуть знайти привабливі для українського уряду рішення, включаючи зміну формули ціни на газ. Однак, повідомлення про можливість досягнення компромісу, що з'явилися в травні 2011 р., не підтвердилися.

До кінця літа російська позиція стала більш визначеною. На тлі боргової кризи в ЄС, загострення економічних проблем США й успішного формування Митного союзу в російській політиці посилюються геополітичні акценти. У цьому плані найхарактерніший симптом – чергові пропозиції з реінтеграції між Росією та Білоруссю.

Очікування другої хвилі економічної кризи, що може супроводжуватися зниженням ціни на нафту і газ, підштовхує «Газпром» до більш жорсткої позиції на європейському напрямі. На тлі претензій низки великих європейських компаній, включаючи італійську Eni та німецьку E.ON про перегляд газових контрактів, «Газпром» не має наміру йти на поступки Києву. Більше того, якщо претензії європейців не будуть зняті, а ціна на газ знижуватиметься, узимку 2011–2012 рр. можна очі-

кувати чергової газової кризи та перебоїв із постачанням газу для країн ЄС. Ураховуючи згортання атомної енергетики в Німеччині та низці інших країн, попит на газ у перспективі істотно зросте. До того ж, ослаблення американської гегемонії рано чи пізно «розморозить» іранські газові активи. Тому в інтересах «Газпрому» спробувати прискорити вирішення питань, пов'язаних із монополізацією власності на трубопроводи, включаючи газові магістралі Білорусі й України.

Швидше за все, бюджетні проблеми змусять білоруське керівництво прийняти умови «Газпрому», які, до речі, досі чітко не сформульовані. З Україною буде складніше. Адже слід урахувати й інтереси влади стосовно збереження контролю над внутрішнім ринком, міркування соціального характеру, що дають змогу дотувати ціни на газ для населення, і позицію основних груп українського великого капіталу.

Не слід забувати й про те, що Україна посідає особливе місце в європейській системі безпеки. Позиція президента й уряд у визначає роль нашої держави в європейській системі як сполучної ланки між ринками ЄС, Росії та країн Азії, що сприяє налагодженню мостів, зближенню підходів, пом'якшенню протиріч. З точки зору Києва, українським є сприяння більш гармонійним і конструктивним відносинам між Росією та ЄС, ослаблення і запобігання військовій напруженості, урегулювання локальних конфліктів, стимулювання багатосторонніх транспортних проектів.

Напруженість, що намітилася в українсько-російських відносинах, може мати найрізноманітніші наслідки. Перегляд умов постачання газу центральний пункт двосторонніх відносин для Києва. Хоча суперечності щодо газу обговорювалися протягом останніх місяців, у полеміці сторін з'явилися нові нотки. Перехід розбіжностей у сферу публічної дискусії – свідчення потенційно можливого загострення відносин. Разом з тим, поки що ситуацію можна вважати важко прогнозованою.

У таких умовах імовірними є три варіанти подальшого розвитку подій:

- status quo: формальні переговори тривають без особливої впевненості в досягненні позитивного результату. Небезпека ситуації полягає в можливому погіршенні економічного становища України, особливо на тлі другої хвилі економічної рецесії. До того ж, «Нафтогаз» знову бере кредити для оплати поточних газових поставок. Утім, імовірність такого варіанта – нижча середнього;

- політичне рішення: сторони знаходять компроміс, можливо, як розмін поступок у формі «пакетного рішення». Імовірність такого варіанта залишається низькою;

- загострення і газова війна. З урахуванням наближення терміну президентських виборів у Росії, а також наростання проблем, із якими «Газпром» стикається в країнах ЄС, вірогідність нової газової війни наступної зими можна вважати відносно високою. Звичайно, у цьому випадку в політичному виграві буде В. Путін, який напередодні президентських виборів 2012 р. зможе підтвердити свій імідж жорсткого і сильного керівника.

Що стосується України,

труднощі з газопостачанням у зимові місяці та небезпека серйозного економічного спаду роблять сценарій газової війни для Києва вкрай небезпечною та незручною перспективою, особливо з урахуванням проведення Євро-2012 і парламентських виборів у 2012 р.

Утім, тиск із боку російського керівництва щодо України не обмежується газовою проблематикою. Після зустрічі з Головою КНДР Кім Чен Іром у Бурятії (24.08) Президент Росії Д. Медведев назвав неприйнятними пропозиції В. Януковича встановити відносини з Митним союзом за особливою формулою «3 + 1». За словами Д. Медведева, Україна повинна вступити до Митного союзу «повністю», тобто підписати всі пакети документів по етапах, стати повноправним членом ТЗ, мати від цього вигоди і дотримуватися відповідних зобов'язань, а не підписувати угоди вибірково. Але якщо Україна не стане повноправним членом Митного союзу, у торгівлі з нею доведеться в низці випадків застосовувати «певні митні режими», тобто звужувати ринок для українського експорту.

На тлі чітких і недвозначних проєвропейських заяв, приурочених до 20-річчя Незалежності України, Президент В. Янукович зайняв у діалозі з Росією досить обережну й терплячу позицію. Очевидно, влада ще сподівається на досягнення прийнятного компромісу з Москвою і не має наміру робити різких заяв, що загрожують загостренням двосторонніх відносин. Відповідаючи на коментарі Д. Медведева, В. Янукович наголосив на необхідності пошуку компромісів щодо Митного союзу на основі врахування національних інтересів і

в рамках курсу «національного прагматизму», який проводить Україна.

Таким чином, крапки над «і» начебто розставлено. Українська сторона проявляє готовність до м'яких форм економічної інтеграції з Росією та країнами ТЗ, акцентуючи важливість підписання угоди про зону вільної торгівлі в рамках СНД, розвитку спільних транспортних проєктів і виробничої кооперації в різноманітних секторах машинобудування.

Російська сторона наполягає на повному входженні України до Митного союзу, попереджаючи про застосування особливих тарифних норм і режимів. Поки що не зрозуміло, як введення єдиної тарифної ставки в межах МС позначиться на торгівлі Росії, Білорусі та Казахстану з іншими країнами СНД і чи призведе це до торгової війни з Україною. Розбіжність інтересів сторін у цілому навряд чи дасть можливість знайти однозначні рішення.

Для України основним негативним фактором залишається підвищення цін на нафту та газ. Через подорожчання нафти у зв'язку з кризою на Близькому Сході російський газ для України в третьому кварталі коштує не \$313 за 1000 кубометрів, як очікувалося раніше, а близько \$350. У четвертому кварталі ціна газу може зрости до \$400 (замість передбачуваних \$347).

Складним залишається питання ціноутворення в рамках Митного союзу. Основні аргументи російської сторони зводяться до того, що вступ України до ТЗ або передача української ГТС у власність «Газ-

прому» дадуть їй змогу отримувати газ за внутрішніми цінами Росії. Проте щодо Білорусі аналогічні рішення поки досі не прийнято, що ставить під сумнів реалістичність російських пропозицій.

Водночас прагнення українського керівництва зберегти прийнятний баланс в економічних і політичних відносинах із ЄС та Росією, разом з однозначно проєвропейськими заявами та намірами, які нещодавно прозвучали, створюють у відносинах Москви і Києва ситуацію, що вимагає політичного рішення.

Відмова від ультимативних підходів і пошук способів співіснування на взаємоприйнятних умовах передбачає певні поступки російської сторони щодо газових контрактів і перегляду ціни на газ. Якщо такий підхід не буде реалізовано (а ймовірність досягнення гармонійного і такого, що влаштовує обидві сторони, рішення поки що незначна), з російської сторони можуть бути застосовані різні фактори економічного і політичного тиску, мета яких – повернути Україну на шлях дефолту, яким упевнено йшов уряд Ю. Тимошенко протягом 2009 – початку 2010 рр. Усе вищесказане виглядає досить невтішно на тлі все більш частих і тривожних прогнозів щодо можливості другої масштабної хвилі рецесії, яка загрожуює світовій економіці восени – взимку 2011 р.

Саміт СНД у Душанбе: ритуал чи структура, що символізує формування нової геополітичної реальності

Коли президенти трьох країн Узбекистану, Білорусі та Азербайджану – через різні причини пропускають високе зібрання саміту Співдружності Незалежних Держав – цей факт, звичайно, не залишається непоміченим. Тим більше, коли йдеться про 20-й, ювілейний рік. Саме з таким застереженням 2-3 вересня 2011 р. в Душанбе відбулося чергове засідання Ради глав держав СНД, у якому взяли участь вісім із 11 лідерів країн Співдружності. Українську делегацію очолював Президент країни Віктор Янукович. Було розглянуто питання подальшого розвитку об'єднання й обговорено актуальні міжнародні проблеми. Президенти ухвалили низку документів, що регламентують міждержавну співпрацю в рамках СНД у різних сферах, включаючи вдосконалення системи протиповітряної оборони та міграційної політики. Глави держав розглянули інформацію про виконання плану основних заходів щодо реалізації концепції подальшого розвитку Співдружності.

Сам факт існування Співдружності іноді намагаються позиціонувати як ритуальний захід, що лише окреслює пострадянський моноліт. По-

літологи констатують – скільки існує СНД, стільки його намагаються поховати.

З іншого боку, об'єднання залишається важливим переговорним майданчиком, де обговорюються серйозні міжнародні проблеми на вищому рівні, напрацьовуються конкретні документи, відбуваються ділові зустрічі в кулуарах та з'являється матеріал для аналітичних роздумів.

Підсумки останнього саміту, за загальною думки спостерігачів, підтвердили кілька головних пріоритетів російської політики на пострадянському просторі. Це, зокрема:

- систематичне прагнення до посилення Митного союзу та ОДКБ (Організація договору про колективну безпеку);

- педантичне залучення України до орбіти свого впливу шляхом конкретних натяків на перегляд ціни на газ;

- прагматичний інтерес до військових баз на територіях країн Центральної Азії.

Як зазначається у пресі, йдеться про формування нової геополітичної реальності.

Водночас, експертний вердикт підсумовує: потрібно враховувати, що СНД як структура має право на існування, «це універсальна організація, яка представляє на

пострадянському просторі регіон. У рамках СНД укладено величезну кількість угод, що забезпечують його функціонування – транзит, транспорт, кордони, повітряний простір і т. д. У рамках СНД проведено поділ майна колишнього СРСР. Усе це забезпечується цією структурою...» З іншого боку, її розвал імовірно призведе до масштабного перерозподілу з перспективою конфліктів.

Засіданню Ради глав держав СНД передувало засідання Ради міністрів закордонних справ СНД, на якому делегацію України очолив Міністр закордонних справ Костянтин Грищенко. До порядку денного було включено 16 питань. Україною підписано більшість із винесених на розгляд документів, серед яких варто відзначити проект «Угоди про увічнення пам'яті про мужність та героїзм народів держав-учасниць СНД у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.», проект «Програми співробітництва держав-учасниць СНД у протидії незаконній міграції на 2012-2014 рр.», проект «Угоди про порядок передачі зразків наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів» тощо. Глави МЗС країн-учасниць СНД підтримали підготовлену Аналітичну доповідь «Підсумки діяльності СНД за 20 років і завдання на перспективу» та дали позитивну оцінку ходу виконання «Плану основних заходів з реалізації Концепції подальшого розвитку СНД», внесли зміни і доповнення до низки вже чинних багатосторонніх угод, у тому числі у сфері забезпечення промислової безпеки, взаємодії в галузі

гідрометеорології, координації боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів. Учасники засідання відзначили важливу роль Співдружності в подальшому розвитку та поглибленні регіонального співробітництва і позитивно оцінили роботу, проведenu Таджикистаном як головною країною в цій регіональній структурі. У рамках засідань РМЗС Міністр закордонних справ України провів низку двосторонніх зустрічей, зокрема, з главами зовнішньополітичних відомств Казахстану та Узбекистану.

На думку Президента Таджикистану Емомалі Рахмона, саміт лідерів країн-членів Співдружності Незалежних Держав, що відбувся в Душанбе, додасть нового імпульсу інтеграції на просторах СНД. «Я впевнений, що потенціал Співдружності не вичерпаний і Республіка Таджикистан готова рухатися й далі в напрямі розвитку інтеграційних зв'язків між нашими країнами», – сказав Е. Рахмон. Він висловив сподівання на те, що саміт відкриє нові сторінки в справі зміцнення взаємної довіри, добросусідства, миру та безпеки на благо народів наших країн.

«У ці дні ми відзначаємо і 20-річчя нашої Співдружності, що зберегла хороші приклади нашої взаємодії та співпраці, що зіграла основоположну роль в цивілізаційному і мирному становленні наших країн як незалежних держав», – підкреслив Е. Рахмон, привітавши всіх колег із ювілеєм СНД.

Інф. «З.С.»

Країна гір долає круті перевали

Республіка Таджикистан за 20 років незалежності (1991–2011 рр.)

Позачергова сесія Верховної Ради республіки 9 вересня 1991 р. одностайно прийняла постанову «Про державну незалежність Республіки Таджикистан» та оголосила цей день Днем державної незалежності країни. Саме з цієї дати розпочався відлік новітньої історії країни.

Разом з тим незалежність та суверенітет держави, що були досягнуті після століть самовідданої боротьби та стійкості народу, висунули досить відповідальне й водночас почесне завдання щодо розбудови нової держави, яка відповідала б інтересам народу.

Проте втілення в життя цього завдання було пов'язане з багатьма труднощами, і таджики мали скласти надзвичайно серйозний іспит перед лицем історії, аби досягнути справжнього суверенітету своєї новоствореної держави. Ці роки для республіки були доленосними, оскільки, ураховуючи навантажену внутрішніми та зовнішніми силами громадянську війну 1992–1997 рр., вимагали від кожного таджика щирого прагнення в ім'я досягнення миру та спокою в країні, самовідданої праці заради відбудови конституційного ладу, поновлення діяльності паралізованих інститутів влади, досягнення порозуміння та національної єдності, повернення на батьківщину близько одного мільйона біженців і вимушених переселенців, органі-

зації діяльності системи управління соціально-економічним життям країни.

Незважаючи на численні труднощі та перешкоди, народ Таджикистану з гідністю подолав їх і заклав міцний фундамент своєї суверенної держави. Після досягнення миру та національної згоди 1997 р. та ліквідації наслідків громадянського протистояння, в країні були успішно реалізовані політичні та соціально-економічні реформи, розпочаті в 1994 р. У результаті цих реформ, було досягнуто стабільне зростання, забезпечено основні права та свободи громадян, вільну діяльність політичних партій та рухів на засадах багатопартійної системи, закладено основи громадянського суспільства. Це дало змогу всебічно аналізувати ситуацію в країні, що склалася після набуття незалежності, та визначити цілі й завдання щодо забезпечення подальшого розвитку країни. Водночас керівництву республіки вдалося в умовах реалій сучасного світу в контексті нових загроз безпеці визначити оптимальний шлях гармонійного входження країни до міжнародного простору з урахуванням забезпечення національних інтересів.

За короткий проміжок часу Таджикистан став повноправним суб'єктом світового співтовариства та визнаним членом багатьох міжнародних і регіональних організацій, у

рамках яких він бере активну участь, вирішуючи важливі глобальні та регіональні проблеми. Проголошена керівництвом країни «політика відкритих дверей» дає змогу Таджикистану встановити й успішно розвивати рівноправне та взаємовигідне співробітництво з більшістю країн світу. На сьогодні незалежність республіки визнана 147 країнами світу. Зі 122 з них встановлено дипломатичні відносини, що свідчить про зростання авторитету країни на міжнародній арені.

Розвиток міжнародних відносин

Таджикистан після проголошення державної незалежності правильно визначив основний вектор розвитку своїх національних пріоритетів у міжнародній політиці, що разом з географічним розташуванням, геополітичним положенням та економічними інтересами країни враховував також і такі фактори, як загальнолюдські цінності та культурно-історичні зв'язки.

Первісне розуміння цих складових сприяло надалі формуванню чіткої зовнішньополітичної лінії, що полягає в активному й творчому співробітництві з усіма міжнародними організаціями та держава-

Виступ Президента Республіки Таджикистан Емомалі Рахмона на засіданні Генеральної Асамблеї ООН

ми світу в рамках міжнародних норм та принципів.

За недовгий, з історичної точки зору, період членства в ООН Таджикистан пройшов певні етапи відносин з цією авторитетною світовою організацією, спрямовані на досягнення миру, повоєнне відновлення та подальше забезпечення економічного розвитку країни. Нині республіка відіграє все активнішу роль у світових політичних та економічних процесах, що позначилося також на її діяльності в рамках ООН. За ці роки Таджикистан став співавтором різних міжнародних ініціатив у галузі зміцнення миру й стабільності, у тому числі щодо мирного будівництва в Афганістані.

Важливою віхою в історії співробітництва з ООН було проголошення 2003 р. з ініціативи Таджикистану Міжнародним роком пристої води та оголошення Міжнародного десятиліття дій «Вода для життя», що стартувало 22 березня 2005 р. Тепер цей день відзначається як Міжна-

Будинок Палацу Націй в м. Душанбе

родний день води.

Нині республіка розвиває своє співробітництво з ООН у багатьох напрямках глобальної політики в економічній, соціальній, екологічній та гуманітарній галузях і особливо у сфері глобальної безпеки. Водночас Таджикистан упевнений: усі процеси, що відбуваються останнім часом на міжнародній арені, внесли розуміння у необхідності реформування цієї організації, особливо її Ради Безпеки. Оскільки зазначені структури були сформовані, виходячи з тодішньої ситуації світової політики, що радикально відрізняється від сьогоденних реалій.

Таджикистан за роки незалежності налагодив активну та ефективну співпрацю з міжнародними фінансовими інституціями, країнами-донорами, тобто партнерами по розвитку в процесі реалізації важливих соціально-економічних проєктів. З цієї точки зору республіка і надалі розвиватиме свої відносини та зв'язки зі **Світовим банком, МВФ, ЄБРР, АБР, ІБР** та іншими фондами та фінансовими організаціями, а також зі **США, Японією**, країнами Європейського Союзу, у тому числі **Францією, Німеччиною** та іншими розвинутими країнами світу.

У вирішенні внутрішніх

та регіональних питань, зокрема проблем Афганістану, республіка творчо співпрацює з **державами антитерористичної коаліції**, зокрема, США та країнами Європейського Союзу. Відновлення миру і стабільності в цій сусідній країні відповідає інтересам Таджикистану. Сьогодні РТ робить помітний внесок у загальну боротьбу проти тероризму, екстремізму, незаконного обігу наркотичних засобів та транснаціональної злочинності.

У цьому напрямі встановлення міцних зв'язків та розвиток співпраці з різними міжнародними структурами безпеки, у тому числі Організацією безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), відповідає цілям та принципам зовнішньої політики, яку проводить Таджикистан, та інтересам зміцнення його авторитету, державності й національної безпеки на регіональному рівні. Протягом 17 років між РТ та ОБСЄ, а також її інститутами встановилося досить змістовне й багатогранне співробітництво, зокрема у сферах демократичної трансформації та створення ключових елементів громадянського суспільства. Республіка Таджикистан зацікавлена й надалі використовувати цю взаємодію з метою підтримки безпеки на націо-

нальному, регіональному й міжнародному рівнях.

Великого значення в міжнародній політиці Республіки Таджикистан набули відносини з країнами ісламського світу як у двосторонньому форматі, так і в рамках різних регіональних організацій. Збагачення й зміцнення культурних зв'язків з державами-членами ЕКО та ОІК перебувають у центрі уваги уряду країни. Співпрацю з цими організаціями налагоджено у сферах безпеки, сільського господарства, промисловості, телекомунікацій, культури та освіти. Таджикистан має намір і надалі активізувати свою участь у роботі цих організацій в усіх напрямках їхньої діяльності. Важливими пріоритетами є розвиток дружніх відносин та широкого співробітництва з Іраном, Афганістаном, Пакистаном, Турцією – країнами, з якими існують численні історичні, культурні зв'язки та спільні цінності. За роки незалежності Таджикистан установив взаємовигідні відносини з арабськими країнами, зокрема Саудівською Аравією, ОАЕ, Катаром і щиро зацікавлений в їхньому подальшому зміцненні та розширенні.

Особливу позицію в зовнішньополітичному векторі займають відносини з країнами Співдружності Незалежних Держав і встановлення більш тісної співпраці у сферах економічної інтеграції та регіональної безпеки в рамках Євразійського Економічного Співтовариства (**ЄврАзЕС**) та Організації Договору про Колективну Безпеку (**ОДКБ**).

Неабияке значення для республіки також мають розвиток і зміцнення дво-

сторонніх і багатосторонніх зв'язків з країнами-членами СНД. За 17 років спільної економічної та політичної діяльності держави-учасники СНД створили міцний організаційно-правовий фундамент, що дав змогу подолати системну кризу у відносинах, підвищити темпи економічного зростання та збільшити обсяги взаємної торгівлі. Схвалена державами-членами Стратегія економічного розвитку СНД на період до 2020 р., а також визначення співробітництва в галузі енергетики як ключової сфери взаємодії, є додатковим імпульсом розвитку інтеграційних процесів, розширення взаємовигідного співробітництва, підвищення рівня добробуту народів. Це сприятиме подальшій трансформації Співдружності в потужне регіональне об'єднання та значущий об'єкт світового господарювання.

У ході свого головування в Співдружності у 2011 р. Таджикистан докладає значних зусиль, щоб ефективніше використовувалися й розвивалися можливості інтеграції в рамках цієї організації. Це, перш за все, стосується зв'язків з **Російською Федерацією**, котра є стратегічним партнером Таджикистану. Прикладом такої ефективної співпраці є перше місце Росії за обсягом товарообігу серед усіх інших партнерів республіки, здача в експлуатацію найбільшого спільного об'єкта на пост радянському просторі – ГЕС «Сангтуда-1», відкриття філій найбільших університетів Росії в Душанбе, створення на обопільних засадах культурно-інформаційних центрів, а також підготовка в Росії

кадрів для різних секторів таджицької економіки.

Велику увагу Таджикистан приділяє подальшому зміцненню інтеграційних процесів у рамках **ЄврАзЕС**. Так, республіка зацікавлена у формуванні в його межах режиму вільної торгівлі в повному обсязі та правовому оформленні, в реалізації заходів, спрямованих на прийняття спільних дій у загальноекономічній, податковій, банківській та інших сферах.

Таджикистан надає особливого значення членству в **Шанхайській Організації Співробітництва (ШОС)** і вбачає в ній найбільш прогресивне міждержавне об'єднання, яке може стати в майбутньому однією з найважливіших субрегіональних структур з розвитку економіки й торговельного співробітництва, розширення транспортних та комунікаційних інфраструктур. У рамках ШОС багато зроблено для вирішення регіональних питань, налагодження економічних відносин, а також інших напрямів співпраці, що поетапно охоплюють усі сфери життя держав-членів організації.

Особливе місце для Таджикистану посідають відносини з **Китайською Народною Республікою**, які розвиваються на солідній договірно-правовій базі, що включає понад 100 документів міждержавного, міжурядового та міжвідомчого рівнів. Ключовим серед цих документів є Договір про добросусідство, дружбу й

співробітництво між Таджикистаном і КНР від 15 січня 2007 р. У цих двох країн спільний погляд на сучасний світ, єдиний концептуальний підхід до широкого кола міжнародних, політичних та економічних проблем. Зміцнення добросусідства, дружби й співробітництва між Таджикистаном і КНР відповідає інтересам обох держав, сприяє збереженню миру, безпеки та стабільності в євразійському регіоні й в усьому світі. Тому РТ і надалі докладатиме максимум зусиль, аби підняти ці двосторонні відносини на нові висоти.

Серед пріоритетних напрямів зовнішньої політики Таджикистану – подальше зміцнення відносин із розвинутими країнами, зокрема, зі **Сполученими Штатами Америки**, з якими налагоджено й рік від року зміцнюються політичні та міжнародні зв'язки, у тому числі з соціальних та гуманітарних питань, прикордонного співробітництва, спільної діяльності в галузі безпеки.

Ці відносини вийшли на якісно новий рівень після того, як 12 лютого 2010 р. у Вашингтоні та 11 квітня в Душанбе відбулися політичні консультації між

США й Таджикистаном, де як першочергові напрями двостороннього співробітництва були визначені формування сприятливого інвестиційного простору, водноенергетична сфера, питання забезпечення прав людини, безпека кордонів та боротьба з наркотрафіком і міжнародним тероризмом.

Ураховуючи нову політику США відносно Центральної та Південної Азії, особливого значення набувають проекти з формування регіонального ринку електроенергії (CASAREM) і міжрегіональної лінії електропередач CASA-1000, призначені забезпечити енергетичні потреби Афганістану й Пакистану. У зв'язку із цим, важливого значення набуває схвалення Сенатом США водноенергетичної політики РТ.

У цьому контексті розвивалися відносини також із **Європейським Союзом**. Таджикистан виходить із необхідності охопити такі найбільш значущі тенденції та сфери співробітництва, як процес демократизації та верховенство закону; управління кордонами і боротьба з незаконним обігом наркотиків; транспорт та енергетика, у тому числі відновлена енергетика; управління водними ресурсами та захист навколишнього середовища; освіта; торгівля й інвестиції, а також підтримка вступу Республіки Таджикистан до Всесвітньої торговельної організації.

Сьогодні відносини Таджикистану з ЄС

Пам'ятник засновникові Держави Саманідів І. Самані

визначаються Угодою про партнерство та співробітництво, підписаною наприкінці 2004 р. Надалі країна зацікавлена у використанні двостороннього економічного співробітництва і залученні європейських інвестицій у такі пріоритетні галузі національної економіки, як гідроенергетика, транспорт, комунікації, промисловість та сільське господарство. Цьому сприяє все більш високий рівень політичного діалогу між сторонами, про що свідчить участь Президента Республіки Таджикистан Е. Рахмона в сесії Парламенту ЄС під час його європейського турне 5–12 червня 2011 р.

На регіональному рівні для Таджикистану дуже важливе значення має Стратегія партнерства ЄС із країнами Центральної Азії, прийнята в червні 2007 р. Таджикистан упевнений, що ця стратегія сприятиме як інтеграційним процесам у Центральній Азії, так і покращенню двосторонніх відносин між країнами регіону.

Таджикистан у своїх двосторонніх відносинах із

Гісарська фортеця (XVI ст.)

Зустріч Президента Республіки Таджикистан Емомалі Рахмона з Президентом України Віктором Януковичем під час його робочого візиту до Душанбе та участі в засіданні Ради глав держав СНД. 2-3 вересня 2011 року

Казахстаном, Киргизстаном, Узбекистаном й Туркменістаном, проводячи послідовну політику добросусідства, спрямовану на досягнення рівноправного та взаємовигідного співробітництва, водночас є прибічником більш тісних зв'язків із ними в регіональному форматі. У рамках свого членства в низці регіональних і субрегіональних організацій, у тому числі в Організації економічного співробітництва (ОЕС), Міжнародному фонді спасіння Аральського моря (МФСА), Міждержавній координаційній водогосподарській комісії (МКВК) та Міждержавній комісії зі сталого розвитку (МКСР), республіка здійснює активну політику в цьому напрямі.

Будуються відносини Республіки Таджикистан із Афганістаном. Серед основних питань співробітництва з цією дружною країною пріоритетним залишається вирішення проблеми відновлення в Афганістані миру та стабільності. Тому Таджикистан у рамках міжнародно-

го та двостороннього співробітництва докладає надзвичайних зусиль для викоренення глобальних загроз, що йдуть від цієї країни, будівництва основ її державності та консолідації афганського суспільства.

Таджикистан та Україна: порозуміння і довіра в міждержавних відносинах

Дипломатичні відносини між Республікою Таджикистан та Україною були встановлені 24 квітня 1992 р. З 1999 р. у Києві функціонує Торговельне Представництво Таджикистану, а з грудня 2010 р. у столиці України розпочало свою діяльність Посольство Республіки Таджикистан. З 2007 р. Посольство України в Ташкенті одночасно виконує функції представництва України в Республіці Таджикистан. Найближчим часом очікується відкриття Посольства України безпосередньо в столиці Таджикистану – місті Душанбе.

Розвиток і зміцнення двосторонніх таджицько-

українських відносин базуються на спільно прийнятих міждержавних документах, особливе місце серед яких належить Договору про дружбу та співробітництво між Республікою Таджикистан та Україною від 6 липня 2001 р.

Таджикистан та Україну поєднують близькість позицій щодо ключових питань міжнародної політики й безпеки, а також єдиний підхід щодо участі обох держав у процесі регіональної інтеграції. На сьогодні договірно-правова база між Республікою Таджикистан та Україною складається з 72 спільно підписаних документів, що охоплюють широкий спектр співробітництва двох країн.

Позитивним імпульсом у розширенні відносин між Таджикистаном та Україною стали офіційні візити глав держав, у ході як було підписано низку основоположних документів, спрямованих на розвиток та зміцнення взаємного співробітництва в різних галузях. Найближчим часом на запрошення Президента України В. Януковича відбудеться офіційний візит в Україну Глави Таджикиської держави Е. Рахмона.

Важливим координуючим елементом поглиблення багатосторонньої співпраці є Спільна міжурядова таджицько-українська Комісія з питань економічного співробітництва, створена 2003 р. За період її існування було проведено два засідання: у березні 2003 р. – в Душанбе та в грудні 2005 р. – в Києві. До кінця 2011 р. планується проведення трьох засідань комісії.

Параметри економічного співробітництва між Та-

джикистаном і Україною визначаються підписаними останнім часом між урядами двох країн документами, спрямованими на подальший розвиток цього найважливішого напрямку таджицько-українських відносин. До таких документів належать Угоди «Про основні принципи та напрями економічного співробітництва» від 2001 р.; «Про вільну торгівлю» від 2001 р.; «Про залучення та взаємний захист інвестицій» від 2001 р.; «Про співробітництво в галузі енергетики, промисловості, транспорту і будівництва» від 2001 р.; договір «Про довгострокове економічне співробітництво на 2003–2013 роки» та «Міждержавна програма довгострокового економічного співробітництва на 2003–2013 роки».

У сферах гідроенергетики та машинобудування продовжується співробітництво між профільними відомствами й господарськими суб'єктами двох країн. Між Міністерством енергетики та промисловості Республіки Таджикистан і українським ВАТ «Турбоатом» досягнуто домовленості щодо створення в Таджикистані СП з проектування гідротурбінного устаткування для малих і середніх ГЕС. Зараз у співробітництві з ВАТ «Турбоатом» провадиться модернізація важкого устаткування Нурекської ГЕС, після завершення якої потужність гідроелектростанції збільшиться на 10%. Слід зазначити, що близько 90% усього гідротехнічного устаткування ГЕС Таджикистану, у тому числі Нурекської та електростанцій Вахшського каскаду, виготовлені на «Турбоатомі» або інших

промислових підприємствах України.

Також розглядається можливість створення СП зі складання тракторів марки «ХТЗ» (Харківський тракторний завод) у Таджикистані.

Слід підкреслити, що підприємства Таджикистану протягом багатьох років підтримують прямі виробничі зв'язки з українськими партнерами. Наприклад, тільки ДУП «Таджицька алюмінієва компанія» («ТАЛКО») працює спільно з понад десятима підприємствами України, зокрема з ВАТ «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання», Дніпропетровським заводом важкого машинобудування, Харківським заводом самохідних шасі, Артемівським заводом з обробки кольорових металів та іншими.

Поступально розвивається також співробітництво між Республікою Таджикистан та Україною в гуманітарній сфері.

Щороку до вищих навчальних закладів України за квотами української сторони та на загальних засадах вступають молоді громадяни Республіки Таджикистан. Між ВНЗ Таджикистану та України підписано угоди і договори зі співробітництва. Нині проводиться робота щодо відкриття філії Технічного національного університету «Харківський політехнічний інститут» у Душанбе, домовленість про що досягнуто в ході переговорів глав держав.

На 2011–2012 рр. намічено проведення Днів культури Республіки Таджикистан в Україні та Днів культури України в Республіці Таджикистан.

Активний розвиток міжрегіонального співробітництва двох держав

На запрошення голови Харківської обласної державної адміністрації А.Авакова делегація Таджикистану на чолі з головою Хатлонської області Г. Афзаловим 2009 р. взяла участь у ярмарку «Слобожанський», а також у роботі інноваційно-інвестиційного форуму, що відбувся в Харківській області. У ході робочої поїздки підписано Меморандум між виконавчим органом державної влади Хатлонської області Республіки Таджикистан і Харківською обласною державною адміністрацією про торговельно-економічне, науково-технічне та гуманітарне співробітництво.

У свою чергу, 28–30 жовтня 2009 р. відбувся візит офіційної делегації Харківської області в Республіку Таджикистан. У ході візиту було проведено низку зустрічей і переговорів з керівниками Таджикистану та обговорено перспективи й накреслено заходи щодо розвитку двостороннього співробітництва у сфері сільського господарства, промисловості, енергетики, освіти та інших напрямках.

Слід відзначити великий внесок у розвиток регіонів України представників **таджицької діаспори**, які мешкають і працюють у багатьох українських містах та районах. Як приклад, можна навести діяльність передового овочівницького господарства «С-Росток» з Миколаївської області, очолюване таджиком Тахіром Садрединовим. Це господарство, одне з найкращих не тільки в Миколаївській обла-

сті, а й в Україні, щороку виробляє до 20 тис. тонн різної овочевої продукції – капусти, цибулі, помідорів, моркви, картоплі, що реалізується населенню, а також постачається до закладів соціальної сфери: в лікарні, школи, дитячі садочки. На кошти господарства у селі повністю відновлені дороги, відремонтована місцева школа, планується спорудження дитсадку та нового стадіону. На базі цього зразкового господарства в першій половині вересня 2011 р. відбулося виїзне засідання Регіональної ради з розвитку економіки за участю Міністра сільського господарства України та Голови Миколаївської державної адміністрації.

Зовнішня торгівля Республіки Таджикистан та України

Серед країн СНД Україна посідає одну з провідних позицій щодо експортно-імпортних операцій з Республікою Таджикистан. Слід зазначити, що у 2010 р. вдалося досягти різкого збільшення (165,7%) зовнішньоторговельного обороту Республіки Таджикистан з Україною: якщо у 2009 р. він стано-

вив лише 120 млн. доларів, за 2010 р. зріс до 200 млн. У загальному зовнішньоторговельному обороті Таджикистану питома вага України за 2010 р. порівняно з аналогічним періодом 2009 р. **збільшилася на 1,8% і становить 5,2%.** Питома вага України в торгівлі серед країн СНД становить **11,6%.**

Основними статтями імпорту з України в Таджикистан є продукти харчування, консервовані продукти, цукор, кондитерські вироби, лікарські препарати, цемент, глинозем, вугілля, кокс, пек, нафта, штучний корунд, оксид алюмінію, гідроксид алюмінію, двигуни та генератори, гідротурбіни, папір, будівельні матеріали, металопрокат, побутова техніка, сільгосптехніка, трактори, машинне устаткування, вироби, що застосовуються в електротехніці, залізничні вагони, меблі та фурнітура. Основними статтями експорту з Таджикистану в Україну є бавовна-сирець, продукти харчування, у тому числі фрукти й овочі, сухофрукти.

***Матеріал надано
Посольством
Таджикистану в Україні***

Високогірне озеро Іскандеркуль

Лаурі Лепік, Надзвичайний і Повноважний Посол Естонської Республіки в Україні:

Естонія – це не тільки старе місто, Vana Tallinn і марципани, а й високі технології та легкість у веденні бізнесу

Своє перше інтерв'ю на новій посаді Посол Естонії надав журналу «ЗС».

– Пане Посол, хотілося б почати розмову не з галузі міжнародної політики. Ваша перша освіта – бібліотекар. Дещо нетрадиційний вибір для чоловіка. Вважається, що це жіноча професія.

– Ніколи не ділив для себе професії на жіночі та чоловічі. Жіночою

цю професію не вважаю. Бібліотекарями були всім нам відомі чоловіки – Крилов, Одоєвський, Лейбніц, Лобачевський, Гете, Кант, брати Грім. До речі, дипломат, жіноча професія чи чоловіча? Жінки-посли, це правило чи виняток? Скажімо, коли мою дружину призначили у 2000 р. Надзвичайним і Повноважним Послом Естонії в Німеччині, я написав заяву про тривалу відпустку на чотири роки і поїхав з нею. Працював хатнім робітником. За цей час написав і опублікував безліч статей на актуальні теми. Був час подумати.

– Усього місяць минув із дня Вашого призначення. Як зустріла Вас Україна? Які першочергові завдання довелося вирішувати? Приїхала з Вами дружина, написала вона заяву про відпустку на чотири роки?

– На жаль, дружина зараз не зі мною, а в Брюсселі. Вона кадровий дипломат і працює в комітеті Європейського Союзу із зовнішньої політики (EEAS). Діти зали-

Відкриття фестивалю естонської культури в селищі Берегове в Криму (вересень 2011 р.)

Біографічна довідка

Народився 14 жовтня 1960 р. в Таллінні, Естонія.

Освіта: магістр політичних наук. У 2003 р. закінчив Берлінський університет ім. Гумбольдта;

1992 – Естонська дипломатична школа, Таллінн, Естонія;

1986–1989 – студії в аспірантурі Ленінградського державного інституту культури (інформатика), Росія;

1985 – бібліотекознавство та інформатика, Талліннський педагогічний університет, Естонія.

2011 – Надзвичайний і Повноважний Посол Естонської Республіки в Україні.

2008–2011 – заступник Постійного представника, Постійне представництво Естонії при НАТО, Брюссель, Бельгія.

2005–2008 – Старший радник, Секція оборони, Постійне представництво Естонії при НАТО, Брюссель, Бельгія.

2004–2005 – Голова бюро Європейської політики безпеки і оборони, Міністерство оборони, Таллінн, Естонія.

2004–2005 – Європейський кореспондент, Голова бюро Спільної зовнішньої та безпекової політики та Європейської політики безпеки і оборони, Міністерство закордонних справ, Таллінн, Естонія.

2000–2004 – довгострокова відпустка у зв'язку з професійним призначенням дружини в Берліні, Німеччина.

1999–2000 – Радник з питань оборони, представник Міністерства оборони, Естонське Посольство в Сполучених Штатах Америки, Вашингтон (федеральний округ Колумбія).

1996–1999 – заступник Голови Місії, Естонське Посольство в Сполучених Штатах Америки, Вашингтон (федеральний округ Колумбія).

1995–1996 – Радник, Міністерство закордонних справ, Таллінн, Естонія.

1992–1995 – заступник директора, Інформаційна служба, Державна канцелярія, Таллінн, Естонія.

1987–1992 – заступник національного бібліотекаря (наукова робота), Естонська національна бібліотека, Таллінн.

Сімейний стан: – одружений, має двох дітей.

шилися з нею. А я одразу ж по приїзді поринув у вир справ. Сумувати часу немає. «Бачимо і чуємо» один одного щодня по Skype. До того ж, практично одразу після прибуття в Київ я вирушив у відрядження до Криму. У вересні для нашого народу відмічалася серйозна дата – 150 років тому естонці переселилися до Криму. Я побував у найстаріших наших селах – Краснодарці, Олександрівці. Тут і сьогодні звучить естонська мова – не забути її дітям допомагають викладачі-волонтери, які приїхали сюди. Знаєте, не може не захоплювати те, що пращури переселенців не лише зберегли естонську мову, культуру і традиції, а й успішно їх розвивають.

– А яким вітром на землі Тавриди занесло з Балтики представників далекого північного народу?

– Першопричина того, що частина населення Естонії

Пам'ятник-меморіал кримським естонцям, які загинули під час сталінських репресій та Другої світової війни, споруджений у селі Краснодарка. Його відкрив 11 вересня 2011 р. Надзвичайний і Повноважний Посол Естонської Республіки в Україні Лаурі Лепік

(у той час усі вони вже були підданими Російської імперії) вирішила звернути свій погляд на південні землі, була економічною – як відомо, людина завжди шукає, де краще. А землі Таврійської губернії, спорожнілі після Кримської війни, потребували дбайливих господарів, здатних за короткий час підняти економіку, що похитнулася. Переселенці, безумовно, були рішучими людьми, мали мужність і силу волі, але ними, без сумніву, також рухала жага пригод. Умови волості Ярвамаа, звідки розпочинався їхній шлях, були на той час дуже важкими. Але й початок нового життя зовсім не був легким. До речі, деякі подробиці переселення естонців у Таврійську губернію більше нагадують біблійну історію, ніж історичний факт. Річ у тім, що більшість переселенців були родом із центральної частини Естонії (волость Ярвамаа), де серед населення було поширеним так зване вчення пророка Мальтсвета, основні канони якого суперечили офіційному лютеранству. Мальтсвет став для майбутніх переселенців своєрідним Мойсеєм, а Крим Землею обітованою. Я впевнений, що ті, хто залишився в Криму – сильніші найсильніших, працьовиті й відважні хранителі національної ідентичності, яку вони пронесли крізь покоління.

– Яку допомогу надають Україна й Естонія для збереження національної самобутності та мови?

– Естонська держава намагається допомогти в багатьох відношеннях, але жодна з програм допомоги не процвітатиме без ініціативи на місцях. Тут важливою є роль кримських естонців, Естонського земляцтва України, Товариства підтримки кримських естонців, а також усіх ініціатив, що зміцнюють і розвивають почуття приналежності естонців, мову і традиції в Криму. Мені дуже приємно, що мій перший візит як Посла Естонської Республіки в Україну був саме до Криму.

– Що відомо про внесок естонців у розвиток різних галузей народного господарства Криму, про видатних особистостей?

– Наведу цифри, які досить красномовно свідчать про те, що переселенці з далекої Прибалтики вміли не лише

Естонський Дім у селі Краснодарка в Криму (вересень 2011 р.)

працювати на совість, а й старанно вчилися. Згідно з переписом населення 1897 р., естонці були лідерами за кількістю людей, що вміли читати та писати – 77% проти 22% у середньому по Таврійській губернії. Тому важливою частиною урочистостей, присвячених 150-річчю переселення естонців до Криму стала Міжнародна історико-педагогічна конференція «150 років естонської педагогічної діяльності в Криму». Адже в збереженні кримськими естонцями мови та культурної самоідентичності головну роль відіграли вчителі, які приїжджали з Естонії. До речі, закладена ще в позаминулому сторіччі традиція живе й нині. Крісті Сепп, яка приїхала до Криму в серпні 2010 р., уже сьома вчителька Олександрівської середньої школи, яка викладає дітям естонську. Раніше вона близько 30 років викладала цю мову в російській школі. Цьогоріч Крісті вручала естонські премії імені Арго Рейнбоома кращим учням, які показали блискучі результати у вивченні естонської мови. Нагороди були грошовими. Головний приз – 1000 гривень, дві по 500 і чотири по 250 гривень.

Що стосується «естонського сліду» на кримській землі, то у вересні минулого року в Місхорі було відкрито пам'ятний знак видатному скульпторові Амандусу Адамсону – автору знаменитої «Русалки». Зберігся його «слід» і в Севастополі. Саме Адамсон – автор скульптурних деталей однієї з «візитівок» міста-героя – Пам'ятника затопленим кораблям.

Не можна не сказати про інших видатних особистостей, хоча й менш відомих, які, дбаючи про культуру і пам'ять маленького степового села Краснодарка, вкладали свої особисті заощадження, вкладали свою працю, тим самим показуючи, що чимало на місцях ми можемо зробити самостійно, без допомоги влади. Ідеться про спорудження меморіального комплексу. Одна його частина – пам'ятні дошки та вигравірувані на них прізвища естонців, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни, репресованих естонців, тут же – фонтан сліз. Друга частина – стела, що символізує прихід естонців до Криму. І все це зроблено стараннями й на кошти Севастопольського естонського національно-культурного товариства. Мені здається, що це і є патріотизм та любов до Батьківщини.

– Наближається ювілейна дата – 20-річчя встановлення дипломатичних відносин між Україною та Естонією. Якою є ваша оцінка нинішнього рівня економічних відносин між нашими країнами? Чи достатньо використовується потенціал сторін?

– Останні кілька років були дуже складними для світової економіки, що позначилося й на наших двосторонніх відносинах, товарообороті й інвестиціях. Але я дуже сподіваюся, що нині ми перебуваємо в стадії виходу з кризи. Це дає змогу більш оптимістично дивитися в майбутнє. Тим більше, що Україна й Естонія давно підтримують і розвивають добросусідські відносини. Останні кілька років активно розвивається співробітництво естонських компаній із Харковом та іншими регіональними центрами. У співпраці між Естонією та Харківською областю щороку відкриваються нові шляхи. Ця область є для Естонії важливим торговим партнером. Зокрема, тут успішно працюють такі великі компанії, як: Трігон Агрі, Мерко, Елме Мессер та інші. Також у 2010 р. відбулося 6 форумів у різних містах. Перша конференція «eGover 2011, Естонія-Україна», у червні, була присвячена електронному державному управлінню та збрала майже 200 делегатів із 18 областей України.

– Чим Україна цікава для естонських інвесторів? Чи великим є зворотний інтерес?

– Україна – ринок із великими можливостями, що вже давно є дуже важливим для Естонії. Понад 400 фірм, заснованих на естонському капіталі, вклали сюди інвестиції. Приблизно стільки ж компаній, що займаються зовнішньоторговельною діяльністю між нашими країнами. Як торгівля, так і взаємні інвестиції швидко розвиваються. Експорт з Естонії у 2010 р. порівняно з 2009 р. збільшився на 22%, до 88 млн. євро, а в першій половині 2011 р. – уже на 11%. Імпорт із України до Естонії зріс на 57%, до 72 млн. євро з прогнозом зростання на 2011 р. також не менше 50%. За даними Банку Естонії, станом на 2010 р. обсяг прямих естонських інвестицій в Україну становить 155 млн. євро. Передбачається, що на цей час обсяг усіх естонських інвестицій в Україну становить близько 700 млн. євро. Обсяг прямих українських інвестицій в Естонію за минулий рік становив 45 млн. євро. Тобто збільшився утричі.

Між нашими країнами підписано понад десять угод,

від Договору про уникнення подвійного оподаткування до Угоди про взаємний захист і заохочення інвестицій.

Наш інтерес до інвестування в Україну значно зріс після вступу Естонії в ЄС. Естонські інвестиції працюють в оптовій і роздрібній торгівлі, будівництві, фінансах, нерухомості, переробній галузі, транспорті та зв'язку. Ми очікуємо приходу на український ринок виробників меблів, а також юридичних, фінансових компаній і консультативних фірм, оскільки естонські компанії йдуть слідом за своїми клієнтами. У 2011 р. бізнес поглибитися в регіони: у Криму та Карпатах нас цікавлять нерухомість і туризм; у Донецьку і Дніпропетровську – будівництво, переробка відходів, енергетика; на заході України – деревообробка та виробництво меблів. Окрім того, естонські компанії продовжують продаж своїх послуг скандинавським фірмам, паралельно допомагаючи їм вийти на ринок України.

Ми пропонуємо українським бізнесменам відкрити Естонію по-новому і налагодити корисні контакти. Адже Естонія – це не тільки старе місто, Vana Tallinn і марципани, а й високі технології та легкість у веденні бізнесу. Багато нового народжувалося в Естонії – наприклад, мобільне паркування або Skure. Естонія – єдина країна, де широко використовують систему електронної ідентифікації (ID-карти та мобільні телефони). Якби не інформаційні технології, багато змін у країні були б нам не під силу. Одна з умов розвитку – доступність Інтернету, особливо в сільській місцевості та школах. Нині реалізується проект, що дає можливість кожному домогосподарству підключитися до Інтернету, що має швидкість не менше 100 мегабіт на секунду. Майже десять років у нас використовується електронне посвідчення особистості. Діє програма забезпечення навчального процесу (е-школа). В охороні здоров'я впроваджено єдину систему історій хвороби, цифровий рецепт і запис на прийом по Інтернету. Під час червневої конференції ми ділилися досвідом побудови електронної держави. У ваших бізнесменів та політиків це викликало величезний інтерес.

Також Естонія надає Україні технічну допомогу. Ми фінансуємо різні проекти. Наприклад, системи, що дають змогу відстежувати викрадені автомобілі, проект економічного розвитку регіону дельти Дунаю, а також Інтернет-технології для початкової школи.

Відомий естонський архітектор та скульптор Амантус Адамсон відтворив у бронзі легенду про прекрасну дівчину Арзи, дочку скромного мешканця Місхора Абий-ака, вкрадену та продану на невільничому ринку в Туреччині до султанського гарему. За легендою, не витримавши неволі, дівчина кинулася у води Босфору і вже русалкою з дитиною на руках з'явилася біля рідних берегів. Перша Адамсонова русалка, на жаль, не збереглася – у 1909 р. її зміло зі скелі. Але, оскільки майстер був ще живий, разом із помічниками зміг виготовити та встановити на попередньому місці копію. Переживши дві війни, відсутню ушкоджена корозією, кулями і снарядами, русалка знову була змита в море у 1980 р. Випадково її знайшли, всю зранену, і як справжню реліквію розмістили на Ялтинській «Галєвині казок». На попередньому місці встановили вже її копію.

– Чи влаштовують естонських інвесторів умови ведення бізнесу в нашій країні?

– Україна дуже інвестиційно приваблива. Але є проблеми, що полягають у різниці наших державних філософій. Естонці були, є і залишаються прихильниками вільної економіки. Тема приватизації, що досі актуальна в Україні, для нас – пережиток минулого. Ми продали держвласність дуже швидко і, з огляду на показники розвитку економіки, успішно. На сьогодні в руках держави знаходяться тільки енергетика, залізниці та порт Таллінн. Усе інше – у приватного бізнесу. Роль держави – допомагати підприємцям у їхній діяльності. Відкриття бізнесу в Естонії займе у вас половину робочого дня. Завдяки сучасним технологіям усі бюрократичні процедури можна пройти через Інтернет. Для нас нормально, коли підприємці, які збираються працювати разом, мають доступ до інформації один про одного. Естонці дещо консервативні, люблять конкретність, ясність, порядок і прозорість. В Україні це поки що є проблемою.

– Чому свої економічні форуми ви останнім часом проводите в регіонах, а не в Києві?

– Ми працюємо також у Києві, але реальна економіка знаходиться в регіонах. Ми провели цикл семінарів в Івано-Франківську, Донецьку, Дніпропетровську, Харкові, Одесі. Таким чином, прагнемо розширити свою присутність у регіонах.

Друга причина – економічна криза. Це був момент, коли всі зупиняються і чекають – може, пронесе. Але це неправильна ідеологія, і дрібний, і середній бізнес добре це розуміють. Криза корисна тим, що можна зупинитися і замислитися над допущеними помилками. Це хороший момент поглянути навколо, поставити перед собою нові цілі та знайти нові ринки. Тому головна мета організованих нами в Україну форумів – налагодження та розвиток співпраці між українськими та естонськими компаніями, сприяння в пошуку бізнес-партнерів.

– Як економічна криза вплинула на економіку Естонії? Яких заходів вживав естонський уряд для боротьби з нею?

– На відміну від інших балтійських країн, у Естонії не було необхідності вдаватися до допомоги ззовні. Ще десять років тому у нас почали створювати стабілізаційний фонд, призначений для таких кризових моментів. І зараз, коли є підстави вважати, що світ почав виходити з кризи, у цьому фонді збереглася сума, що дорівнює чверті річного бюджету Естонії. Це дало змогу нам отримати не фінансову допомогу, а кредити від міжнародних організацій під ставку близько 2%. У нас є і свої запаси, але зміни естонців вести господарство дає впевненість міжнародним фінансовим установам, що нас можна кредитувати: ми не просто витрачаємо ці гроші – вони підуть у справу.

Між тим, кошти зі стабілізаційного фонду активно

3 доньками

використовуються для перенавчання безробітних. У нашій країні близько 10% безробітних, і це серйозна проблема, яку неможливо вирішити швидко. Важливо не створити непотрібні робочі місця, а ефективно перенавчити людей.

Скажу, що Естонія навіть мала економічну вигоду від кризи. До неї приріст ВВП у нас становив 12%. При цьому неможливо було втримати інфляцію в межах, необхідних для входження в Єврозону, 3%. Нині ж ми можемо виконати цей критерій. Естонія з 1 січня 2011 р. перейшла на євро. Країнам, що вже використовують євро, вдалося вийти з кризи з меншими втратами. Ми не зможемо уникнути криз у майбутньому, як би добре не почувалася наша економіка. Але

коли гряне наступна криза, наша економіка буде більш підготовленою.

– Що для Естонії означає членство в Євросоюзі? Які кроки в напрямі членства в ЄС ви рекомендували б зробити Україні?

– Входження до Євросоюзу – це не самоціль. Реформи, що проводяться в рамках Об'єднаної Європи, мають кінцевою метою поліпшення якості життя нашого суспільства, а саме членство в ЄС – це збільшення суверенітету і можливість участі в процесі прийняття рішень ЄС.

Я ніколи не мав наміру давати настанови Україні, що робити. Але ми постійно підтримуємо європейські прагнення вашої країни. І за нашим досвідом економічні, політичні, суспільні перетворення здійснюються не заради Брюсселя, а заради своєї країни і служать передумовою для успішного вступу до ЄС, що є, у першу чергу, політичним рішенням. Реформи жорсткі, політично непопулярні, і будуть потрібні роки на їх здійснення. Тут не буває швидких перемог. Але, врешті-решт, вони є дуже корисними, оскільки кінцева мета – підвищення добробуту людей. Проводити реформи чи ні – вільний вибір кожної країни. Естонія завжди готова поділитися історією своїх поразок і перемог на цьому шляху.

Інтерв'ю Юлії ВАЛЄВОЇ

Київ і Кіото – 40 років дружби

На початку вересня українську столицю наповнив дух сакури. Тут відзначали Дні японської культури в Україні та 40-річчя співдружності між Кіото та Києвом. З нагоди святкування ювілейного побратимства до України прибули офіційна та мистецька делегації з Японії на чолі з мером міста Кіото Дайсаку Кадокавою.

Святкування багаторічної дружби між двома містами відзначилося низкою подій у столиці, які презентували як українська, так і японська сторони. Цьогоріч культурна акція пройшла під гаслом: «З вдячністю у серці». Урочисте відкриття Днів Кіото в Києві відбулося в Київському національному академічному театрі оперети за участю голови Київської міської державної адміністрації Олександра Попова, мера міста Кіото Дайсаку Кадокави та Надзвичайного і Повноважного Посла Японії в Україні Тадаші Ідзави. Київ щороку запрошує на гостину представників Кіото, а оперета щороку радо приймає у себе творчі делегації. Тому це стало вже традицією. У програмі концерту гості представили хореографічну композицію у виконанні солістів Terada Ballet

Art Scool (хореографія Нобухіро Терада), традиційний національний японський танець Ніхон Буебу, присвячений богам (Вакаягі Кімісато) та японську вокальну композицію «Відродження землі» у виконанні ансамблю «Дружба Кіото–Київ». Тут проходили виставки

японського малюнка, фотографій, проводилися майстер-класи з традиційних видів японських мистецтв. Усі бажаючі могли взяти участь у чайній церемонії та повчитися мистецтву каліграфії. А в Національній опері України відбувся благодійний концерт «Відродження Японії» за підтримки Міністра культури і туризму України Михайла Куліняка та народного депутата України Владислава Лук'янова. У ньому взяли участь солісти балету Національної опери України, балетної школи імені Теради Кіото, а також майстри національного японського художнього мистецтва. Тут лунала стародавня імператорська музика гагака. Також японський хор порадував глядачів виконанням українських народних пісень. Кошти, зібрані під час концерту, будуть спрямовані на допомогу дітям, які залишилися без батьків після вибуху на АЕС «Фукусіма-1».

Голова Київської міської державної адміністрації Олександр Попов привітав поважну японську делегацію із 40-річчям дружби між Києвом і Кіото та висловив сподівання щодо більш інтенсивної подальшої співпраці. Міська влада готова переймати і впроваджувати новітні технології та передові досягнення японських фахівців. «Ми сподіваємося найближчим часом реалізувати спільні проекти у розвитку туризму, бізнесу, економіки, інвестицій та в інших цікавих і важливих сферах

міського господарства», – зазначив Олександр Попов. Під час офіційної зустрічі керівники обох міст підписали Протокол про співпрацю між Київською міською державною адміністрацією та мерією Кіото.

У ході візиту відбулося кілька робочих поїздок до освітніх закладів столиці. Зокрема, високопосадовці відвідали Київську дитячу академію мистецтв, де ознайомилися з роботами молодих талантів України в галузі образотворчого, хореографічного та музичного мистецтв.

«Вважається, що відносини між країнами залежать від ролі, фахової підготовки та професіоналізму дипломатів, – зазначив пан Попов під час візиту до академії мистецтв. – Але сьогодні ми переконалися у важливості «народної дипломатії». У цьому залі представлено чудові твори образотворчого мистецтва київських та кіотських дітей. Тут не важливо, якою мовою ти розмовляєш – українською чи японською, – адже ці роботи прекрасні, а прекрасне не потребує перекладу».

Також очільник міста зазначив, що дуже важливим є розвиток співпраці між вузами обох міст. Потенціал вищих навчальних закладів Києва – університету імені Тараса Шевченка, КПІ та інших – дуже високий. Окрім того, Олександр Попов підкреслив важливість розвитку ділових відносин для реалізації масштабних проектів у галузі енергозбереження, електроніки тощо. Також відбулися зустрічі лікарів з Кіото та їхніх українських колег, а японські вихователі відвідали один із дитячих садочків Києва.

З нагоди святкування 40-річної дружби між порідненими містами, у Києві з'явилася алея квітучих японських сакур у парку на вулиці Кіото в Деснянському районі. Символічну японську вишню кияни висаджували пліч-о-пліч із представниками японської делегації.

Голова Київської міськдержадміністрації Олександр Попов повідомив, що алея сакур у парку Кіото простягнеться на півтора кілометра і стане однією з найдовших у Європі.

«Ми раді теплому прийому українців. За 40 років співпраці у нас з'явилося багато спільного. А тепер ще й цей парк із сакурами. Тепер у нас на одну спільну традицію більше – святкуватимемо прихід весни під квітучими сакурами», – сказав мер Кіото Дайсаку Кадокава, який особисто посадив перший саджанець улюбленого дерева.

Милування деревами японської вишні у період їхнього квітнення – вікова традиція жителів країни сонця, що сходить. Тут вірять: якщо провести день під квітучим вишневим деревом, то увесь рік людина буде щасливою та здоровою.

До речі, алеєю сакур прогулюються мешканці ще двох українських міст – Мукачєвого та Ужгорода. Вони з'явилися навесні цього року на знак підтримки народу Японії в подоланні наслідків цьогорічної природної та техногенної катастроф.

Спілкування з японськими побратимами дуже сподобалося учням Київської гімназії східних мов.

«Це надзвичайно привітний народ, – поділилися своїми враженнями від спілкування з членами японської делегації українські дівчата. – Ми разом посадили сакуру: одна лопата українська, друга – японська. На таблиці, яку прив'язали до дерева, написали обома мовами: «Хай росте до неба і завжди квітне».

А на Співочому полі у зоряне небо запустили півтисячі запалених ліхтариків як знак ушанування пам'яті жертв страшного землетрусу, що стався у березні цього року.

«Ми всі живемо під одним небом, – наголосив у вітальному слові директор Українсько-японського центру Осаму Мідзутані. – Я буду дуже щасливий, якщо ми зараз запустимо запалені ліхтарики в небо і відішлемо наші молитви і нашу підтримку для далекої від Києва Японії всім постраждалим японцям. Нехай ліхтарики, що піднімуться в небо, донесуть молитву кожного».

Небесні ліхтарики також стали символом ушанування людей, які зазнали подібного лиха в інших країнах, у тому числі, в Україні, що пережила Чорнобильську аварію. На Сході вірять, що небесні ліхтарики знімають негативну енергію та приносять удачу, а написані на них бажання обов'язково здійсняться.

Лєся САВЧИН

Фото з сайту КМДА

Мирний атом Центрально-Східної Європи

Олександр ТРЕТЯК,
провідний інженер
виробничо-технічної
служби Хмельницької АЕС,
аспірант Університету
Марії Кюрі-Скłodовської
(Люблін, Польща)

Останніми роками у світовій економіці спостерігається низка негативних явищ. Істотні коливання цін на енергетичну сировину, постійне збільшення споживання енергії в країнах, що розвиваються, серйозні аварії енергетичних систем, а також подальше забруднення навколиш-

нього природного середовища вимагають нового підходу до формування та реалізації енергетичної політики держав. У рамках екологічних зобов'язань Європейський Союз визначив на 2020 р. кількісні цілі, так звані «3х20%», тобто: зменшення емісії парникових газів на 20% відносно 1990 р., зниження енергоспоживання на 20% порівняно з прогнозами для ЄС до 2020 р., збільшення використання відновлюваних джерел енергії до 20% цілкового енергоспоживання в ЄС, у тому числі збільшення використання відновлюваних джерел енергії на транспорті до 10%. У грудні 2008 р. ЄС ухвалив кліматично-енергетичний пакет із конкретними юридичними важелями для реалізації поставлених цілей. Енергетична політика, визначена на рівні ЄС, через сформовані механізми мусить бути зреалізована кожною державою спільноти.

Ряд країн Центрально-Східної Європи, розробляючи власні стратегії енергетичного розвитку, велике значення надає генерації електроенергії на АЕС. Уряди Польщі, Білорусі, Естонії у своїх програмах обґрунтовують необхідність і важливість розвитку нової галузі народного господарства на власній території з огляду на економічну та екологічну доцільність.

Березневі події на японській АЕС «Фукусіма-1» дещо вплинули на громадську думку, проте не настільки, щоб примусити уряди згаданих вище країн змінити позицію щодо будівництва нових атомних потужностей. На тлі подій на «Фукусіма-1» виступи «зелених» лунатимуть усе голосніше і, швидше за все, японське суспільство та світ у цілому на деякий час стануть жертвами так званого «китайського синдрому». Після аварії АЕС у Три-Майл-Айленді в американському суспільстві побутувала думка, що

ядерне паливо, позбавлене охолодження, здатне пропалити діру в Землі від США до Китаю. Аварія на японській АЕС «Фукусіма-1» спричинила шквал критики атомної енергетики в усьому світі. Однак більшість експертів визнають – людство нині не має альтернативи атомній енергетиці. Масштабна антиядерна істерія підігривається відсутністю достовірної інформації про події на АЕС «Фукусіма-1» і непередбачуваністю подальших подій. При цьому є очевидним, що Японії доведеться подолати шлях, який пройшли США і СРСР під час аварій на АЕС у Три-Майл-Айленді в 1979 р. та на Чорнобильській АЕС у 1986 р. Варто також зауважити, що зазначені аварії не вплинули на подальші плани будівництва в цілому на планеті – після 1986 р. у світі введено в експлуатацію близько 130 нових ядерних реакторів. Проте якісно змінилося ставлення до проблем безпеки експлуа-

гайм-1» у федеральній землі Баден-Вюртемберг та «Бібліс А» в Гессені. Нова Концепція енергетичної політики, що включає 9 розділів і була узгоджена 5 вересня 2010 р. після 10-годинних переговорів у відомстві федерального канцлера, передбачає, зокрема, що 17 німецьких АЕС ще працюватимуть від 8 до 14 років.

Однак після аварії на японській АЕС «Фукусіма-1» під тиском громадськості ситуація в країні знову змінюється – канцлер Німеччини Ангела Меркель пообіцяла, що будуть відключені реактори, побудовані до 1980 р. Дійсно, 17 березня в режим зупинки було переведено реактори декількох найстаріших АЕС Німеччини, зокрема станції «Некарвестхайм-1», «Філіпсбург-1», «Ізар-1». Нині у Німеччині близько 20% енергії виробляється атомними електростанціями.

У той час, коли японські ліквідатори гасили з вертольотів аварійні блоки «Фукусіма-1», Президент РФ Д. Медведєв проводив зустріч із Прем'єр-міністром Туреччини Реджепом Тайїпом Ердоганом, у ході якої було підтверджено плани будівництва першої АЕС за участю Росії. Цікаво, що в планах турецької влади є будівництво ще однієї АЕС, яке здійснюватиме японська компанія ТЕРСО, що володіє «Фукусіма-1».

За умови введення в експлуатацію перерахованих атомних електростанцій у регіоні може виникнути надлишок електроенергії. У такому разі Польщі найбільш економічно вигідним було б купувати надлишкові потужності. Але у

довготерміновій перспективі це призведе до ще більшої енергетичної залежності та погіршення енергетичної безпеки держави. Тому питання будівництва власної АЕС постає ще гостріше.

Ситуація на світовому атомному ринку

На сьогодні лише декілька компаній на світовому ринку надають комплексні послуги з будівництва атомних електростанцій: «Атомстройекспорт», створена в 1998 р. для будівництва й експлуатації атомних електростанцій за межами РФ; Areva NP S.A.S., франко-німецька компанія, дочірнє підприємство компанії AREVA і Siemens AG займається розробленням та виробництвом промислових і дослідницьких реакторів, виробництвом палива, систем управління і контролю, проектуванням АЕС під ключ і їх модернізацією; американський концерн Westinghouse та американсько-японський консорціум GE Hitachi – реалізацією технології ABWR і ESBWR.

У результаті відміни державного регулювання сектора електроенергії в ЄС, нестабільності на ринку та непередбачуваності політики жодна компанія не може взяти на себе фінансовий ризик будівництва нових АЕС. Для залучення нового капіталу державі потрібно довести, що ризики є мінімальними, а законодавство може ефективно їх послабити. На початку 1970-их рр. світові економічні перспективи для атомної енергетики виглядали дуже сприятливими: швидко збільшувалась потреба в електроенергії та ціни на основні види пали-

ва – вугілля і нафту. Що ж до вартості будівництва АЕС, то майже всі фахівці були переконані, що вона буде стабільною або навіть знижуватиметься. Проте на початку 1980-их стало зрозуміло, що оцінки були помилковими: зростання попиту на електроенергію знизилось, ціни на природне паливо не лише більше не зростали, а навіть почали знижуватися – будівництво АЕС стало значно дорожчим, ніж передбачали прогнози. Унаслідок цього атомна енергетика ввійшла в смугу серйозних економічних труднощів, причому найбільш складними вони виявилися в країні, де вона розвивалась найінтенсивніше – у США. Кілька послідовних досліджень Британського уряду в 1989, 1995 і 2002 рр. підтверджували, що на лібералізованому енергетичному ринку, електрогенеруючі компанії не будуватимуть атомні станції без державних субсидій і державних гарантій. У більшості країн, що ліквідували монополийний статус генеруючих компаній, висновки будуть схожими.

Серед тих, хто підтримує будівництво АЕС у Польщі, можна виділити дві основних категорії. Одні вважають, що всі зусилля мають бути зосереджені на усуненні недовіри суспільства до безпеки ядерних технологій. Для цього слід віддавати перевагу новому поколінню реакторів, безпечніших і надійніших⁷. Інші переконані, що не варто чекати розроблення нового покоління реакторів, оскільки першочерговим завданням є стимулювання вкладання інвестицій в атомну енергетику.

Окрім цього, досить міцно сформувалася інша

позиція – антиядерна, прибічники якої підтримують розвиток виключно відновлюваної енергетики (енергії сонця, вітру, води, біопалива) та енергозбереження. На їхнє переконання, необхідно сконцентруватися на розробленні більш економічних джерел живлення побутових електроприладів, що дасть змогу обійтися без будівництва нових АЕС.

До 2020 р. Польща матиме від'ємний баланс продукції та потреби в електроенергії. З огляду на необхідність купувати дозволи на емісію CO₂, споживачі платитимуть щоразу вищу ціну за електроенергію. Імовірно, що дорога енергія спричинить гальмування економічного розвитку країни, а відтак – зниження потреби в електроенергії. Реалізація атомної програми може спровокувати негативізм у польському суспільстві, але водночас будівництво атомної електростанції дасть нові робочі місця і високотехнологічну галузь економіки. Політична ціна реалізації ядерного сценарію може бути непередбачуваною також на міжнародному рівні. Реалізація ядерного сценарію вимагає комплексного підходу в процесі вибору технології, підпрядної організації, шляхів постачання ядерного палива і захоронення радіоактивних відходів.

Позиція держав-сусідів та держав-партнерів матиме великий вплив на розвиток і реалізацію в Польщі енергетичного сценарію. Україна не мусить стояти осторонь цього процесу, навпаки – зобов'язана активно включитися у формування ядерної галузі сусідньої держави.

Згадані процеси в РП

привертають увагу багатьох атомних країн – адже на світовому атомному ринку формується новий гравець і нова ніша ринку.

У серпні 2010 р. уповноважена уряду Польщі Ганна Трояновська та Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Корея в Польщі Лі Джон Яе підписали меморандум про співпрацю щодо мирного використання ядерної енергії. На підставі документа польська сторона матиме можливість використовувати корейський досвід у галузі будівництва та експлуатації АЕС, поводження з радіоактивними відходами, навчання персоналу та соціальної комунікації. Корея розпочала розвиток атомної енергетики наприкінці 70-их рр. і нині посідає 5 місце у світі за кількістю ядерних реакторів, що перебувають в експлуатації. Подібний документ ще раніше підписали між собою Польща та Франція. У квітні 2010 р. «Westinghouse» і польська енергетична група PGE підписа-

ли угоду про наміри щодо співпраці в галузі будівництва в Польщі енергоблоків з реакторами AP-1000. Іншими претендентами на право будувати АЕС у Польщі виступають EDF (Франція) і альянс GE/«Hitachi». Україна розпочала історію експлуатації мирного атома в 1970 р. – із початком будівництва Чорнобильської АЕС. Нині, експлуатуючи 15 реакторів сумарною енергетичною потужністю 13880 МВт, ми посідаємо 10 місце у світі, маючи майже півстолітній досвід будівництва, експлуатації та зняття з експлуатації, поводження з ядерними матеріалами та радіоактивними відходами, підготовки персоналу. Український ядерний сектор має всі передумови виходу на ринок ЄС.

Атомна енергетика – це не лише експлуатація АЕС, а й повноцінний сектор народного господарства сучасної технологічно розвиненої держави. Україна є досвідченим гравцем на цьому ринку. Її енергетична галузь забезпечує потреби країни в електричній енергії й може виробляти значний її обсяг для експорту. ДП НАЕК «Енергоатом» є флагманом української енергетики, виробляючи майже половину електроенергії в державі, і посідає 4 місце в Європі з генерації електричної енергії.

Польща – один із ключових партнерів України на шляху налагодження та розвитку співробітництва з ЄС у галузі електроенергетики. Перш за все, це сто-

сується постачання електроенергії та надання ремонтних, будівельних послуг, що є перспективними позиціями українського експорту до Європи, потенціал якого на сьогодні не використовується. Крім того, взаємодія з Польщею є важливою з точки зору пришвидшення інтеграції української електроенергетичної системи з європейською системою ENTSO-E.

Рада Міністрів Польщі 13 січня 2009 р. ухвалила постанову № 4/2009 щодо робіт у рамках розвитку атомної енергетики. Для отримання задекларованих урядом термінів введення в експлуатацію першого атомного енергоблоку у 2020 р. було розроблено програму впровадження ядерної енергетики в Польщі.

До кінця 2011 р. планується створити консорціум для будівництва першої АЕС. За інвестиції відповідає державна компанія Polska Grupa Energetyczna (PGE), яка матиме 51% акцій у майбутньому консорціумі, що будуватиме й експлуатуватиме атомні електростанції в Польщі. У кінці червня 2010 р. віце-президент PGE Войцех Тополніцкі заявив, що до кінця 2011 р. PGE не лише знатиме, де будуватиметься перша АЕС, а й розпочне будівельні роботи. Згідно з урядовим графіком PGE з січня 2011 до кінця 2013 р. має остаточно визначити джерела фінансування і вибір технології та постачальників. Водночас проводитимуться розвідувальні роботи з пошуку урану в Польщі.

Пропозиції щодо співпраці

Україна в особі ДП НАЕК «Енергоатом» має

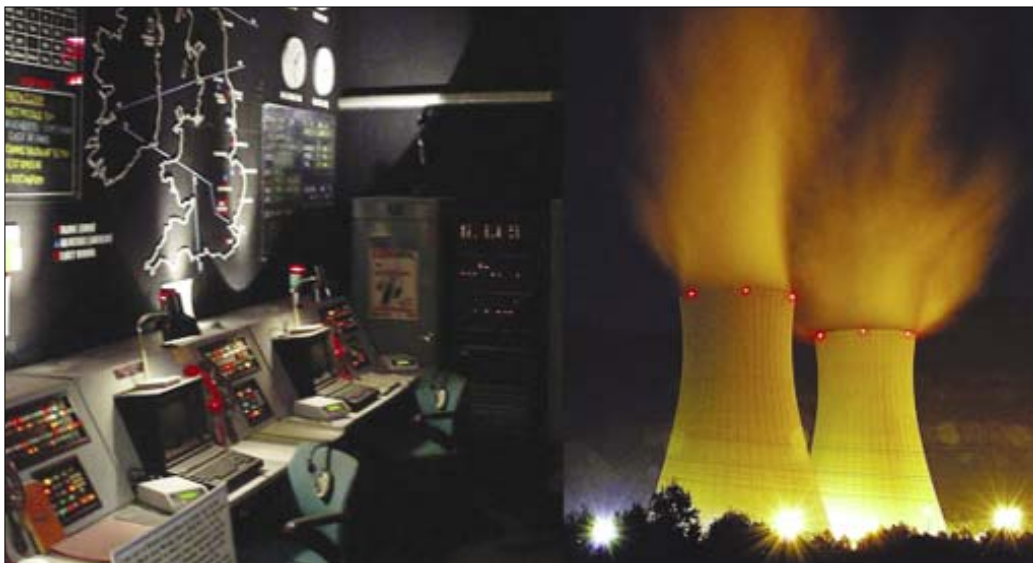
унікальну можливість виходу на ринок РП, співпрацюючи з польським фірмами, беручи участь у тендерах на виконання робіт, пов'язаних із будівництвом нової галузі. Для цього необхідно:

- задекларувати свою зацікавленість і готовність узяти участь у будівництві АЕС у Польщі – шляхом підписання меморандуму про співпрацю між РП і Україною. НАЕК «Енергоатом» має виступити ініціатором, автором і ключовим гравцем у цьому процесі⁸;

- репрезентувати українську ядерну енергетику на польському ринку шляхом активної участі в міжнародних енергетичних форумах, конференціях та інших заходах, зокрема, організованих Міністерством закордонних справ України, Посольством України в РП, Українсько-Польською господарчою палатою і т. д. Україна має вагомий здобутки в ядерній галузі, які може активно пропагувати на зовнішньому ринку;

- розробити програми навчання для польських студентів на базі НУ «Севастопольський інститут ядерної енергії і промисловості». Польща має потребу в спеціалістах-атомниках, висококваліфікованих викладачах. Потужна українська навчально-виховна система підготовки кадрів може бути затребувана польським ринком. Це дасть можливість заявити про досягнення атомно-енергетичного комплексу України за кордоном і в перспективі отримати замовлення на підготовку кадрів і виконання робіт, зокрема, в Польщі. Наприклад, Франція вже уклала

таку угоду з Польщею про підготовку персоналу для експлуатації АЕС.

Польські науково-дослідні інститути також готуються до участі в Програмі Атомної Енергетики. У 2011 р. відбудеться реорганізація й об'єднання інститутів атомістики в Шверку і Варшаві в один потужний науково-дослідний осередок, що займатиметься дослідженням можливостей застосування ядерних технологій у промисловості та медицині. Окрім того, багато інших організацій, пов'язаних із електроенергетичним сектором економіки, отримали доступ до бази наукових розробок, а також фінансування науково-дослідних робіт у цій сфері.

До 2020 р. РП може перетворитися з експортера електроенергії на імпортера. Це зумовлено тим, що протягом останнього десятиріччя в країні змінилося співвідношення введення-виведення енергопотужностей. Якщо ситуація із введенням нових енергоблоків у країні не покращиться найближчими роками, Польщі не уникнути імпорту електроенергії із

сусідніх країн – Словаччини, Чехії та ін. На жаль, Україна як потенційний партнер і постачальник електроенергії згадується рідко. Електроенергія є дуже важливим експортним продуктом. Зрештою Хмельницька АЕС побудована в рамках Варшавського договору для компенсації дефіциту електроенергії в сусідніх Польщі, Угорщині та Чехословаччині. Пуск 3 і 4 енергоблоків на Хмельницькій АЕС планується відповідно у 2016 та 2018 рр., що на декілька років раніше пуску першого польського енергоблоку АЕС. Крім того, єдина в Польщі лінія 750 кВ (не діюча сьогодні) ХАЕС-Жешув поєднує енергосистеми і може стати стратегічно важливим містком між енергосистемами Західної та Східної Європи. Електроенергія – високотехнологічна продукція. Купуючи сировину, використовуючи власний інтелектуальний та технологічний потенціал, держава на виході продає рентабельний продукт – електричний струм.

Атомна станція – це не декілька будівель, огорожених парканчиком «під

напругою». Щоб її звести й експлуатувати, потрібно ціле місто. Підвищені вимоги до ядерної безпеки вимагають особливого ставлення до якості будівельних матеріалів і сильної концентрації ресурсів. Спецбетон, спецарматура, спецтруби – слова зі значенням винятковості. Усі матеріали для АЕС мають бути під рукою, у великих кількостях, під постійним контролем. Одних автомобілів у парку понад тисячу, а об'єктів – 120. Трудитися на десятках квадратних кілометрів будівельно-монтажної бази і на самій станції повинні тисячі спеціалістів високої кваліфікації. Вітряки та сонячні батареї більш безпечні й екологічно чистіші – цього ніхто не заперечуватиме. Але світом править ринок. Кіловати, згенеровані на АЕС, на сьогодні є найдешевшими, незважаючи на ризики і зростаючі ціни на уран.

Однією з найбільших проблем розвитку атомної енергетики в Польщі нині є так званий «чорнобильський синдром». І хоча він із роками «старішає», тобто молодь більш прихильно ставиться до атом-

ної енергетики, усе ж велика кількість поляків залишаються противниками атомної енергетики. Згідно із законодавством ЄС для введення в промислову експлуатацію ядерного об'єкта (атомної електростанції) необхідним є проведення референдуму в місці локалізації підприємства. Є ризик, попри готовий до промислової експлуатації об'єкт, не отримати позитивний результат опитування. Україна має позитивний досвід щодо введення нових атомних енергоблоків після 1986 р., і ним необхідно поділитися.

Список використаної літератури

1. Директива Європейського Парламенту №2001/80/WE від 23 листопада 2001 року.
2. Rada Ministrów. Uchwała z 13 stycznia 2009 roku. Warszawa – 2009.
3. Polityka energetyczna Polski do 2030 roku. Ministerstwo Gospodarki Warszawa – 2009.
4. Россия построит АЭС в Калининградской области. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,4741251,00.html>
5. Белорусская АЭС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.belta.by/ru/news/econom?id=197870>
6. Вестингауз: мы верим, что можем вернуться в Восточную Европу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.atominfo.ru/news/air7755.htm>
7. Popczyk J. Innowacyjność technologiczna – najbardziej pożądana droga rozwojowa energetyki w Polsce // Energetyka – Polityka – Ekonomia. – 2007 - Nr 91
8. Hanna Trojanowska – Pełnomocnik Rządu ds. Energetyki Jądrowej. Swoje obowiązki Hanna Trojanowska pełni jako podsekretarz stanu w Ministerstwie Gospodarki.

I, Culture

Спеціальна культурна програма в рамках головування Польщі у Раді Європейського Союзу 2011 р.

З 1 липня триває головування Польщі в Раді Євросоюзу. Цій події присвячена міжнародна культурна програма I, Culture («Я, Культура») як її інтелектуальної складової. Програма, започаткована польською стороною, має на меті зміцнити і розширити новітнє культурне поле Європи та презентувати власні культурні здобутки на міжнародному рівні. Проект охоплює чотириста мистецьких подій, що протягом ста днів відбуваються у десяти столицях світу: Лондоні, Парижі, Мадриді, Мінську, Москві, Пекіні, Токіо, Брюсселі, Берліні. Серед обраних поляками міст опинився й Київ.

Польща завжди сприймала Україну як стратегічного партнера та повноправну європейську державу. Це зумовлено не лише багатовіковою традицією українсько-польських взаємин, територіальною близькістю, спільним демографічним корінням і тісними культурними зв'язками, а й даниною більш глибоким сучасним політичним процесам. Адже 2 грудня 1991 р. Республіка Польща першою

серед зарубіжних країн визнала державну незалежність України. Саме РП завжди виступала активним лобістом євроінтеграції нашої країни. Протягом останніх років Польщу та

Україну об'єднала ще й підготовка до спільного проведення футбольного Євро-2012.

Як зазначив директор Польського інституту в Києві Ярослав Годун, репрезентована в Києві програма міжнародного проекту має на меті включити Україну до розбудови сучасного мистецького простору Європи та визначити її мистецтво як справді європейське. «Я, Культура» – це і культура України також!» – наголосив Я. Годун.

До кінця року ук-

раїнців дивуватимуть цікавими й оригінальними акціями, реалізованими Інститутом Адама Міцкевича у співпраці з Польським

Інститутом у Києві та міжнародними партнерами. Серед основних подій: вистави польського театру «Бюро Подорожей» за творами видатного письменника-фантаста Станіслава Лема; мультимедійний

проект «Пазл», мета якого – створити київський елемент великого пазла, заповненого авторськими роботами мешканців 12 європейських столиць. За задумом авторів, він демонструє традиції різних народів та символізує світосприйняття людей різних національностей. До програми також входить серія документальних фільмів про Польщу. Окрім того, польські поети беруть участь у міжнародному конкурсі «Меридіан – Чернівці», а відомі європейські музиканти та співаки – у міжнародних джазових фестивалях у Вінниці, Києві, Коктебелі та

Одесі. Кульмінація культурного проекту – світова прем'єра нової кіноопеї польського режисера Єжи Гофмана «Варшавська битва 1920 року», що відбудеться на відкритті 41-го Міжнародного кінофестивалю «Молодість» у Києві.

Резонансною подією «I, Culture» в Україні стала вистава польського вуличного театру «Бюро подорожей» – «Планета Лем». Вона пройшла у рамках Першого Київського міжнародного театрального фестивалю «Дім химер». Засновником та ініціатором цього театрального свята став художній керівник Київського академічного Молодого театру Станіслав Мойсєєв. Як згадує режисер, ще чотири роки тому виникла ідея створити фестиваль, що демонстрував би досягнення українського театру в контексті загальноєвропейському. Він мав стати авансеною презентації європейської актуальної драми, яка недостатньо представлена в українському культурному просторі. Фестиваль також уявлявся центром дискусії про сучасні реалії європейського театраль-

Станіслава Лема: «Усю розумову працю перебрали на себе роботи. Людям залишили тільки виконувати найпростіші завдання...» Сюжет вистави – звичний для су-

го процесу. Утім, через н и з к у об'єктивних причин, ідея

існувала лише концептуально.

Тож, звернення польської сторони до Київського Молодого з проханням організувати презентацію програми польського театру в Києві, дала можливість матеріалізувати мрії українських митців сцени! Відкриття фестивалю «Дім химер» на Софійській площі позначилося прем'єрою вуличного спектаклю «Планета Лем», що стала одночасно першовідкривачем закордонної культурної програми з нагоди головування Польщі у Раді Європейського Союзу.

У виставі суміщено мотиви різних творів С. Лема, об'єднані в одне ціле. Як пояснюють її творці, частково – щоб відбити дійсність у кривому дзеркалі, а частково – щоб зобразити проекцію в майбутнє. Ті, хто це бачив, свідчать: польський перфоманс такий вразив! Просто неба Софійську площу окупували справжні роботи, різноманітні конструкції футуристичного спрямування та дивна електронна музика, під звуки якої лунали рядки із «Зоряних щоденників Йона Тихого»

сучасного глядача. Головний герой потрапляє в таку версію майбутнього, де науково-технічний прогрес увінчано торжеством штучного інтелекту. Роботи й комп'ютери беруть на себе всі складні види діяльності й управління світом, а люди деградують до рівня огрядних тіл: займаються фізичною працею, споживають їжу та примітивно розважаються. Герой із нашого часу, Ланселот, спершу спостерігає за цим життям, а потім разом з новим другом роботом вирішує повстати проти світу штучного інтелекту. Він перемагає, у результаті чого люди опиняються на волі, але життя без покровителів та еліксирів щастя їм не подобається. Тож вони знову повертаються до своїх робіт. Щодо Ланселота, він залишає невдячну епоху за допомогою машини часу. У такий спосіб режисер вистави передає винятковий, сповнений лемківського гумору, метафоричний діагноз сучасного світу та роздуми про розвиток технологій та їхній вплив на людину.

Протягом тижня сцена Київського академічного Молодого театру стала місцем показу театральних вистав, зустрічей із видатними діячами сучасного польського мистецтва,

майстер-класів та лекцій. Програма фестивалю представила сучасне польське театральне мистецтво «Польський театр у Києві» та «Український блок», що відзначився новим для України жанром драматургічних читань, а також роботи молодих українських режисерів, читання та вистави за п'єсами сучасних українських драматургів. У рамках фестивалю свою власну програму представив один із найвизначніших міжнародних театральних фестивалів Польщі «KONFRONTACJE TEATRALNE» з Любліна. Глядачі також мали можливість побачити дві вистави легендарного польського театру «Provisorium» – «Брати Карамазови» та «Фердидурке». Організатори фестивалю сподіваються, що цього річний пілотний проект стане першим кроком тривалого культурного обміну між нашими країнами. Адже, за словами Станіслава Мойсеева, театр є соціально важливим чинником розвитку людської спільноти, і погляд на українське драматургічне мистецтво в європейському контексті дасть можливість зрозуміти нам усім, що театральні химери можуть бути реальнішими за будь-яку політику.

Повертаючись до постаті Станіслава Лемма, слід зазначити, що презентація польського проекту за творами письменника є досить символічною для України. Адже він народився у Львові і на його творчості виховувалося не одне покоління українців.

Ще один учасник польської програми з українським корінням – композитор Кароль Шимановський – родом із Черка-

щини. Він став одним із найвідоміших польських композиторів XIX ст. Його ім'я по праву є в одному ряду із Шопеном та Лютославським. Оперу «Король Рогер» Шимановського, лібрето до якої написав ще один уродженець української землі – письменник Ярослав Івашкевич з містечка Калич під Києвом, можна буде почути на завершення культурної програми Польщі в Києві.

Про те, що польська «Я, Культура» безпосередньо стосується України, свідчить і той факт, що наші співвітчизники беруть активну участь у цьому масштабному проєкті. Зокрема, українські музиканти входять до складу міжнародного симфонічного оркестру «I, CULTURE Orchestra», що є одним з ключових проєктів польської презентації. Цей оркестр унікальний за своїм етнічним складом, у ньому є представники усіх країн, які входять до програми Східного партнерства та Польщі. Промовистою є й сама надія створення цього музичного колективу – понад 100 молодих людей віком до 25 років у рамках спільної роботи вчаться чути та розуміти один одного, спілкуючись мовою музики. До речі, дебютував оркестр 24 серпня в Гданську. А в Києві його можна буде послухати 27 жовтня в Національній опері.

Слід сказати також про роботу відомих українських письменників Тараса Прохаська та Сергія Жадана, лауреатів літературної премії імені Джозефа Конрада-Коженювського, які працювали над створенням аудіокниги українських перекладів віршів

Чеслава Мілоша. Адже 2011-ий – 100-річчя від дня народження цього польського поета, твори якого зазвучали десятима мовами світу. У тому числі – українською. Музику до цієї аудіокниги створено також молодими українськими композиторами. Крім власне аудіокниги, до друку готується додаток, у якому будуть зібрані есе Миколи Рябчука, Юрія Андруховича, Олександра Ф'юта, Кшиштофа Чижевського, Ярослава Грицака та інших авторів, присвячені Чеславу Мілошу.

Ще один літературний польський проєкт – репрезентаційна акція «Вірші у метро», що представить нові імена польських поетів. Ядром цього проєкту стане експозиція у вагонах Київського метрополітену, яка складається з 30 віршів тридцяти сучасних польських поетів: від класиків Чеслава Мілоша, Віслави Шимборської, Тадеуша Ружевича, Збігнева Герберта до молодих Яцека Денеля, Кшиштофа Сівчика та інших. Експозиції в метрополітені супроводжуватимуться авторськими зустрічами, конкурсом хайку, фестивалем поетів-перформерів Spoke'N'Word on Tour, семінарами з підготовки до слем-турнірів тощо. «Вірші у метро» вже побачили в Лондоні та Парижі.

Крім української столиці, проєкти «Я, Культури» завітають до інших міст України. Зокрема, в особах відомих польських пись-

Фрагменти спектаклю «Брати Карамазови» на сцені Молодого театру

менників Ольги Токарчук та Марека Краєвського на вересневому Форумі видавців у Львові. Також чекають на ньому легендарного Адама Міхніка – громадського діяча, публіциста, дисидента, політв'язня, активіста профспілкового руху «Солідарність», засновника та головного редактора найвпливовішого польського щоденного видання «Газета Виборча» – з лекцією «Чеслав Мілош та Нова Європа». Планувалося, що Адам Міхнік візьме участь у роботі круглого столу «20 років без СРСР».

В Одесі та Коктебелі джазові фестивалі прикрашать популярна співачка Анна-Марія Йопек.

Тож, промоція польської культури в Україні та світі триває! І вже сьогодні сміливо можна констатувати, що одне з головних завдань своєї культурної політики Польща виконує гідно.

Леся САВЧИН

«Східне партнерство» – песимістичні реалії

Олександр ДУДЧАК,
кандидат економічних наук

Олександр МАНАЧИНСЬКИЙ,
кандидат військових наук, старший науковий співробітник

Частина I

ЄСівський пилосос.

Ситуація на сьогодні в ЄС є непростю. Греція на межі дефолту, кредитна лінія в 110 млрд. євро, що постійно збільшують зовнішній борг (державний борг Греції – понад 350 млрд. євро, бюджетний дефіцит – 12,7% ВВП) не можуть кардинально змінити ситуацію. Уряд планує знизити прожитковий рівень на третину – із 12 до 8 тис. євро на рік, звільнити 150 тис. держслужбовців та ін.

Не кращою є економічна ситуація в Португалії – у травні 2011 р. Євросоюз прийняв рішення виділити 78 млрд. євро для відновлення її економіки.

В Ірландії кредити ЄС і МВФ, понад 70 млрд. євро, не змогли відновити довіру до ірландської економіки.

Проблеми, що виникли в Німеччині через смертельний вірус-мутант, потужно вдарили не лише по сіль-

госпвиробниках, а й фермерах інших європейських країн.

Важкими можуть бути наслідки кризи для Валютного союзу ЄС, який ризикує недорахуватися деяких своїх членів і не отримати запланованих нових – Болгарія відклала переговори про введення євро, намічені на осінь 2011 р., за словами Міністра фінансів Болгарії Сімеона Дянкова – «до того часу, поки картина в єврозоні проясниться».

Франція і Данія вводять обмеження на пересування в рамках ЄС, незважаючи на Шенгенський договір про безвізовий режим у рамках кордонів країн, що його підписали. А таким членам ЄС, як Болгарія та Румунія відмовили у включенні їх до шенгенської зони. Хоча ці країни повинні були ввійти до Шенгену ще в кінці 2010 р., але в 2011-му рішення було заблоковано Німеччиною та Францією. Отримавши

безвізовий режим із ЄС, Македонія та Сербія додали головного болю всьому Євросоюзу, збільшивши потоки нелегальних мігрантів.

Свого часу в розширенні ЄС на територію колишніх соціалістичних країн – Східну Європу – Німеччина була дуже зацікавлена. Перенесення зовнішніх кордонів на землі сусідніх держав – Польщі, Словаччини – давало змогу значно знизити витрати щодо утримання цих кордонів. А витрати ці чималі, хоч і покриваються частково із загального бюджету – забезпечення безпеки, контроль незаконної міграції та наркотрафіку і т. д. Крім того, зі вступом східноєвропейських держав до ЄС, більш розвинені країни отримали доступ до дешевої робочої сили, не надавши водночас рівних прав громадянам країн Східної Європи – нових членів ЄС. Бажання посилити свій вплив на східних сусідів і пересунути свої кордони далі на схід із покладанням відповідальності та витрат стосовно їх контролю на своїх східних сусідів було однією з рушійних ідей адвокатиї

– Хто такий песиміст?
– Добре обізнаний оптиміст.
(Народна мудрість)

Польщею «європейських прагнень України».

Протиріччя інтересів Польщі і таких країн, як, зокрема, Німеччина, трансформувало давнє історичне прагнення першої до домінування на сході від своїх кордонів, у ініціативу «Східне партнерство».

«Східне партнерство» (Eastern Partnership) – проект, офіційно запропонований Європейським Союзом, представлений Міністром закордонних справ Польщі за участю Швеції на Раді із загальних питань та зовнішніх відносин 26 травня 2008 р. Головна мета проекту – зближення ЄС із шістьма країнами колишнього СРСР – Україною, Молдовою, Азербайджаном, Вірменією, Грузією та Білоруссю. Проект є доповненням до вже існуючих «Північного виміру» і «Середземноморського союзу» [1]. Утім, останній зазнає значних змін із урахуванням нещодавніх подій у Північній Африці.

Як на тлі світових процесів, що відбуваються в Єв-

ропі, виглядає ідея «Східного партнерства»? Що це «партнерство» може дати Україні? Для розуміння цього необхідно зробити невеликий екскурс в історію. Список країн, що втягуються в цей проект, плюс ініціатор – Польща, викликають дежавю.

Прометейзм. Ще в 1904 р. Юзеф Пілсудський, який пізніше став диктатором Другої Польської Республіки внаслідок перевороту, у меморандумі до японського уряду вказував на необхідність використовувати в боротьбі з Російською імперією неросійські народи з берегів Чорного, Балтійського та Каспійського морів. Природно, визначаючи особливе місце Польщі як нації, що повинна стати лідером у регіоні й очолити процес розподілу Росії.

У травні 1904 р. Пілсудський поїхав до Токіо з пропозицією сформувати польський легіон для японської армії, організувати для японців службу шпигунства, висаджувати в повітря мости в Сибіру. За це японці мали для польського повстання надати зброю, спорядження та гроші. І, крім того, зобов'язання у ході укладання мирного договору з Росією вимагати надання Польщі самостійності.

Це було початком створення політичного проекту «Прометейзм», мета якого – ослаблення та розчленовування Російської імперії. «Прометейзм» – комплементарний проект ідеї створення конфедеративної держави Міжмор'я. Своєрідне відродження Речі Посполитої. Ідея створення держави, що мала сягати від Балтійського до Чорного моря, виникла після Першої сві-

тової війни і належала тому ж таки Юзефу Пілсудському. До складу конфедерації Міжмор'я мали увійти Україна, Білорусь, Прибалтика, частково країни Балканського півострова. Ідеї не судилося реалізуватися з багатьох причин, зокрема через внутрішні протиріччя серед самих «організаторів». З одного боку, Польща мала дуже багато прихильників створення суто польської держави, а з іншого, націоналісти України, Литви та Білорусі боялися утисків у новому державному утворенні щодо неполяків, особливо не-католиків. Їхні побоювання не були марними. Як відомо, жорстка політика полонізації все ж проводилася на територіях Західних України та Білорусі, зайнятих Польщею в 1919-1921 рр., аж до 1939 р.

Між Першою і Другою світовими війнами ідеї прометейзму реалізувалися створенням організації «Прометей» – у Парижі в 1926 р. До її складу увійшли представники України, Грузії, Азербайджану, донських козаків, Ідель-Уралу, Інгрії, Карелії, Комі, Криму, Північного Кавказу, Кубані та навіть Туркестану. «Науково-ідеологічну» базу забезпечували Східний інститут у Варшаві (Instytut Wschodny w Warszawie) та Науководослідний інститут Східної Європи у Вільні. Нагадаємо, що на початку ХХ ст. – у 1903 р. – про плани розчленування Росії одним із перших серйозно заговорив американський мультимільйонер Яків Г. Шифф.

Еволюція «Прометей» пішла в сторону об'єднання всіх народів, пригноблених Росією, на ідейно незалежній від керівних

центрів еміграції, спільній платформі боротьби з Росією як «тюрмою народів», а також визнання права на незалежність усіх без винятку народів, навіть тих, які не мають в еміграції легальних представництв. Тобто, розвиток «Прометей» явно пішов по лінії перетворення його на «інтернаціонал пригноблених» [2]. У своїх міжнародних акціях «Прометей» просував ідею національної неоднорідності як мотив необхідності його розчленування на окремі держави.

Однак ідея прометейзму не була унікальною. Більш відверто її сформулював 21 січня 1919 р. Прем'єр-міністр Італії Вітторіо Орландо на засіданні прем'єр-міністрів у рамках Версальської конференції: «Зазвичай, щоб зупинити поширення епідемії, встановлюють санітарний кордон. Якщо жжити подібних заходів проти поширення більшовизму, він міг би бути переможений, бо ізолювати його – значить перемогти».

Західна Європа гостро потребувала так званого «санітарного кордону» через побоювання впливу комуністичних ідей у Європі після краху Російської імперії та появи на її територіях нової держави, а також у зв'язку з виникненням Комінтерну. Ідею створення «санітарного кордону» в березні 1919 р. підтримав голова Ради міністрів Франції Жорж Клемансо. Звертаючись до новостворених навколо РРФСР держав, він закликав сформувати антиросійський оборонний союз

з метою ізоляції Європи від загрози розповсюдження комунізму та експорту революції. Основним завданням створюваного «санітарного кордону» була повна політична й економічна ізоляція Радянської Росії, а також запобігання співробітництву між Німеччиною та Росією.

Ідея «відгородження» Росії та загалом СРСР отримувала логічне продовження й надалі. У 1942-1943 рр. уряд Великобританії розробив плани створення різних федерацій малих країн Центральної, Південно-Східної та Північної Європи, що курувалися Заходом, щоб утвори-

ти «санітарний кордон» проти СРСР. Ішлося, зокрема, про придунайську федерацію. Прем'єр-міністр Великобританії Вінстон Черчилль закликав відгородити Радянську Росію від Західної Європи кордоном «держав, що несамоовито ненавидять більшовизм».

Відомий своїми антирадянськими поглядами русофоб Збігнев Бжезінський у книзі «Велика шахівниця» розвиває ту ж ідею, називаючи країни-учасниці «санітарного кордону» «буферними державами» [3].

Буферизація. Ідея створення «буферів» і «санітарних зон» шліфується, отримує нові грані та бар-

ви. Одна з «граней» – заснована 7 червня 2001 р. з підписанням Ялтинської Хартії в рамках Саміту глав держав Грузії, України, Азербайджану та Молдови організація ГУАМ. І перейменована 23 травня 2006 р. на Київському Саміті в «Організацію за демократію та економічний розвиток – ГУАМ» зі своїми хоч і «миротворчими», але збройними силами.

На Саміті 2006 р. завдання, поставлені перед ГУАМ, були сформульовані досить відверто: «Створення блоку є рішучим кроком у розвитку маршрутів транзиту енергетичних ресурсів, що пов'язують басейн Каспійського моря та споживачів у Євросоюзі, що дасть змогу послабити енергетичну залежність останнього від Росії. Одним із основних проектів, що просуваються, має стати постачання сировини нафти з Азербайджану та Казахстану тру-

бопроводами, що йдуть через території Грузії та України, на європейські ринки... Згідно з цим планом, передбачається також продовжити трубопровід Одеса – Броди до польського міста Плоцьк, уже сполученого з великим нафтовим терміналом і нафтопереробним заводом у Гданську» [4].

У 2007 р. були створені партнерства ГУАМ – США (Рамкова програма ГУАМ – США зі сприяння торгівлі й транспортуванню, забезпеченню прикордонного та митного контролю, боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю і поширенням наркотиків), ГУАМ – ЄС, ГУАМ – Чехія, ГУАМ – Польща.

Особливу увагу привертає партнерство ГУАМ – Японія, перша зустріч країн-членів відбулася 18 червня 2007 р. у Баку. За результатами зустрічі, у рамках цього партнерства, Міністр закордонних справ Таро Асо заявив про зовнішньополітичну ініціативу – «Дугу свободи і процвітання». Ініціатива Японії спрямована на підтримку «молодих демократій, що успішно розвиваються та розташовані дугою по зовнішньому

контурі євразійського континенту». У «дугу» входять країни Середньої Азії, Грузія, Україна, Азербайджан. Ці держави отримуватимуть від Японії офіційну урядову допомогу у вигляді коштів «на подальший розвиток демократії».

«Північний вимір» («ПВ») – програма, спочатку розрахована на залучення Росії як важливого елемента політики ЄС, була вперше визнана на Європейській Раді в Люксембурзі в грудні 1997 р. У листопаді 1999 р. Фінляндія, як країна-голова ЄС, провела Конференцію з «ПВ» на рівні міністрів закордонних справ, де було прийнято Перелік поточних дій у рамках «Північного виміру». На Європейській Раді у Фейрі в червні 2000 р. було прийнято перший «План дій для Північного виміру в зовнішній і транскордонній політиці Європейського Союзу на 2001-2003 рр.». «Північний вимір» у зовнішній і міждержавній політиці Європейського Союзу відображає відносини ЄС із Росією (особливо з північно-західною) в районі Балтійського моря та Арктики [5].

За час, що минув, складно виділити якісь значні заходи, проведені в рамках «Північного виміру». Утім, екологія, ядерна безпека та інфраструктура – важливі пункти співпраці в рамках

«ПВ». Імовірно, більш вагомим можна вважати факт приєднання до цього партнерства Білорусі в листопаді 2009 р. За офіційною версією, «незважаючи на відсутність виходу до Балтійського моря Білорусь розглядають як частину більш широкого Балтійського регіону з цілою низкою об'єктивних факторів. Серед них – вплив на екологію акваторії моря, а також той факт, що дві третини білоруської зовнішньої торгівлі припадає саме на балтійські держави» [6].

До головних цілей партнерства «Північний вимір» і причин приєднання до нього Білорусі організатори відносять удосконалення відповідно до екологічних потреб регіону основних транспортних комунікацій та логістичних зв'язків для стимулювання сталого економічного зростання на регіональному і глобальному рівнях. Це є особливо актуальним у процесі формування громадської думки борців за екологічну чистоту балтійського регіону під час будівництва газопроводу «Північний потік».

Що спільного в усіх цих ініціативах? Конкретні та найближчі завдання створення транспортного енергетичного коридору з doprowadzenia енергоносіїв із Каспійської та Середньозахідської зон до Європи з

найменшими витратами з боку ЄС. За словами агентства «Асошіейтед Прес»: «...ЄС слід домогатися диверсифікації маршрутів транзиту енергоресурсів шляхом створення умов для бу-

дівництва пострадянськими державами нових, із більш розвиненою системою зв'язків трубопроводів і нафто- та газосховищ. Для Євросоюзу було б бажаним існування газопроводу, що повністю обходить Росію, для транзиту енергоресурсів із Кавказу» [7].

Реалії партнерства. Як бачимо, мало що змінилося за останні сто років. І тоді, і нині Україні відводиться роль лімітрофної держави, практика використання якої сягає корінням в епоху Римської імперії.

Як це не парадоксально, але роль «буфера» не сприймається як приниження гідності держави. Навпаки, Грузія й Україна вважають своє подібне становище важливим політичним капіталом, намагаючись використовувати протиріччя та геополітичне суперництво основних гравців на міжнародній арені.

«Східне партнерство» для Європи – не філантропія, а реальна тактика в умовах кризи, за допомогою якої Європа спробує отримати користь. У комюніке програми «Східного партнерства» речі називають своїми словами.

Мета «Східного партнерства» – співробітництво його учасників із ЄС у рамках оборонної та економічної політики Євросоюзу. А перспектива цієї співпраці – включення в «Економічне співтовариство сусідства», що є кроком до повноцінної участі в економіці ЄС. Не до «повноцінного членства», а саме до «повноцінної участі» щось на кшталт законодавчого закріплення статусу «європейської держави», виходячи з

даних географічної карти Європи. В економічному плані країнам «Східного партнерства» обіцяно створення в перспективі зони вільної торгівлі окремо з кожною з них, але не загальної вільної торгової зони.

Найбільш деталізована та значна за обсягом частина програми «Східного партнерства» «енергетична безпека», цілі якої такі:

1. Реалізація довгострокової стратегії енергопостачання і транзиту.

2. Регіональна інтеграція енергетичної інфраструктури країн «Східного партнерства» (нагадування про необхідність закриття АЕС у Медзаморі, Вірменія).

3. Повна інтеграція енергетичного ринку України в енергетичний ринок ЄС, одним із першочергових завдань якої є реконструкція транзитних нафто- та газопроводів в Україні, включаючи моніторинг постачань, і також із застереженнями про «оцінювання рівня ядерної безпеки всіх атомних електростанцій України, що знаходиться в експлуатації».

4. Конвергенція енергетичної сфери Азербайджану – єдиного учасника «Східного партнерства», що експортує вуглеводні до ЄС – із енергетичним ринком ЄС та її інфраструктурна інтеграція до ЄС.

5. Кооперація енергетичного сектора Білорусії з ЄС і реформи в цьому секторі, а також залучення його до вуглеводневого транзиту через Білорусь до ЄС.

Загалом, програма робить особливий акцент на транзитному статусі учасників «Східного партнерства» [8].

Також, ставлення ЄС до країн «партнерства», як «підшефних», виявляється і в тому, що ЄС не задовольнив усі вимоги країн-учасниць програми. Наприклад, Грузії та Азербайджану не вдалося внести в проект заключного комюніке саміту положення про необхідність поваги територіальної цілісності країн, що беруть участь у програмі. Окрім того, в останній момент у комюніке формулювання «європейські країни» щодо шести пострадянських республік було замінено на «східноєвропейські країни». І нарешті, положення про «візову лібералізацію» у відносинах ЄС із учасниками програми було замінено на фразу про те, що скасування візового режиму цих країн із ЄС є «довгостроковою метою» [9].

Обсяг фінансування цього проекту засвідчує, що Європа має можливість «за невелику плату отримати додатковий вплив у регіоні». Бюджет «Східного партнерства» з 2010 по 2013 р. становить 600 млн. євро на 6 країн, за нерівномірного фінансування програм із кожною з них. Забезпечення впливу в південному від Європи напрямі оцінюється ЄС у 16 млрд. євро в період з 2007 по 2013 р. Навіть з урахуванням різної кількості країн до числа учасників «Середземноморського партнерства» входять усі 27 держав Євросоюзу та 16 партнерів у всьому Південному Середземномор'ї та на Близькому Сході, і більш тривалого терміну фінансування –

різниця більш ніж суттєва [10].

У зв'язку з усім сказаним вище, «Східне партнерство» – проект, що сприймається неоднозначно як на Сході Європи, так і на Заході. Німеччина і Франція не хочуть, щоб східноєвропейські країни вважали його кроком на шляху до набуття повноправного членства в Європейському Союзі. А на Сході Європи, у тій же Україні, дивляться на нього з неприхованим розчаруванням, як на проект, що посилює «політику добросусідства» і практично перекриває будь-які перспективи на вступ до ЄС.

Польський вектор. З 1 липня країною-головою Євросоюзу на пірроку стала Польща. А оскільки нині Польща – головний мотор «Східного партнерства», то в її планах, безсумнівно, ключовим стане східний напрям зовнішньої політики. Історично Польща сприймає Україну та Білорусь як свою сферу впливу (адже з часу Люблінської унії 1569 р. тут поляки безроздільно господарювали, у середині XVIII ст. на Правобережжі 40 родин магнатів володіли 80% земель). Завдання поляків – перетворити Східну Європу чи не на «головний» регіон Євросоюзу.

(Продовження в наступному номері «З.С.»)

«Погляд на схід»: індійський прагматизм в умовах глобалізації

УДК 327

Павло ІГНАТЬЄВ,
доцент Інституту
міжнародних відносин КНУ

Частина перша

Завдяки політиці «Погляду на схід» Індія намагається: сприяти розвитку ізольованих північно-східних штатів шляхом відкриття їх для глобалізаційних процесів, що відбуваються в Південно-Східній Азії; знайти союзників у суперництві з КНР за регіональний вплив і створити протидію китайській присутності в країнах Південної Азії за рахунок посилення власних позицій у АСЕАН; знизити стратегічне значення транзитного потенціалу Бангладеш шляхом розбудови транспортних коридорів в обхід її території через М'янму; освоїти місткий ринок країн регіону, використа-

ти їх мінеральний та енергетичний потенціали для збереження високих темпів зростання власної економіки; налагодити культурно-релігійні зв'язки, спираючись на можливості індійської діаспори та багату індійсько-буддистську спадщину в Південно-Східній Азії.

Одним із головних завдань зовнішньої політики Індії є забезпечення стабільного розвитку її північно-східного регіону, населення якого перевищує 39 млн. осіб. Ідеться про сім ізольованих штатів, відомих як «сім сестер» – Ассам, Аруначал-Прадеш, Маніпур, Тріпура, Нагаленд, Мізoram і Мегхала. На їх території, що становить 7,9% площі Індії, мешкає 200 монголоїдних племен, які в етнічному, релігійному та мовному аспектах відрізняються від решти мешканців країни. Землі північного сходу

India is one of the candidates for Great Power status. Therefore, especially its foreign policy caused concern. In particular, current research is the policy of «Looking East», initiated in 1992 in an era of government Prime Minister Narasimhy RAO, which in Ukraine has not been the subject of separate studies.

Keywords: look to the East, «seven sisters», ASEAN transport corridor, India, China.

в колоніальну добу не розвивали економічні зв'язки з центральними районами Індостану й орієнтувалися на бенгальські торгові порти Чіттагонг і Калькутту. Окрім того, місцеві жителі етнічно споріднені з тибетцями чи з бірманськими племенами. Також серед них є значний відсоток християн з періоду британського панування. «Сім сестер» з усіх боків, окрім вузької смуги території Західної Бенгалії (менше 2% площі Індії), оточені сусідніми країнами. Північний схід – багатий на природні ресурси. Тут є значні поклади нафти в долинах штату Ассам, лісові масиви, плантації

знаменитого ассамського чайного куща, потужний гідропотенціал Брахмапутри та низки менших гімалайських річок. Однак рівень життя населення нижчий, ніж у більшості регіонів Індії через обмежені державні інвестиції в освіту, промисловість та інфраструктуру, а ціни на споживчі товари вищі за середньоіндійські з огляду на високі транспортні витрати та географічну ізольованість [1].

Підвалини економічного відставання північно-східних штатів були закладені під час швидкоплинної деколонізації Британської Індії та створення федерального Пакистану, східна частина території якого опинилась на шляху транзиту товарів із «семи сестер» на світові ринки і перекрила найкоротший маршрут до порту Калькутти в Західній Бенгалії.

Війна з КНР у 1962 р. призвела до появи в цих федеральних одиницях, уразливих

до вторгнення ззовні через їх прикордонне розташування, значних контингентів поліцейських сил і військовослужбовців індійської армії, а це у свою чергу спричинило збільшення місцевих податків і гострий продовольчий дефіцит. Після проголошення незалежності Бангладеш від Пакистану жителі штатів були змушені терміново розмістити на своїй території більшість із 15 млн. біженців-індусів, які залишили східну частину Пакистану під час бойових дій 1971 р. Уже у 80-их роках до північно-східного регіону нелегально потрапляють безробітні мешканці Бангладеш, що було спричинено демографічним вибухом і природними катаклізмами в цій країні, третина території якої щорічно опинялася під водою внаслідок злив весняно-літнього мусонного сезону. Поєднання таких несприятливих чинників спричинило зародження сепаратистських рухів практично в кожному із семи штатів, представники яких розпочали партизанські дії проти урядових військ, переходячи у сусідніх державах – М'янмі, Бангладеш і Бутані, щоденно перетинаючи кордон. До того ж, війні племен із урядовими військами сприяла складна топографія регіону з густим лісовим покривом і схилами, пронизаними річками та струмками. Нестабільність більшості з «семи сестер», у низці яких діяла комендантська година, відлякувала потенційних туристів та ускладнювала ділову активність. Більше того, незначне, за індійськими масштабами, населення ізольованих федеральних одиниць не

могло виступати важливим електральноним резервом політичних партій із загальнонаціональним представництвом. Відсутність власного лобі у нижній палаті парламенту позбавило регіон постійних бюджетних асигнувань [2].

Спроби вирішити проблему високих цін на північному сході за рахунок створення транспортних коридорів через сусідні країни дали свій результат лише останнім часом. Починаючи з 80-их років індійська сторона щорічно пропонувала Бангладеш надати транзитні права семи штатам і закуповувати їх сировину за фіксованою ціною, продаючи натомість готові вироби. Таким чином «країна бенгальців» не тільки могла виправити негативний баланс, що спостерігався в її двосторонній торгівлі (наприклад, протягом 2009 р. Індія експортувала до Бангладеш товарів і послуг на 3,375 млрд. дол., а імпортувала з неї лише на 358 млн.), а й опосередковано підвищити рівень зайнятості в депресивних ізольованих індійських штатах і власних прикордонних територіях. Однак лише наприкінці 2009 р. політична еліта Бангладеш погодилася прийняти цю пропозицію, отримавши від Індії поступку у вигляді права транзиту бангладеських товарів до Непалу та Бутану [3]. Торгівля між сторонами є заручницею не лише політичних протиріч, а й природних катаклізмів. Тому Індія зацікавлена у використанні

потенціалу сусідньої М'янми, що пропонує альтернативний вихід до Бенгальської затоки. У 2008 р. Індія та М'янма досягли домовленості щодо транспортного проекту, кошторис якого становив 135 млн. доларів. Його суть полягала в тому, щоб поєднати індійський порт Мобу (розташований у позбавленому виходу до океану штаті Мізорам) і західне м'янмарське портове місто Сітуе на узбережжі Бенгальської затоки паралельними річковими й автомобільними шляхами сполучення. Нині тривають роботи з поглиблення дна річки Каладан, що протікає півднем цієї федеральної одиниці перед своїм поверненням на територію М'янми, і збільшення пропускної спроможності портової інфраструктури Сітуе, який стане «вікном у світ» для північно-східних штатів і транзитним посередником між портом Колкати і штатом Мізорам. У 2012 р. новий маршрут транспортування товарів із цього регіону повинен розпочати свою роботу [4].

Так офіційним Делі було вирішено актуальне питання доступу до океанічної торгівлі й зниження цін на споживчі товари та продовольство на території «семи сестер». Це пер-

ший крок до створення у відособленому регіоні високого рівня добробуту, оскільки М'янма та Бангладеш є доволі бідними країнами з незначною купівельною спроможністю населення, і товаро-

обіг між ними та східними штатами Індії в майбутньому зростатиме незначною мірою. Наступним етапом має стати індустріалізація північного сходу і створення на його території транспортної інфраструктури завдяки інвестиціям провідних членів АСЕАН, що мають значний вільний капітал, таких як: Сінгапур, Малайзія і Таїланд. Певні надії також покладаються на небагату ресурсами Японію, яку може зацікавити економічне утвердження в цьому регіоні Індії.

У 2008 р. Прем'єр-міністр Індії Манмохан Сінгх оприлюднив стратегічний документ «Державне бачення розбудови Північно-Східного регіону до 2020 року», у якому особливий наголос зроблено на розвиткові дорожньої інфраструктури, освіти, переробної промисловості, проведенні «Зеленої революції» в семи штатах. Серед конкретних заходів для здійснення задуманого називалися: об'єднання всіх федеральних одиниць залізничною мережею (з бюджету країни має бути виділено 8 млрд. доларів), будівництво регіональних аеропортів (нині великий аеропорт має тільки місто Гувагаті в Ассамі), електрифікація прикордонних районів і найбільш ізольо-

ваної частини індійської федерації – прикордонно-го з Тибетом штату Аруначал-Прадеш. Загалом високопосадовець підкреслив, що північний схід потребуватиме 350 млрд. доларів інвестицій, щоб провести заплановану модернізацію у визначені документом часові рамки [5].

Розвиваючи відносини з АСЕАН, офіційний Делі не забуває про китайський чинник. КНР має наземний кордон із М'янмою, Лаосом і В'єтнамом, вона також підтримує зв'язки з упливною китайською діаспорою, що концентрує у своїх руках значні економічні ресурси в Малайзії, М'янмі, Індонезії, а на території Сінгапуру етнічні китайці взагалі є більшістю населення. У китайському Тибеті бере свій початок річка Меконг (у КНР її називають Ланкангом), що є джерелом генерації електроенергії, води для зрошування рисових полів і рибної біомаси. Відведення Китаєм її водних ресурсів для забезпечення власних економічних потреб може загрожувати продовольчій безпеці всього Індокитаю. Нарешті, через територіальні води деяких країн Південно-Східної Азії (В'єтнам, Філіппіни, Малайзія та Сінгапур) пролягають важ-

ливі океанічні маршрути, якими користуються китайські перевізники. Подібна взаємозалежність підштовхує сторони до інтеграції. У 2012 р. повинна набрати чинності найбільша у світі угода про створення зони вільної торгівлі між КНР і АСЕАН, учасниками якої стануть країни загальною площею 13 млн. кв. км і з населенням понад 1,98 млрд. осіб, а безмитний доступ до ринків отримають 7000 категорій товарів. КНР також має вагомий інвестиційний присутність у Південно-Східній Азії, адже станом на 2010 р. країна вклала сюди 59 млрд. доларів [6]. Отже, Китай розглядає регіон як природну зону свого впливу, а члени АСЕАН, у свою чергу, зацікавлені в тому, щоб Індія виступала протидією надмірному китайському проникненню.

Розвиток відносин між Індією та членами АСЕАН відбувається за двома групами країн – прикордонними і периферійними. До першої належать М'янма, Малайзія, Сінгапур та Індонезія, а до другої – Таїланд, Лаос, Камбоджа, Філіппіни, Бруней, В'єтнам і Східний Тимор. Зв'язки з країнами першої групи розвивалися завдяки контактам мореплавців і куп-

ців, тому в Малайзії та на Сінгапурі виникли індійські торговельні колонії, а на території Яви і Балі (до речі, навіть сама назва «Індонезія» перекладається як «Індія на островах») індуїзм був домінуючою релігією у різні історичні періоди.

Перебування Британської Індії, Сінгапуру, Малайї та Бірми у складі однієї колоніальної імперії мало далекосяжні наслідки для їх цивілізаційного розвитку – зокрема, англійська мова спілкування та кодекс норм, що регулював комерційну діяльність, переселення британцями безземельних індусів із нижчих каст до своїх колоній у Південно-Східній Азії для участі в будівельних і плантаційних роботах, запровадження на початковому етапі їх незалежності схожих політичних систем, що орієнтувалися на Вестмінстерську модель. Це створювало певне підґрунтя для зближення Індії та країн АСЕАН уже в постколоніальну добу. У регіоні доволі багато знаменитих індуїстських і буддистських архітектурних комплексів, зокрема, на території індонезійської Яви збереглися Прамбанан і Борободур, у М'янмі – Баган, у Малайзії та на Сінгапурі – важливі для індуїстських паломників печери Бату і квартали так званої Малої Індії. Це відкриває широкі можливості для туристичних обмінів і паломництва. Окрім того, Малайзія та Сінгапур виступають важливими регіональними вітринами, оскільки мають мережу сучасних павільйонів для проведення виставок індійських товаровиробників, туристичних, страхових і транспортних компаній.

Що стосується периферійної групи країн, то слід зазначити, що через особливості свого відособленого географічного розташування та доволі незначний рівень розвитку вони не становили особливого інтересу для індійської сторони. Винятком був лише В'єтнам, який Індія підтримувала в добу холодної війни, а після китайсько-в'єтнамського прикордонного конфлікту 1979 р. почала вважати важливою протидією КНР. Партнери мали укомплектовані радянською технікою збройні сили, що обумовлювало нові нагоди для співпраці, з огляду на будівництво Індією заводів із ліцензійного випуску озброєнь і набоїв. Перспективним є розвідка і розробка індійськими корпораціями нафтових родовищ на півдні територіальних вод В'єтнаму. Іншою потенційно важливою країною з периферії для Індії є Таїланд. За умови прокладання залізниці та мережі доріг із твердим покриттям із Бангкоку через М'янму до північно-східних штатів Індії, зацікавленість у співпраці з цим регіоном можуть проявити тайські бізнесмени. У 2010 р. з Індії до Таїланду приїхало 800 тис. туристів, практично така ж кількість тайців здійснила подорожі на індійські курорти [7].

В історичній ретроспективі обидві групи країн-членів організації об'єднувала така риса, як незначний рівень економічної взаємодії з Індією у період холодної війни. У 1967 р. було створено організацію АСЕАН як проамериканський опонент В'єтнаму, що, у свою чергу, поступово зближувався з СРСР.

Індія, схвилювана поліпшенням відносин між КНР і США, ініційованим Президентом Річардом Ніксоном, уклала в 1971 р. договір про стратегічний союз із СРСР. Під час Камбоджійської кризи офіційний Делі переважно вичікував, однак після повернення до влади Індіри Ганді прийняв у 1981 р. рішення дипломатично визнати залежний від В'єтнаму камбоджійський уряд Хенг Самріна. На відміну від Індії, що не орієнтувалася в цей період на динамічний розвиток зовнішньої торгівлі та перебувала під впливом «ліцензійного раджу», охарактеризованого економістами як «економіка дозволів і ліцензій», країни АСЕАН скористалися світовими нафтовими шоками 1973 та 1979 рр., щоб переконати японські ділові кола перенести на їх територію енерговитратні виробництва, одночасно отримавши безмитний доступ широкого асортименту своєї продукції до ринку США, оскільки офіційний Вашингтон мав намір підтримати союзників у холодній війні, щоб «принцип доміно» не спрацював поза межами Індокитаю [8].

Курс на зближення з країнами АСЕАН був спричинений не лише об'єктивною потребою у розвитку економіки північно-східних районів Індії, а й принципово новою геополітичною ситуацією. У 1991 р. Індія зіштовхнулася з наслідками розпаду СРСР, втратою місткого іракського ринку будівельних замовлень, тимчасовим зростанням цін на нафту у зв'язку з подіями в Перській затоці та необхідністю евакуювати з цього регіону кілька міль-

йонів своїх громадян. Гостра економічна криза змусила країну подивитися на Схід, тобто почати шукати альтернативних СРСР партнерів у регіонах Азії, розташованих за Малаккською протокою. З одного боку, непослідовна позиція офіційного Делі щодо Кувейтської кризи тимчасово погіршила його відносини з монархіями Західної Азії, а іншого – країни СНД перебували на шляху становлення своєї державності. Тому не викликає подиву той факт, що Прем'єр-міністр Нарасімха Рао став ідеологом політики «Погляду на схід», яку підтримав тогочасний Міністр економіки і головний реформатор Манмохан Сінгх. У 1992 р. Індія стала партнером країн АСЕАН по секторальному діалогу в безпечній та економічній сферах, а з 1996 р. повноправним діалоговим партнером АСЕАН із правом участі у щорічних консультаціях на найвищому рівні.

Період відносин сторін із 1997 по 2000 рр. був доволі непродуктивним, оскільки країни АСЕАН пережили гостру економічну кризу, і лише з 2002 р. офіційний Делі здобув право приєднатися до учасників самітів «АСЕАН плюс три» – разом із КНР, Японією та Республікою Корея, а також почав проводити щорічні зустрічі за схемою «АСЕАН плюс Індія» [9]. У 2004 р. сторони оприлюднили у В'єтнамі документ під назвою «Партнерство АСЕАН та Індії у питаннях миру, прогресу і спільного процвітання», у якому домовилися: сприяти дружнім відносинам і динамічній економічній співпраці; боротися з проблемами міжнародного теро-

ризму; використовувати географічну близькість обох регіонів для їх економічного зростання; розвивати інфраструктуру і налагодити туристичні маршрути; започаткувати зону вільної торгівлі [10].

Список використаної літератури

1. Dinesh Kotwal. *Instability parameters in Northeastern India*//Strategic analysis. – 2000. – Volume 24. – Number 1;
2. Atul Sarma. *Economic development of the northeastern states in the context of globalisation*//Strategic analysis. – 2001. – Volume 25. – Number 2;
3. *Bag full of promises to Dhaka*//The Telegraph. – 2010. – August 7;
4. *India to hold talks with Myanmar to speed up Kaladan project*//The Hindu. – 2008. – June 23;
5. Govinda Rao. *Promoting trade and investment in North-Eastern India*//National institute of public finance and policy, Report of February 27 2009. – P.3-4; PM unveils 2020 vision for a 'shining northeast'//The

Indian. – 2008. – July 02;

6. *Beijing inks ASEAN deal, 7,000 products at zero tariffs*//China briefing. – 2009. – August 9. – Режим доступу до сайту: <http://www.china-briefing.com/news/2009/08/18/beijing-inks-asean-deal-7000-products-at-zero-tariffs.html>;

7. *Vietnam-India: time to make partnership truly strategic*//South Asia Analysis group. – Paper 2169. – Режим доступу до сайту: http://www.saag.org/common/uploaded_files/paper2169.html;

8. Tan Tai Young, See Chak Mun. *The evolution of India-ASEAN relations*//India Review. – 2009. – January – March. – Vol.8. – Number 1 – P.23-25;

9. Rajiv Sikri. *India's Look East policy*//Asia-Pacific review. – 2009. – Volume 16. – Number 1. – P.133;

10. *ASEAN-India Partnership for Peace, Progress and Shared Prosperity. Done in Vientiane at November 13, 2004*//The official web-site of ASEAN. – Режим доступу до сайту: <http://www.aseansec.org/16839.htm>;

(Закінчення статті – у наступному номері «З.С.»)

Індія – один із претендентів на статус великої держави. Тому особливості її зовнішньополітичної діяльності викликають зацікавленість. Зокрема, актуальним видається дослідження політики «Погляду на схід», ініційованої в 1992 р. за доби правління Прем'єр-міністра Нарасімхи Рао, яка в Україні ще не була об'єктом окремих досліджень.

Ключові слова: погляд на Схід, «сім сестер», АСЕАН, транспортний коридор, Індія, Китай.

Индия – один из претендентов на статус великой державы. Поэтому особенности ее внешнеполитической деятельности вызывают интерес. В частности, актуальным представляется исследование политики «Взгляда на восток», инициированной в 1992 г. в эпоху правления Премьер-министра Нарасимхи Рао, которая в Украине еще не была объектом отдельных исследований.

Ключевые слова: взгляд на Восток, «семь сестер», АСЕАН, транспортный коридор, Индия, Китай.

Центральноазійський геополітичний вузол

Ігор ГОРОБЕЦЬ,
кандидат історичних наук,
доцент Дипломатичної
академії України при МЗС

Андрій МАРТИНОВ,
доктор історичних наук,
провідний науковий
співробітник Інституту
історії України НАНУ

Суттєвий вплив на тенденції політичного, економічного та військового характеру в Центральній Азії мають Росія, Китай і США. Звичайно, загальне становище в регіоні обумовлюється досить складною ситуацією в центральноазійських державах, що пов'язано з не вирішеними соціальними проблемами, бідністю населення та, як наслідок, посиленням радикальних ісламістських настроїв. Такий стан справ доповнюється нерозв'язаними проблемами міждержавних відносин, включно з територіальними суперечностями, конфліктами навколо поділу водних ресурсів, геостратегічною боротьбою за регіональне лідерство.

Політична система центральноазійських держав авторитарна. Водночас помітною особливістю є наявність традиційної структури саморегулювання місцевих спільнот як регіональних, племенних, ро-

дових, кланових та інших традиційно-общинних зв'язків. Однак, ці неформальні структури аж ніяк не є аналогом громадянського суспільства в західному розумінні цього поняття і практики. Тому політичні партії, іноді за винятком комуністів та ісламістів, не мають чіткої ідеології та віддзеркалюють інтереси кланів, родів і регіональних груп. Невід'ємною рисою діяльності залишається корупція.

Попри це, життя довело стабільність державності всіх нових державотворень Центральноазійського регіону. Жодна його країна, за винятком Таджикистану, не зіткнулася із загрозою розпаду або захоплення іноземною державою. Але навіть Таджикистан знайшов у собі сили протидіяти руйнації та, за обмеженої підтримки ззовні, головним чином Росії, зберіг цілісність і незалежність. Наявні територіальні протиріччя не призвели

до перегляду кордонів шляхом міждержавних воєн.

Зазначимо, що стратегічна важливість Центральноазійського регіону визначається не лише суттєвими запасами енергетичних ресурсів та інших покладів корисних копалин, а й безпосередньою територіальною близькістю до Росії, Китаю, Ірану, Афганістану, зони Каспійського моря та Перської затоки.

Афганський фактор відіграє дестабілізуючу роль, є головною загрозою існуючим режимам у регіоні, сприяє посиленню ісламського екстремізму, з ним пов'язана проблема контрабанди наркотиків і нелегальна міграція до Росії, країн СНД, Західної Європи. Зрештою, афганська проблема є головною причиною присутності іноземних військ у регіоні.

Створення Шанхайської організації співробітництва було спробою Росії та Китаю не допустити поширення радикального ісламу в регіоні та перешкодити його проникненню до власних кордонів. Формування ШОС також стало свідченням регіонального геополітичного компромісу між Росією та Китаєм. Не останнім мотивом для Москви і Пекіна було також бажання обмежити вплив Вашингтона, що суттєво посилюється після початку військової операції НАТО в Афганістані. Адже від-

тоді США отримали нові військові бази, зокрема, у Киргизстані. Ця країна є унікальним прикладом одночасного співіснування російської бази в Канті й американської бази Манас.

Звичайно, розстановка геополітичних сил суттєво позначається на можливостях країн регіону впливати на розвиток подій та формувати власну стратегію захисту національних інтересів. Не менш важливим фактором є приналежність країн регіону, з одного боку, до Митного союзу (Казахстан, у перспективі, можливо, Киргизстан), а, з іншого до кола нейтральних країн (Туркменістан). Окрім того, держави Центральної Азії входять до Євразійського економічного співтовариства (Казахстан, Киргизстан, Таджикистан разом із Росією та Білоруссю), а також до Організації договору колективної безпеки (ОДКБ, у складі Вірменії, Білорусі, Росії, Казахстану, Киргизстану, Таджикистану).

Ці факти підтверджують, що боротьба за пріоритетний вплив у регіоні

між країнами ШОС та США в самому розпалі. Результат цієї геополітичної конкуренції залежить також від невизначеності внутрішньополітичних тенденцій у країнах Центральної Азії. Переобрання у квітні 2011 р. Президентом Казахстану Н. Назарбаєва можна вважати вдалою спробою уникнути імпорту арабських революцій до регіону. Але сама по собі перемога не зняла питання легітимності передачі влади. Схожі ситуації, але зі своїми особливостями, спостерігаються в інших країнах регіону. Можна констатувати, що Центральна Азія є прикладом незавершеності внутрішньополітичної трансформації та складної геополітичної конкуренції між провідними світовими потугами.

Відносини країн Центральної Азії з Росією відзначаються змінним та суперечливим поєднанням доцентрових та відцентрових тенденцій. Основу перших становлять економічні, гуманітарні зв'язки, транспортна мережа та спільні інтереси у сфері безпеки. Відцентрові тенденції пов'язані з намірами держав регіону диверсифікувати зовнішні зв'язки, бажанням зменшити за-

лежність від Росії, особливо, якщо згортання співпраці з Москвою компенсується інтенсифікацією зв'язків із США та Європейським Союзом.

Засади взаємодії Москви з країнами регіону, закладені в 1990-ті рр., призвели до послаблення позиції Кремля, руйнації традиційних політичних, економічних, гуманітарних зв'язків, обмеження прав російськомовного населення в країнах Центральної Азії. До кінця 1990-их рр. Москві не вдалося вибудувати чітку концепцію своєї регіональної політики.

З обранням Президентом Росії В. Путіна центральноазійська політика Кремля стала більш прагматичною, послідовною та менш ідеологізованою. Москва почала впевненіше захищати свої інтереси, приділяючи головну увагу розширенню контактів із країнами регіону в економічній і гуманітарній сферах. Завдяки цьому відносини країн Центральної Азії з Росією активізувалися. Москві навіть вдалося налагодити діалог із Ташкентом, зберігаючи стратегічне партнерство з Казахстаном і Киргизстаном. Лише Душанбе виявився не готовим перейти

на прагматичну основу відносин, наполягаючи на збереженні попередньої донорсько-акцепторної моделі співробітництва. Унаслідок цього, російсько-таджицькі відносини помітно охолонули.

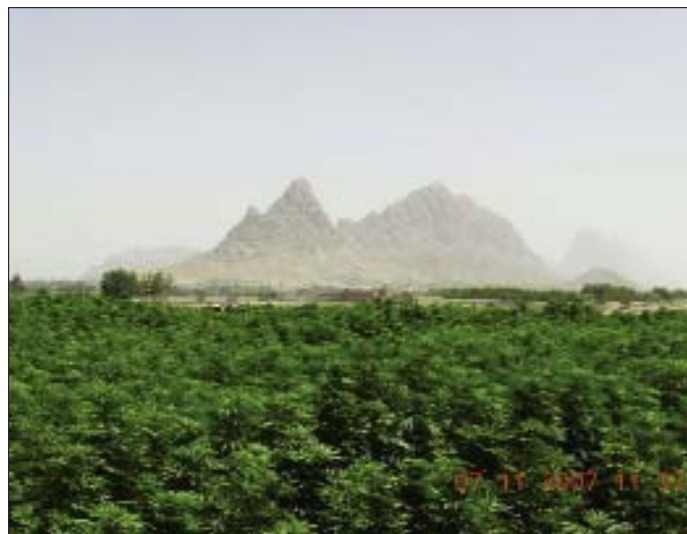
Зовнішня політика Росії за президентства Д. Медведєва продовжувала еволюціонувати в напрямі модернізації та прагматизму. Не заперечуючи пріоритетності економічного та гуманітарного співробітництва з країнами Центральної Азії, Москва спробувала розширити політичну та військово-технічну взаємодію.

Серед центральноазійських країн найвищий рівень співробітництва з Росією має Казахстан. Двосторонні відносини розвиваються в різних сферах, формах і напрямках. Москва й Астана досягли найвищих ступенів інтеграції на пострадянському просторі та докладають зусиль для подальшого розвитку свого союзу. Казахстан залишається ключовим військово-політичним союзником Москви в регіоні. Росія зміцнила свої позиції як провідного зовнішньоекономічного партнера Казахстану. Причому

близько 70% зовнішньоторговельного обороту припадає на прямі прикордонні зв'язки російських і казахських регіонів. Обидві країни співпрацюють у нафтогазовій сфері, експорт основних обсягів казахської нафти проходить російською територією. У стратегічних енергетичних проектах російський і казахський капітали беруть участь на паритетних засадах.

Водночас Астана докладає зусиль, аби зберегти в цьому секторі присутність західних корпорацій, щоб нафтовий і газовий видобутки не були монополізовані Росією. Казахська сторона, посилаючись на недостатню пропускну спроможність російських нафтопроводів, працювала над освоєнням додаткових маршрутів експорту нафти в обхід російської території. Не ставлячи під сумнів союз із Москвою, Астана успішно домагається більш вигідних для себе умов співпраці з Росією, зокрема, перегляду умов співробітництва в галузі освоєння космосу, створення на паритетних засадах ракетно-космічного комплексу «Байтерек».

Важливим партнером

2005 р. Для Бішкека співпраця з Москвою – важливий елемент гарантії національної безпеки. Водночас, киргизько-російські відносини є інструментом розширення простору для політичного маневру між Китаєм, Казахстаном і Узбекистаном.

Військова допомога Росії та Узбекистану дала можливість завершити громадянську війну

в Таджикистані. Це обумовило інтерес Душанбе до підтримання дружніх відносин із Москвою і Ташкентом. Однак, таджицько-узбецькі відносини потерпали від проблем, пов'язаних із небажанням узбецької сторони знищувати своїх бойовиків на таджицькій території.

Близько п'яти років Росія і Таджикистан обговорювали проблему дислокації 201-ої російської мотострілкової дивізії на таджицькій території та створення тут російської військової бази. Питання було вирішено 2004 р. на умовах Москви. Водночас, із країни було виведено російських прикордонників, а охорону таджицько-афганського кордону покладено на таджицьких військових. Відтоді обсяги контрабанди наркотиків зросли. Російські компанії прагнули розширити свою присутність у Таджикистані, унаслідок чого Росія стала його головним торговельним партнером.

Важливу роль у російсько-таджицьких відносинах відіграє трудова міграція. Рятуючись від безробіття, понад мільйон таджиків емігрували до великих міст Росії, де становлять кадрове ядро в будівництві та сфері обслуговування міського господарства. Відтік безробітних сприяв стабілізації ситуації в Таджикистані. Важливого значення набули грошові перекази працюючих у Росії емігрантів. Однак питання забезпечення їхніх прав залишається складним для російсько-таджицьких відносин.

Найбільш повільно в 1991-2011 рр. розвивалися російсько-туркменські відносини. На початку 1990-их рр. Туркменістан оголосив політику нейтралітету й ігнорував регіональні ініціативи. Ашхабад підтримував рівні відносини з усіма сусідніми країнами. Пріоритетом для Президента С. Ниязова були внутрішньополітичні проблеми, пов'язані з формуванням сучасної туркменської нації на засадах різних ідентичностей племен та їхніх регіональних союзів. Режим С. Ниязова був одним із найавторитарніших. Російськомовні як носії іншої культури були неприйнятними для Ниязова. Уникаючи безпосередніх репресій, туркменська влада докладала зусиль для виїзду російськомовного населення з країни та перетворення Туркменістану на моноетнічну державу.

Після зміни влади розпочався обережний демонтаж культу особи Туркменбаші. Однак, зовнішня політика не зазнала суттєвих змін. У серпні 2005 р. Туркменістан звів свій статус участі в СНД до асоційованого членства, зважаючи на свою залежність від російських трубопроводів, якими експортує газ на світовий ринок.

Таким чином, Москві вдалося вибудувати з країнами Центральної Азії досить ефективну систему взаємовідносин. Юридично чотири з п'яти центральноазійських країн (Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Узбекистан) є союзниками Росії. А Туркменістан – її стратегічним партнером. Жодна з цих держав не входить до міжнародних союзів, що ідентифікуються Москвою як ворожі. Збереження та зміцнення відносин із країнами Центральної Азії залишається одним із головних пріоритетів зовнішньої політики Росії.

Китай встановив відносини з державами Центральної Азії у січні 1992 р. Пекін був стурбований можливим негативним прикладом здобуття незалежності колишніми радянськими мусульманськими республіками для Сінцзяну. Адже представники місцевих народів, головним чином уйгури, слабо інтегровані до китайських регіональних владних структур СУАР. Сінцзянські мусульмани переконані, що перебувають у залежному становищі та є дискримінованою меншиною в КНР. До того ж, у нових незалежних державах Центральної Азії склалися сприятливі умови для зміцнення позицій антикитайських угруповань уйгурів, адже їхні діаспори присутні в усіх державах регіону.

На ділі відбулась активізація уйгурських сепаратистів, які час від часу вдаються до терористичних засобів, співпрацюють із афганськими талібами та радикальними пантюркістськими угрупованнями в Туреччині. Протидією цим тенденціям з боку

На ділі відбулась активізація уйгурських сепаратистів, які час від часу вдаються до терористичних засобів, співпрацюють із афганськими талібами та радикальними пантюркістськими угрупованнями в Туреччині. Протидією цим тенденціям з боку

На ділі відбулась активізація уйгурських сепаратистів, які час від часу вдаються до терористичних засобів, співпрацюють із афганськими талібами та радикальними пантюркістськими угрупованнями в Туреччині. Протидією цим тенденціям з боку

Пекіна стало сприяння міграційним хвилям етнічних ханців до СУАР.

Водночас Пекін посилив тиск на сусідні держави, вимагаючи заборони діяльності уйгурських сепаратистських структур. Тиск Китаю зробив свою справу наприкінці 1990-их рр., коли в Росії та країнах Центральної Азії діяльність уйгурських організацій була оголошена поза законом.

Нові незалежні держави Центральної Азії, зважаючи на асиметричний вплив Китаю, обережно вибудовували відносини з ним. Китайське керівництво санкціонувало розвиток прикордонного співробітництва, що сприяло посиленню економічних зв'язків і зміцненню двосторонніх відносин.

На початку 2000-их рр. Китай спробував стати другою після Росії політичною та військовою силою в регіоні. Стратегічною метою Китаю було обмеження можливостей впливу західних держав та розширення своїх позицій у Центральній Азії. Регіон об'єктивно виглядає стратегічним тилом КНР, якщо головним фронтом китайської зовнішньої політики вважати межі протистояння із США щодо Тайваню, приєднання якого Пекін домагається.

Центральна Азія має суттєве значення для зростаючої китайської економіки, що споживає дедалі більше сировини й енергоресурсів. Енергетичний та сировинний імпорт із Центральної Азії урівноважується експортом китайських товарів до країн регіону. Тому активізація китайського фактора в житті Центральної Азії відбувалася на багатосторонній основі ШОС, разом із Росією та країнами регіону.

Інституційність «Шанхайського процесу» була зініційована Китаєм, хоча учасники ШОС по-різному визначали пріоритетні напрями співробітництва, зокрема, економічного. Натомість Китай головним вважав поживлення співпраці у сфері політики та безпеки, здебільшого у протидії ісламському тероризмові. Москва та інші столиці регіону не хотіли, аби ШОС набула антиамериканських рис. Окрім того, Китаю важко було отримати беззастережну підтримку щодо боротьби з уйгурами.

Справжня політизація ШОС розпочалася після подій 11 вересня 2001 р., коли у форматі ШОС, завдяки наполегливості Пекіна, підтриманого Москвою, у липні 2002 р. було підписано статут ШОС та укладено Угоду про регіо-

нальну антитерористичну структуру (РАТС). Війна проти талібів дала імпульс трансформації зовнішніх параметрів стратегічних відносин у Центральній Азії. Американська політика розвитку політичних та військових зв'язків із сусідами Китаю по периметру його західних кордонів несподівано поширилася на регіон, який Пекін розглядає як свій тил та зону інтересів. Унаслідок цього, для Китаю з'явилися додаткові стимули розвитку двосторонніх зв'язків із країнами Центральної Азії у сфері безпеки та енергетики.

Ідеальним варіантом для Пекіна було б інституційне підключення ЄврАзЕС, ОДКБ до ШОС. Тоді можна було б стверджувати, що замість пострадянського склався посткитайський простір, заснований на реалізації давньої ідеї включення центральноазійських земель у сферу впливу Китаю. Це китайська геополітична альтернатива американському домінуванню в регіоні. Москва зацікавлена в реалізації приблизно такої інтеграційної моделі: російські товари та інвестиції – центральноазійські енергоносії – китайські інвестиції, товари, техноло-

гії. Не вигідною для регіону є китайська версія інтеграції, що вже реалізується: китайські товари в обмін на сировину та енергоносії. Адже внаслідок такого розподілу праці відбувається занепад легкої та важкої промисловості країн Центральної Азії, за якими закріплюється роль сировинного додатка.

Тому перспективи китайської моделі інтеграції в Центральній Азії неоднозначні. Головним у цьому питанні, на думку російської сторони, є проведення прагматичної політики дозованого використання китайського ресурсу в інтересах інтеграції та співробітництва.

Політичною основою ШОС усе більше стає декларування стримування США та їхніх союзників. За бажання цей підхід можна назвати новою версією багатопольярного світу, що вже частково працює на просторі Євразії та проявляється в прихованому протистоянні ШОС, ОДКБ, ЄврАзЕС, з одного боку, та НАТО з іншого.

Серед китайських двосторонніх пріоритетів можна виділити розвиток відносин із Казахстаном у галузі торгівлі, експорту енергоносіїв (у грудні 2005 р. відкрито трубопровід Ка-

захстан - Західний Китай), інвестиційне співробітництво, створення прикордонних зон вільної торгівлі. Двостороння співпраця стала системною, хоча асиметричною для Казахстану з огляду на непропорційну участь Китаю в освоєнні казахських ресурсів.

Пріоритети узбецького напряму політики КНР пов'язані як з економікою (енергетичний сектор), та і безпекою. В умовах посилення радикального ісламу Китай підтримує Президента Іслама Каримова.

Китайсько-туркменські відносини базуються на розвитку енергетичної співпраці, особливо після відкриття 2009 р. нових трубопроводів Туркменістан – Китай.

У відносинах із Таджикистаном Китай знайшов індивідуальний підхід. Останній формує фундамент для імпорту таджицької електроенергії та гідроресурсів, а також ринки збуту для своєї легкої промисловості та інших това-

рів. Але основний акцент у торговельних справах Пекін робить на Киргизстані. У 2005-2006 рр. Китай надав останньому декілька товарних кредитів. Створення зони вільної торгівлі лише прискорило цей процес.

США на початку 1990-их рр. розглядали Центральну Азію як другорядний регіон. Вашингтон не був, звичайно, особливо засмучений виходом країн регіону з-під впливу Москви, але був занепокоєний можливістю посилення впливу з боку Китаю та Ірану, що здавалося більшою небезпекою, ніж гегемонія Москви.

Адміністрація Б. Клінтона визнала важливість регіону та рекомендувала його лідерам провести демократизацію і ліберальні економічні реформи. Досить спрощене ідеологізоване сприйняття регіональної ситуації в контексті протиставлення авторитаризму та демократії залишається властивим для США й донині.

Американський економічний інтерес виявився у другій половині 1990-их рр. та був обумовлений очікуваннями нафтових ресурсів Каспію, східний берег якого належить Туркменістану та Казахстану. Уявлення про Центральну Азію акумулювалося на нафтових ресурсах. Серед країн регіону США першими визнали незалежність Казахстану. На той час країна могла вважатися ядерною державою. Уже в грудні 1994 р. Казахстан під тиском США й Росії вивіз ядерні ракети.

Водночас, США підтримували зусилля Президента А. Акаєва щодо перетворення Киргизстану на демократичну та нейтральну державу. Адміністрація Б. Клінтона зважала на особливе положення Узбекистану як потенційного регіонального лідера. Але Ташкент дуже обережно ставився до лібералізації, оскільки основу опозиції становили радикальні ісламісти. Хоча цілковитої американської довіри до І. Каримова, Н. Назарбаєва й А. Акаєва не було, небажання Ташкента без крайньої потреби співпрацювати з Москвою викликало інтерес та симпатію. Узбекистан навіть не виключав американської участі в модернізації своїх збройних сил. Ураховуючи цю гіпотетичну перспективу, американсько-казахські й американсько-узбецькі відносини офіційні представники дипломатії США стали називати «стратегічним партнерством». З 1995 р. Ташкент вів активний діалог із Вашингтоном, а 1999 р. вступив до ГУАМ.

На початку антитерористичної операції в Афганістані країни регіону надали США суттєву підтрим-

ку, зокрема, узбеки і таджики становили основу «Північного альянсу», що вибив талібів із Кабула. Узбекистан першим серед країн регіону дозволив США використовувати свою військову інфраструктуру. На авіабазі в Ханабаді було розквартировано американських військових. Окрім того, американська авіація отримала дозвіл використовувати таджицький повітряний простір та базуватися в Кулябі. Киргизстан надав базу Манас. Американці отримали право прольоту через повітряний простір Казахстану та право на залізничне сполучення через казахську територію з американськими базами в Киргизстані й Узбекистані. Навіть нейтральний Туркменістан погодився відкрити свій повітряний простір для літаків США та створити коридори для транзиту гуманітарних вантажів до Афганістану.

Однак американське вторгнення в Ірак навесні 2003 р. спричинило занепокоєння урядів центральноазійських країн. Вони вбачають у американських планах бажання зберегти на тривалий час стратегічні здобутки, не беручи на себе додаткових зобов'язань щодо забезпечення стабільності в регіоні. Передусім ці міркування вплинули на позицію Узбекистану, який 2003 р. був єдиною країною регіону, що демонстративно підтримала США в Іраку, але за це нічого не отримала. Більше того, Вашингтон засудив І. Каримова за порушення прав людини. У липні 2005 р. Ташкент зажадав закриття американської бази в Ханабаді, але незабаром змінив це рішення. Водночас, Узбе-

кистан не відмовився від політики балансування між США, Китаєм і Росією. Намагаючись компенсувати втрату Узбекистану, США більше уваги почали приділяти Казахстану та Киргизстану.

Серед нових пріоритетів США в регіоні стала переорієнтація центральноазійських країн на співпрацю у сфері безпеки з Росією та Китаєм на країни Південної Азії, передусім, Індію та Пакистан, які є союзниками США. Державний департамент США навіть почав розглядати країни регіону як єдиний геополітичний комплекс із Південною Азією. Політичною підставою були особливі американсько-пакистанські відносини, хоча вони також потерпали від внутрішньої нестабільності Пакистану та неоднозначної ролі цієї країни у афганській військовій операції.

В умовах запланованого на 2014 р. виведення американських військ із Афганістану значення Центральної Азії для США посилюється, зокрема, й у контексті збереження військових баз. Хоча проти цього, звичайно, рішуче виступають Росія та Китай.

Центральна Азія становить суттєвий інтерес для України з точки зору енергетичних можливостей. Тому пріоритетними для Києва є відносини з Туркменістаном, Казахстаном та Узбекистаном. На жаль, традиційні моделі організації такої співпраці, що діяли в 1991-2004 рр., були зруйновані. Починаючи з 2010 р., Україна намагається налагодити взаємодію з Туркменістаном, але нині стикається з потужною конкуренцією не лише з боку Росії, а й Китаю, Ірану та Євросоюзу.

У сфері торгівлі найбільш динамічно розвиваються українсько-казахські відносини. Однак членство Казахстану в Митному союзі створює додаткові питання щодо перспектив цієї торгівлі. Загалом, Україна не має сталої концепції та стратегії розбудови відносин із країнами Центральної Азії.

Становище у кожній із цих країн має як спільні риси, так і відмінності. На думку багатьох експертів, найслабшою ланкою в регіональній системі безпеки є Узбекистан. Після кривавого придушення навесні 2005 р. протестів у Андижані легітимність Пре-

зидента Іслама Каримова залишається слабкою. Репресивні заходи, застосовані щодо узбецьких ісламістських рухів, не лише загнали їх у глибше підпілля, а й зробили ще більш радикальними та непримирними. Тим паче, що приклад сусіднього Афганістану також дає для цього підстави. Афганські таліби не випадково вважають Узбекистан ключем від дверей до Центральної Азії, адже ця країна межує з усіма державами регіону, має на прикордонних територіях узбецьку діаспору, що в сусідніх країнах розглядається як сумнівно лояльна до центральної влади. Однак можлива де-стабілізація Узбекистану є надто загрозливою, аби великі держави байдуже ставилися до такого ризику. Тому І. Каримову поки що вдається балансувати між різними світовими потугами та вирішувати внутрішньополітичні проблеми.

Невизначеною є ситуація навіть у традиційно найстабільнішій центральноазійській державі – Казахстані. Президент Нурсултан Назарбаєв улітку 2011 р. переніс до Німеччини операцію, що загострила питання політичного наступництва. Тож йому довелося терміново повертатися в Астану, аби взяти під контроль соціальні протести. Зокрема, майже два тижні тривав страйк робітників у місті Актау.

Внутрішньополітичне життя Казахстану визначається не стільки партійними структурами, скільки традиційним суспільним поділом на Старший, Молодший та Середній жузи, тобто своєрідні родинно-плебінні структу-

ри. Саме співвідношення впливу між ними й визначатиме подальшу політичну долю країни.

Наприкінці жовтня 2011 р. президентські вибори відбудуться в Киргизстані. Уже нині намітилися проблеми з фінансуванням виборчих процедур і загострилися протиріччя між елітами Південного та Північного Киргизстану. Найбільш ризикованим результатом виборів може бути загострення становища в Ошській долині, де всі ще пам'ятають криваві сутички між киргизами та узбеками.

Президент Туркменістану Гурбангулі Бердімухамедов закликав опозиціонерів взяти наступного року участь у виборах, запланованих на лютий 2012-го. Але внутрішньополітичне життя в Туркменістані є далеким від лібералізації, тому цей заклик завис у повітрі. Як це не парадоксально, наразі найбільш стабільною виглядає ситуація в Таджикистані. Більша частина працездатного дорослого чоловічого населення країни перебуває на заробітках, головним чином у Росії та Казахстані.

Загалом становище в Центральній Азії відрізняється від північноафриканських країн меншим впливом глобалізації, більшою консервативністю населення та відносною слабкістю опозиційних ісламістських рухів. Але розклад політичних сил у регіоні має тенденцію до змін. Є висока ймовірність, що ці трансформації матимуть радикальний характер. Адже соціальних, релігійних та міжнаціональних вибухових ресурсів у Центральній Азії накопичилося чимало.

Чи зможуть ШОС та ОДКБ стати євразійськими ЄС та НАТО?

Євген РЯБІНІН,
кандидат політичних наук

У 2001 р. в ході зустрічі лідерів Китаю, Росії, Казахстану, Киргизії, Таджикистану й Узбекистану в Шанхаї («п'ятірка», створена в 1996 р., що стала з приєднанням Узбекистану «шестіркою») було створено Шанхайську організацію співробітництва (ШОС). Тим самим шанхайський саміт став кроком до широкомасштабної всебічної співпраці, що повинна відігравати ключову роль у справі забезпечення стабільності та безпеки в регіоні.

На сьогодні членами організації є Казахстан, Киргизія, Росія, Таджикистан, Китай, Узбекистан; спостерігачами – Індія, Монголія, Іран, Пакистан, партнерами по діалогу – Білорусь, Шрі-Ланка. Як видно з переліку, склад є досить неоднозначним, ураховуючи давні протиріччя між цими країнами з низки суттєвих питань, чимало з яких досі не вирішені. Це і є основною перешкодою на шляху перетворення Організації на союз держав, здатний стати реальним полюсом впливу на світовій арені. Слабкість полягає в розрізненості, що є

характерним для євразійського простору. Зміцнення безпеки і розвиток економічного співробітництва – пріоритетні напрями діяльності ШОС. Найголовнішим завданням є боротьба з міжнародним тероризмом, екстремізмом і сепаратизмом у регіоні, який не вирізняється стабільністю, особливо, тут ідеться про країни Середньої Азії. Саме через цей регіон організовано постачання зброї терористам, торгівлю людьми та наркотиками.

Для регіону є характерним високий рівень не лише транспортування наркотичних речовин, а й їх виробництва. На сьогодні ситуацію ускладнює нездатність американських військ контролювати виробництво наркотичних речовин у Афганістані, що зросло саме з приходом військ коаліції до країни, де впродовж десятиріч триває громадянська війна. Так, якщо ми порівняємо показники виробництва наркотичних речовин до і після введення коаліційних військ, то побачимо таке: у 2001 р. (останній рік правління руху «Талібан» у Афганістані) було зібрано 185 т опіуму-сирцю, у 2002 – уже 1900–2700 т, у 2003 – понад 7000 т, у 2004 – 12000 т. Наркотичний бізнес кланів Киргизії є також чинником дестабілізації як країни, так і регіону в цілому.

Безсумнівно, ШОС нині перетворюється на велике регіонально-політичне об'єднання Центральної Азії, що має вплив на суміжні регіони Середньої (Афганістан, Іран) та Південної Азії (Індія, Пакистан). Для Росії та Китаю це важливий геополітичний інстру-

Nowadays we can observe the desire of different states to take part in regional organizations than in world scale blocks. The Shanghai Cooperation Organization is able to become a pole of political influence on the world political map. This organization consists of the countries that have a huge potential that makes this part of the world a possible opponent of the West. But are the countries-members of this organization capable to combine their efforts to become a real, but not possible influential organization and can it become as successful as European Union?

мент захисту своїх стратегічних інтересів у світі.

Існує думка, що ШОС за своїм бізнес-потенціалом – це БРІК-2 (тим більше, що дві країни БРІК уже є членами ШОС). Як зазначив Президент Казахстану Нурсултан Назарбаєв, на просторі Шанхайської організації співробітництва проживає понад 1,5 млрд людей, а її територія займає 60% Євроазії.

Тобто, величезний ринок, що, з одного боку, може стимулювати економічне зростання країн ШОС, з іншого – виступає величезною армією робочої сили. Додатковий бонус – природні ресурси, що також здатні забезпечити стійке зростання національних ВВП на довгостроковий період.

Необхідно відзначити й ресурсне багатство країн ШОС, на які припадає не менше 25% світових запасів нафти, 30% покладів газу та 50% розвіданих запасів урану. Беручи до уваги той факт, що ми живемо в епоху Четвертої світової ресурсної війни, такий потенціал здатен суттєво вплинути на ситуацію у світі.

Окрім того, на сьогодні ШОС виглядає фінансово самодостатньою організацією. За словами казахського лідера, на кінець 2010 р. золотовалютні запаси країн-членів становили понад 3,6 трлн доларів. Тобто, у Шанхайської організації співробітництва є все необ-

хідне, щоб стати опорною точкою глобальної економіки в посткризовий період.

Коли йдеться про перспективи розвитку ШОС, як правило, мають на увазі її розширення за рахунок Індії, Пакистану чи Ірану. Однак, з огляду на техніко-економічні характеристики, у нинішньому форматі організація аж ніяк не вичерпала свій потенціал.

Крім того, це шлях найменшого опору, де більше прагматичних бізнес-інтересів, ніж політичних розбіжностей. Наприклад, Індія й Пакистан не можуть знайти між собою точок співпраці, а в Ірані все це не вирішені проблеми із Заходом стосовно власної ядерної програми.

Нинішній склад учасників організації демонструє (неофіційно) різні рівні розвитку держав. За прикладом Європи «різних швидкостей», ми можемо говорити й про ШОС «різних рівнів». Формула такої структурованості виглядає як 2 + 2 + 2, де перший рівень займає Росія та Китай, другий, як регіональний рівень, – Казахстан і Узбекистан і третій – субрегіональний – Киргизстан і Таджикистан.

Росія та Китай – провідні держави ШОС, що об'єктивно, з огляду на геополітичне та економічне положення, повинні відповідати за загальну стратегічну лінію ШОС і взаємини із зовнішнім світом.

Звичайно, усередині ор-

ганізації є розбіжності з деяких питань. Так, між Росією і Китаєм – різне бачення ступеня і термінів розвитку інтеграційних процесів у зоні ШОС.

Китай вважає, що пріоритети ШОС між антитерористичною й економічною діяльністю повинні ділитися порівну, а в найближчій перспективі економічна стратегія може зайняти чільне місце в діяльності організації. Росія, навпаки, наполягає на збереженні традиційної активності ШОС у галузі боротьби з тероризмом, екстремізмом і сепаратизмом. Росія та Китай по-різному трактують можливість економічної інтеграції.

Так, російські експерти, посиляючись на світовий досвід, вважають, що інтеграція в зоні ШОС – це більш віддалене завдання і нині може йтися лише про окремі субрегіональні інтеграційні проекти між двома або трьома країнами.

Китайські представники, навпаки, стверджують, що створення єдиного інтеграційного простору в рамках країн-учасниць ШОС найближчим часом є можливим і бажаним. Беручи до уваги той факт, що до організації входить Росія та Казахстан, а Білорусь є партнером по діалогу, з 1 січня 2012 р. ці країни входять до Митного союзу, вони мають розробити та апробувати схему економічної інтеграції, що згодом може бути застосована в інтеграційних проєктах інших країн.

Можливо, що за цією дискусією стоїть бажання Китаю, поряд із вирішенням спільних антитерористичних завдань, перетворити ШОС на інструмент реалізації своєї економічної стратегії в Центральній Азії.

Тим більше, що, крім ШОС, інших структур Пекін у регіоні не має, на відміну від Росії, Казахстану, Узбекистану, Киргизстану й Таджикистану, що одночасно входять до різних регіональних і субрегіональних еко-

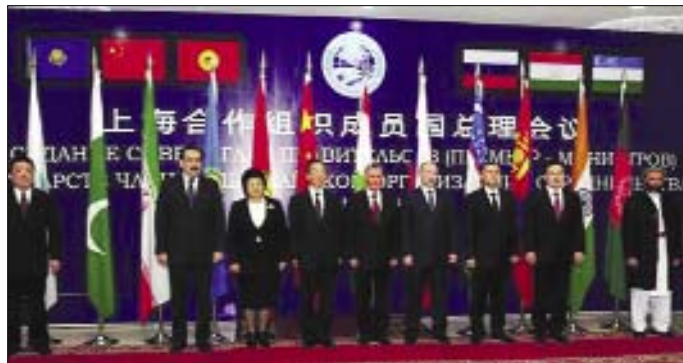
номічних проєктів, як-от ЄврАзЕС, ОДКБ, СНД.

Активізація Китаю в регіоні, як на двосторонньому рівні, так і в рамках ШОС, автоматично посилює російсько-китайську конкуренцію в боротьбі за транспортні й енергетичні ринки та «коридори». У контексті енергетичної проблеми слід відзначити той факт, що Китай і Росія не змогли в червні поточного року домовитися про постачання газу з Росії до Китаю. Так, Москва вимагала 300 дол. за тисячу куб. метрів, Пекін, який на сьогодні купує газ у країнах Середньої Азії, був готовий заплатити лише 250 дол.

Не секрет, що між деякими центральноазійськими країнами-членами ШОС існують невирішені проблеми – у сфері водокористування, енергоносіїв, делімітації та демаркації внутрішніх кордонів. Досі не визначено, чи будуть ці розбіжності винесені на порядок денний ШОС, чи залишаться за бортом організації.

Американські аналітики побоюються, що на базі Шанхайської організації співробітництва, а також китайсько-венесуельської та китайсько-іранської взаємодії може бути створено «нафтогазовий ОПЕК з ядерною зброєю», який уже встигли охрестити «віссю», небезпечною для США та Заходу в цілому.

ОДКБ, як неодноразово підкреслював Д. Медведев, створювалася і функціонує не за лекалом НАТО й Організації Варшавського договору. Водночас, не склавшись як повноцінний військово-політичний блок, на сьогодні ОДКБ, мабуть, усе ж таки за прикладом НАТО, прагне позиціонувати себе як універсальна організація, покликана забезпечити регіональну безпеку. Однак її діяльність стикається з низкою перешкод. Фактична відсутність єдиного євразійського простору безпеки перетворює ОДКБ на фрагментарну, розмиту,

внутрішньо суперечливу організацію, окремі елементи якої не тільки не гармоніюють, а й навпаки, конкурують один з одним.

ОДКБ покликана забезпечувати не лише захист територій, а й протидіяти планам реалізації «кольорових» революцій. Як показала практика, будь-яка держава після такої революції ставала слабшою за своїм потенціалом і вагою на світовій арені.

Якщо ОДКБ претендує на роль організації колективної безпеки, то вона змушена буде робити акцент на розвиткові політичних компонентів, працювати з конфліктами на території країн-учасниць, займатися передконфліктним моніторингом і розвивати арсенал попереджувальних заходів і санкцій, організовувати переговори процеси та постконфліктне врегулювання.

Нині цього не спостерігається, про що свідчить пасивна позиція, яку зайняла ОДКБ під час минулорічних подій у Киргизстані та Узбекистані. Президент Білорусі О. Лукашенко негативно оцінив таку позицію, як доказ неефективності організації в цілому.

Щодо відносин у форматі ОДКБ – ШОС, то однією з ключових проблем є паралелізм їхньої роботи. Указані організації, до складу яких входять практично ті ж самі держави, у питаннях забезпечення безпеки в Центральноазійському регіоні ставлять перед собою той же комплекс завдань: боротьба з тероризмом, релігійним і політичним екстремізмом, протидія нарко-

трафіку та незаконній міграції.

Побожування американських експертів відносно ролі ШОС мають усі підстави. Якщо до Шанхайської організації співробітництва приєднається Іран та/або Індія, а малоефективна нині ОДКБ трансформуватися в серйозну військову організацію, до якої ввійдуть члени ШОС, світ отримає серйозний блок зі стабільним темпом розвитку. У цьому разі Іран не матиме особливих проблем із завершенням роботи над ядерною зброєю, хоча Китай, Росія, Індія можуть забезпечити захист цієї держави. З іншого боку, такий варіант може здатися мало-ймовірним з тієї причини, що в організації зберуться занадто амбітні гравці, кожен із яких намагатиметься грати провідну роль. Проте, як показує практика, НАТО на зорі свого формування також складався з держав, що прагнули зайняти позицію лідера.

На наш погляд, беззаперечним є те, що бажання держав-членів ШОС і ОДКБ гарантувати безпеку як своєї території, так і регіону в цілому може бути зреалізоване шляхом створення серйозного військового й економічного тандему за принципом НАТО – ЄС. Це забезпечить стабільний і безпечний розвиток регіону з мінімальними шансами для експорту «кольорових» революцій. А тандем Росія – Китай має всі шанси стати таким же впливовим у євразійському регіоні, як Франція – Німеччина в Європі.

У руслі долучення до національних цінностей

(Історичні традиції, здобутки, пріоритети та перспективи зовнішньої культурної політики України: інституційний аспект)

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри
дипломатичної та
консульської служби,
заслужений працівник
освіти України

Частина 2

За двадцять років незалежності Україна накопичила багатий досвід розвитку культурно-гуманітарного співробітництва з іншими країнами. На особливу увагу заслуговує діяльність культурно-інформаційних центрів у складі закордонних дипломатичних установ України, стратегії та перспективи використання культури як інструмента зовнішньої політики держави.

Основні напрями реалізації зовнішньої культурної політики провідних європейських країн, у тому числі України, зводяться певною мірою до популяризації національного мистецтва, а також пропаганди націо-

нального колориту, спорту й туризму. У свою чергу, вони можуть бути реалізовані як у традиційних формах, наприклад, гастрольної та виставкової діяльності, спортивних змаганнях, так і в інноваційних проектах. Як правило, кожен із цих напрямів знаходить висвітлення у відповідних документах і покликаний утверджувати позитивний імідж країни за кордоном.

Велике значення в концепціях зовнішньої культурної політики європейських держав приділяється лінгвістичному факторові. Саме національна мова є потужним інструментом зовнішньої культурної політики й основою міжнародного спілкування. Окрім того, знання мови сприяє глибокому засвоєнню іншої культури, долученню до національних цінностей тієї чи іншої держави, розумінню ментальності народу. Зокрема, мовний фактор і розуміння того, що мова є потужним інструментом зовнішньополітичного культурного впливу, знайшли своє відображення й у зовнішній культурній політиці України.

Таким чином, діяльність закордонних культурно-інформаційних центрів у складі закордонних дипломатичних установ відображає основні напрями зовнішньої культурної політики України та, незважаючи на особливості реалізованих ними програм і специфіку

держави перебування, у їхній діяльності можна відзначити багато спільного, а саме, сполучення двох найважливіших компонентів – освітнього й культурного, що дає глибше уявлення про духовний розвиток країни.

Одним із актуальних завдань у системі пріоритетів діяльності МЗС України є створення мережі культурно-інформаційних центрів у складі закордонних дипломатичних установ нашої держави та організація їх діяльності на засадах, визначених Указом Президента України від 20 лютого 2006 р. №142/2006 «Про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України».

Відповідно до Переліку закордонних дипломатичних установ України, у складі яких утворюються культурно-інформаційні центри, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів від 19 квітня 2006 р. № 213-р, у 27 країнах світу (Австрія, Бельгія, Білорусь, Болгарія, Велика Британія, Греція, Грузія, Естонія, Ізраїль, Італія, Казахстан, Канада, КНР, Молдова, Польща, Португалія, РФ, Румунія, Словаччина, США, Туркменістан, Франція, ФРН, Чехія, Узбекистан, Угорщина – у складі посольств, у Мюнхені, Нью-Йорку, Стамбулі – у складі генеральних консульств) заплановано відкриття 29 центрів.

Основними завданнями культурно-інформаційних центрів є: сприяння розвитку міжнародного співробітництва України з державою перебування в галузі культури, освіти, науки і техніки, туризму, фізичної культури та спорту; поширення в державі перебування інформації про Україну; ознайомлення громадян держави перебування з історією та культурою України, сприяння вивченню української мови на території цієї держави; підтримання зв'язків із українцями за кордоном, сприяння задоволенню їх культурно-мовних, інформаційних та інших потреб; поширення інформації про туристичні можливості та привабливість України, сприяння співробітництву з державою перебування в туристичній галузі.

На сьогодні Міністерством закордонних справ України засновано 16 культурно-інформаційних центрів у складі дипломатичних представництв України в Австрії, Білорусі, Бельгії, Греції, Грузії, Ізраїлі, Казахстані, КНР, Молдові, Польщі, Португалії, Румунії, США, Франції, ФРН та Генерального консульства України в Стамбулі. На завершальному етапі знаходиться створення культурно-інформаційного центру в складі Посольства України в Італійській Республіці.

Змістовне наповнення діяльності культурно-інформаційних центрів за-

безпечується МЗС спільно з Міністерством культури України, Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України. До цієї роботи залучаються також обласні державні адміністрації та громадські організації. Культурно-інформаційні центри діють як інструменти формування позитивного іміджу нашої держави за кордоном. Протягом 2008-2011 рр. вони організували та провели понад 4000 значних громадсько-політичних заходів, присвячених різним аспектам зовнішньої та внутрішньої політики України – пам'ятним датам української історії й культури, а також мистецькі та книжкові виставки, театральні вистави, фестивалі, тематичні конференції.

Суттєво розширено і конкретизовано роботу з представниками політичних, ділових, наукових кіл та громадських організацій держав акредитації. Особливий акцент зроблено на організації роботи серед закордонного українства. Значну увагу приділено діяльності, спрямованій на розширення присутності України в інформаційному просторі держави перебування. Інформаційно-роз'яснювальна робота проводиться в тісній взаємодії із засобами масової інформації та з використанням Інтернет-мережі.

Пріоритетним напрямом у роботі культурно-інформаційних центрів стало проведення культурно-просвітницьких заходів, конференцій, круглих столів та семінарів з актуальних проблем української історії та донесення до зарубіжної громадськості інформації, документальних джерел про ці сторінки нашої історії.

Аналізуючи практичний

У Міжнародній виставці «Освіта та кар'єра – 2011» взяли участь Німецький культурний центр – Гете-Інститут, Ізраїльський культурний центр при Посольстві Держави Ізраїль в Україні, Українсько-польський центр академічних обмінів, Французький культурний центр та інші міжнародні інституції

досвід культурно-інформаційних центрів у складі закордонних дипломатичних установ України, можна окреслити такі підсумки їх діяльності: налагодження системної роботи в культурно-гуманітарній сфері, удосконалення її змістовного наповнення; зміцнення культурно-інформаційної присутності нашої держави за кордоном, демонстрація її прагнення до поглибленого конструктивного та взаємовигідного співробітництва в галузі культури, освіти, науки і техніки, туризму, фізичної культури та спорту; підвищення авторитету й утвердження позитивного іміджу нашої держави, поширення інформації про здобутки та духовні цінності української культури; забезпечення ефективного зв'язку з громадянами України, які постійно проживають або тимчасово перебувають за кордоном.

Отже, можна зробити висновки, що культурно-інформаційні центри є стрижневим елементом зовнішньої культурної політики України й каналом постійного міжнародного діалогу. Для

них є характерними доступність розповсюдженого культурного продукту, наявність системи спілкування і висока якість інформації та заходів. Усі дії культурно-інформаційних центрів повинні працювати на формування позитивного зовнішньополітичного іміджу держави, підвищення міжнародного престижу.

Однак, лише провідні європейські держави мають дійсно потужні системи культурних центрів, що нагромадили великий досвід роботи, отримують значні фінансові можливості, наділені широкими повноваженнями й досить ефективно проводять культурну політику своїх країн паралельно з посольствами й іншими закордонними установами. Україні, безумовно, є цікавий і корисний досвід Франції, Італії, Іспанії, Німеччини та Великої Британії, визнаних «культурних полюсів» Європи, що мають у своєму арсеналі власні підходи до формування зовнішньої культурної політики і керування культурними центрами. Очевидно, що, використо-

вуючи свої системи культурних центрів (системи національних інституцій), держави можуть не лише проводити зовнішню політику, а й сприяти зміцненню співробітництва, взаєморозуміння, взаємодії між народами, поліпшенню міжнародного клімату.

Культурно-інформаційні центри як інституційні складові закордонної дипломатичної установи України – це порівняно новий інструмент зовнішньої культурної політики, але при цьому досить дієвий. Тому надто важливим є вивчення накопиченого світового та європейського досвіду в цій сфері, аналіз плюсів й мінусів у роботі, щоб досягти більшої ефективності системи власних українських культурно-інформаційних центрів і врахувати двадцятирічний досвід зовнішньої культурної політики України, її історичні традиції, здобутки, проблеми, стратегії розвитку та перспективи.

Один із основних напрямів діяльності культурно-інформаційних центрів підвищення статусу української мови у світі, зміцнення її позицій як мови світової культури, чому активно сприяють самі закордонні дипломатичні представництва України, що є центрами української мови за межами нашої держави. На їх базі працюють курси української мови, серед яких останнім часом переважають професійно орієнтовані програми і форми викладання, наприклад, інтенсивні короткострокові курси для журналістів, бізнесменів тощо. Значну частину слухачів становлять студенти і школярі, а також представники української діаспори.

Компаративний аналіз зовнішньополітичних стра-

тегій щодо основних напрямів і форм реалізації зовнішньої культурної політики провідних європейських держав свідчить про їх вагомий здобутки та напрацювання в цій сфері. Разом з тим, вони є найцікавішим досвідом організації культурного обміну в сучасному світі. Це дає змогу не лише його запозичити, а й спонукає до розвитку міждержавного культурного діалогу, певною мірою виступає протиположним процесам культурної експансії, вестернізації, американізації тощо.

Європейські країни мають унікальний культурний потенціал, оскільки саме в них виникли ті механізми і форми культурних контактів, які отримали розвиток у сучасному світі. Багаті історичні традиції європейських держав покладені в основу процесів культурної інтеграції й знайшли відображення в їх сучасних культурних концепціях.

У сучасному мінливому світі, безперечно, роль і значення культури неухильно зростатиме. Це стає очевидним як для політиків, так і для учасників культурного обміну та освітніх програм. Лише спільні міжнародні зусилля громадськості, міжкультурний діалог, толерантність і виражена зовнішня культурна політика та державна підтримка дадуть змогу зробити духовну спадщину світової цивілізації надбанням кожного жителя планети, а зовнішню культурну політику кожної держави, у тому числі України, потужним фактором успішного вирішення найгостріших проблем сучасності в умовах глобалізації.

Одним із головних пріоритетів державної культурної політики нашої країни є інтеграція в європейський і

світовий контекст. Відповідно, Україна брала участь у Міжурядовій конференції з питань культурної політики і розвитку, організованій ЮНЕСКО в Стокгольмі (Швеція, 1998 р.), Міжнародному форумі з питань культурної політики в Оттаві (Канада, 1998 р.), Конференції «Діалог цивілізацій» у Вільнюсі (Литва, 2001 р.), міжнародних заходах у рамках Програми розвитку ООН (ПРООН) та міжнародних проектах ЮНЕСКО (2006-2011 рр.) тощо.

Вагомим є внесок у галузь міжнародного культурного співробітництва окремих осіб та недержавних організацій за підтримки вітчизняних і міжнародних фондів та організацій, таких як Міжнародний фонд «Відродження», Британська Рада в Україні, Швейцарська культурна програма в Україні, Гете-Інститут у Києві, Шведський Інститут, Французький культурний центр та інші.

Із 2002 р. МЗС, Мінкультури, Комітет Верховної Ради України з питань культури і духовності та незалежний Інформаційно-аналітичний центр «Демократія через культуру» активно співпрацюють у сфері культурних програм Ради Європи.

Отже, поряд із зовнішньополітичною та зовнішньоекономічною діяльністю важливим напрямом міжнародного співробітництва України початку XXI ст. є культурно-гуманітарна сфера. За своїм особливим потенціалом і можливостями, він має значний вплив на двосторонні й багатосторонні відносини, суттєво доповнює політичні та економічні контакти України із зарубіжними державами.

Слід відзначити значну

активізацію за двадцять років незалежності України інтеграційних процесів у культурно-гуманітарній сфері, що було досягнуто завдяки постійній роботі над низкою завдань, зокрема:

- утвердження України в міжнародному співтоваристві як цивілізованої, демократичної європейської держави з багатими культурними традиціями, надійного партнера в розв'язанні сучасних проблем у галузях культури, освіти, науки, інформації, туризму, молоді та спорту;

- співробітництво в галузі реституції культурних цінностей; сприяння духовному відродженню і розвитку культури України;

- поширення власних культурних і науково-технічних здобутків у світі;

- збагачення передовим зарубіжним досвідом у різних сферах інтелектуальної діяльності людини та доступ до сучасних технологій;

- підготовка та підвищення кваліфікації фахівців у навчальних закладах зарубіжних країн;

- упровадження європейських норм і стандартів у системі освіти і науки України;

- здійснення спільних наукових, культурних і освітніх проектів;

- забезпечення українців за межами України можливістю збереження рідної мови, культури, національні традиції, надання їм допомоги в цьому.

Цілеспрямованому розвитку культурно-гуманітарних зв'язків України із зарубіжними державами сприяло створення солідної профільної договірно-правової бази, що нині нараховує понад 300 міжурядових і міжвідомчих догово-

рів, угод, протоколів та програм у галузі культури, освіти і науки.

МЗС України постійно ініціює обговорення питань співробітництва в галузі культури, освіти, науки в ході візитів вищих посадових осіб держави, активно сприяє проведенню в десятках країн світу різноманітних міжнародних культурно-мистецьких акцій, таких, як дні культури, фестивалі мистецтв, художні виставки та концерти. Численні виступи українських художніх колективів, виставки творів із колекцій провідних українських музеїв, експозиції митців сприяють зміцненню міжнародного авторитету нашої держави, дають можливість зарубіжній громадськості ознайомитися з культурними здобутками, переконаватися в тому, що Україна є органічною частиною європейської спільноти зі своїми багатими історичними, культурними та духовними традиціями. У свою чергу вітчизняна аудиторія знайомиться з кращими зразками світового мистецтва.

Варто відзначити успішне проведення таких великомасштабних акцій, як Фестиваль українського мистецтва в Росії (2002 р.) та культурно-мистецькі заходи в рамках «Року Росії в Україні», Дні культури Молдови та Білорусі в Україні (2002 р.), Фестиваль польської культури (2002 р.) та Дні німецької культури (2003 р.), дні культури Грузії (2007 р.), Сербії (2009 р.), Азербайджану (2009 р.), Ірану (2010 р.), США (2010 р.), Вірменії (2011 р.), а також – відповідно – Дні культури України у Франції (1999 р.), Німеччині (2000 р.), Китаї та Азербайджані (2002 р.), Грузії (2003 р.), Польщі (2005 р.), Ізраїлі

(2007 р.), Сінгапурі (2008 р.), Словенії (2009 р.), Бельгії (2009 р.), Китаї (2010 р.), Сирії (2010 р.), Білорусі (2011 р.) та багато іншого.

МЗС України прагне поступового розширення нашої присутності в європейському культурному просторі, зокрема, зміцнюючи позиції у Раді Європи, членом якої Україна є з 1995 р. Програмним питанням діяльності Ради Європи в цій сфері є формування єдиного європейського культурного простору із збереженням самобутності кожної з культур. Європейська культурна конвенція забезпечує базу для багатостороннього співробітництва в галузях освіти, культури, культурного надбання та молодіжних питань.

Варто відзначити ініційовані Радою Європи Дні європейської культурної спадщини, що, починаючи з 2002 р., широко проводяться в Україні на державному рівні, під час яких популяризується охорона і збереження культурної спадщини, забезпечується вільний доступ до пам'яток культури, проводяться безкоштовні екскурсії та тематичні заходи у музеях, заповідниках, на території археологічних пам'яток тощо.

Високо були оцінені експертами Ради Європи, які в липні 2003 р. ознайомилися з національним звіт

«Культурна політика і культурне розмаїття», досягнення України щодо освіти національних меншин, зокрема, мови викладання і змісту підручників. Вони висловили намір сприяти запозиченню українського досвіду іншими багатонаціональними державами-членами Ради Європи та залучити Україну до програм Ради Європи, спрямованих на реалізацію прав національних меншин.

Із зацікавленими міністерствами і відомствами опрацьовується питання участі України в програмах Європейського Союзу в гуманітарній сфері, а також програмах Ради Європи в галузях освіти та гендерної рівності.

Оцінюючи здобутки культурно-гуманітарної діяльності протягом двадцяти років незалежності України, пріоритетними напрямками наступного десятиріччя в гуманітарній сфері мають стати: подальша робота з розбудови договірно-правової бази культурно-гуманітарних відносин;

забезпечення інтеграції України в європейський і світовий простір шляхом посилення співпраці з Радою Європи, Європейським Союзом;

активна іміджева політика, що має отримати нове наповнення в результаті створення розгалуженої

мережі інформаційно-культурних центрів України за кордоном;

подальше поступове впровадження європейських норм і стандартів у системі освіти та науки, поширення власних культурних і науково-технічних здобутків;

вирішення практичних питань повернення в Україну культурних цінностей, зокрема, проведення переговорного процесу з питань реституції культурних цінностей з такими країнами, як Німеччина, Нідерланди, Росія, Польща, Велика Британія, Франція.

При цьому пріоритетними напрямками концептуалізації та інституціоналізації культурної політики України на перспективу мають залишатися:

увага до культури як невід'ємної частини соціально-економічного розвитку;

багатоканальне фінансування культурної діяльності та розроблення фіскальних і податкових механізмів стимулювання розвитку культурних індустрій;

запровадження програмно-цільового методу фінансування культури;

розроблення середньострокових і довгострокових програм у галузі культури;

узгодження визначення поняття культури як основи культурної політики;

ухвалення нового базового закону про культуру;

збалансування культурного розвитку з економічним зростанням;

запровадження нових принципів фінансування та контролю (принцип «на відстані витягнутої руки», громадський моніторинг);

зміцнення позиції регіонів, «третього сектора» і комерційних організацій у процесі ухвалення політичних рішень у галузі культури;

розвиток міжнародного і культурно-гуманітарного співробітництва.

Використовуючи європейський і світовий досвід, Міністерство закордонних справ України і Міністерство культури України мають чітко і виважено визначити майбутні потреби відповідно до нових викликів світового глобалізованого простору. Це є одним із важливих завдань. За останнє десятиріччя Європа сформувала декілька ключових принципів своєї культурної політики, що залишаються базовими і в першому десятиріччі XXI ст. Так, ще у звіті Ради Європи «In from the Margins» (1997 р.) зазначалося, що більшість європейських країн здійснюють свою культурну політику відповідно до чотирьох ключових принципів: сприяння [розвитку] культурній ідентичності; сприяння культурному різноманіттю; сприяння творчості; сприяння участі в культурному житті.

Реалізуючи свою культурну політику, органи влади (національні, регіональні, місцеві) європейських країн сьогодні демонструють ряд спільних тенденцій, що певною мірою подібні українським: вони підтримують культуру як засіб досягнення певних цілей соціально-економічної політики, включно з розвитком громадянського суспільства; визнають вплив культури як самостійного сектора економіки та важливу взаємодію між неприбутковою діяльністю і культурними й творчими індустріями; заохочують розвиток самоврядних інституцій та мереж; співпрацюють з різними партнерами в державному, приватному та незалежному секторах; визначають відповідальність органів влади на

Посол Німеччини Ганс-Юрген Гаймзет бере участь у передачі німецькою стороною культурних цінностей Національному музею декоративно-прикладного мистецтва (квітень 2011 р.)

національному, регіональному та місцевому рівнях відповідно до принципу субсидіарності; збалансовано, через гнучкі програми фінансування проектів, реагують на потреби культурних інституцій, заохочуючи творчий розвиток, індивідуальні мистецькі ініціативи та нові методи роботи.

Для цього є необхідною міжміністерська та міжвідомча кооперація, і відповідальність за її координування має бути покладена на певну інституцію.

Прихід в Україну загальноєвропейських тенденцій та моделі означає, що перед національними владними структурами постали нові виклики, включаючи реорганізацію, що дасть змогу змістити акцент у роботі на лідерство і стратегічне мислення; формування модернізаційної програми та виховання відчуття мети; формулювання національних цілей і політичних орієнтирів, запровадження субсидіарності; забезпечення професійного захисту інтересів і використання внутрішніх та зовнішніх ресурсів на контрактній основі; налагодження співпраці з широким колом партнерів на центральному, регіональному і місцевому рівнях, а

також із зарубіжними партнерами.

Нова роль і перспективи діяльності мають відображатися в організаційній структурі, що передбачає використання горизонтальних і вертикальних зв'язків у виробленні культурної політики та загалом у роботі. За цих умов основні функції можуть включати: підтримку ефективних зв'язків з іншими міністерствами та відомствами, робота яких впливає на культуру; моніторинг та координацію участі в роботі над законодавством, що має вплив на культуру; співпрацю з парламентським комітетом з питань культури; підтримання ефективних зв'язків із регіональними та місцевими органами влади; моніторинг реалізації культурної політики та забезпечення її регулярного перегляду; моніторинг потреб та координацію навчальної роботи; налагодження механізму збирання, аналізу й оприлюднення статистики в галузі культури; виявлення та просування кращих практик і нових культурно-гуманітарних моделей; визначення потреб у проведенні наукових досліджень тощо.

Водночас, із чіткішим та

жорсткішим окресленням сфери повноважень міністерств, на які покладено реалізацію головних завдань зовнішньої культурної політики України, має поліпшитись управління зовнішніми очікуваннями. Зокрема, ідеться про припинення деяких малоефективних іміджевих проектів і культурних заходів або перенесення акцентів. Як засвідчує європейська практика, Україна – не єдина держава, де очікування гравців культурного сектору та громадськості є вищими за результати, які здатні забезпечити держава, відповідні урядові структури. Отже, є необхідність активно управляти очікуваннями.

Аргументація на користь змін має проводитися в позитивному контексті. Протягом останніх двадцяти років у культурному секторі зроблено чимало, багато чим можна пишатися. Очевидним успіхом держави, МЗС і Мінкультури є те, що, попри неймовірні труднощі, несприятливу економічну і політичну ситуацію, вдалося зберегти більшу частину інфраструктури. Отже, аргументом на користь змін має бути не те, що культурна політика і система управління та координації є хибними, а те, що вони вже не відповідають запитам майбутнього.

У сучасному світі культура все більше перетворюється на ключовий елемент суспільного, гуманітарного розвитку. Завдяки їй громадяни мають змогу реалізовувати свій творчий потенціал, долучатись до духовного багатства світової цивілізації, зберігати та збагачувати власну історико-культурну спадщину у всьому її різноманітті.

Масштабні зміни у світових соціально-економічних,

науково-технологічних процесах сприяли переосмисленню самої ідеї суспільного розвитку, ключова роль у якому належить культурно-мистецькій сфері.

Посилання

1. Мацевич И.Я. Вызовы креативности: культурная индустрия и культурная политика в Европе (на англ. яз.). – М., 2010. – С. 113-119.

2. Див. дет.: Глобалізація і сучасний міжнародний процес: Монографія / За заг. ред. Б.І. Гуменока, С.О. Шергіна. – К., 2009; Глобалізація и социальные институты: социологический подход. – М., 2010; Макаревич Э.Ф., Карпухин О.И. Последний бастион. Глобализация культурных коммуникаций. – М., 2011.

3. Див.: Віднянський С.В. Європейський вибір України та імперативи європейської інтеграції // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К., 2003. – Вип. 9. – С. 18-31; Ціватий В.Г. Інституціональний вимір зовнішньої політики у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції України (теоретико-методологічний аспект) // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: Збірник наукових праць / Інститут історії України НАН України. – Випуск 16. – К., 2007.

4. Поточний архів Міністерства закордонних справ України. – Департамент зв'язків з закордонним українством та культурно-гуманітарного співробітництва. – 2006-2011 рр.

5. Див. дет.: Зеленцова Е., Мельвиль Е. Культурная политика и экономика культуры. Тезисы для сборки региональных стратегий. – М., 2010; Мацевич И.Я. Вызовы креативности: культурная индустрия и культурная политика в Европе (на англ. яз.). – М., 2010; Карпова Г.Г. Социальное поле культурной политики. – М., 2011.

6. Симоненко С.П. Проблеми культурної політики в Україні та світові інтеркультурні взаємодії // Універсальні виміри української культури. – Одеса, 2000. – С. 43.

Мовно-політичний конфлікт: історіографія проблеми

УДК 327

Світлана САВОЙСЬКА,
кандидат історичних наук,
доцент Київського
національного
університету будівництва
і архітектури

Етнополітичні та інші конфлікти вивчає молода теоретико-прикладна наука конфліктологія. Вона тісно пов'язана з такими дисциплінами, як соціологія, психологія та політологія, що сформулювали загальні принципи та підходи до всіх видів етнополітичних конфліктів. Політологія, яка дає загальні поняття про етнополітичні та міжнаціональні конфлікти, збагачує конфліктологію методами і принципами. Варто зауважити, що мовно-політичного, як і будь-якого іншого, конфлікту в чистому вигляді не існує. Він прип'янутий індивіду, особі, людині, лідеру, групі, організації, партії, спільноті, етносу, нації, народу, державі тощо. Мовно-полі-

тичний конфлікт є багатоскладовим явищем. У ньому переплітаються соціально-економічні, політичні, ідеологічні, релігійні, культурні, психологічні, соціально-біологічні та інші процеси. Щоб попередити або уникнути мовно-політичних конфліктів, доцільно вивчити їх природу, сутність, характер, причини формування, виникнення, а також – навчитися розпізнавати, управляти ними, розв'язувати їх.

На думку багатьох учених, етнополітичні конфлікти мають місце в поліетнічних суспільствах, де існують дві або більше державних мов. У сучасному світі є такі багатонаціональні держави, де кожен регіон визнає лише власну мову, що є однією з офіційних або державних. Ігнорування іншої мови, як правило, породжує проблему, яка нерідко переростає у відкрите протистояння, що загрожує розколом держави.

Дослідники вважають, що ці конфлікти мають різну природу та основу, тому для їх розв'язання не існує якихось універсальних засобів і підходів. Зокрема, Пітер М. Келлет зауважує, що конфліктуючі сторони не завжди дослухаються одна до одної, не думають над тим, що і як кажуть, не вміють або не хочуть добирати необ-

In article it is considered language and a political conflict as concept and as a component of ethnonational and other conflicts. The author considers, that at the heart of conflicts at all times existence of the Ukrainian ethnic nation struggle which proceeds and now, for preservation, formation and expansion of the Ukrainian language in all spheres of a public life and in all regions of the state laid.

Keywords: the Ukrainian language, a political conflict, ethnonational, the nation, struggle, a public life, region, the state.

хідних слів. Вибір мови, на думку вченого, визначає матерію конфлікту, впливає на його динаміку та результат. Автор небезпідставно пропонує осмислити зв'язок між вибором мови, розгортанням конфлікту та його наслідком. Мова, на його думку, може використовуватися як інструмент для управління перемовинами та досягнення позитивних змін у взаємовідносинах між конфліктуючими сторонами [1, с. 123,133].

Економічні та воєнно-політичні конфлікти досліджує М. Цюрупа. На його думку, в основі будь-якого конфлікту лежать напруженість, непримиренність, суперечки, розбрат, боротьба та зіткнення. На переконання Г. Зіммеля, боротьба згуртовує членів конфліктуючих сторін. А власне причиною конфліктів є недовіра, прагнення слави та самостійності. Усе це, як вважає К. Лоренц, випливає з біологічних підвалин агресивності людини. Джерелом конфлікту, на думку

американського психолога К. Левіна, є неадекватна поведінка лідера групи. Тобто, «конфлікт, за визначенням багатьох учених, – це зіткнення двох або більше різноспрямованих сил з метою реалізації інтересів в умовах протидії». За визначенням В. Оберта і К.Фінка, конфлікт – це напруженість у відносинах та антагоністична ворожість сторін. За словами П. Коєна, конфліктом є досягнення цілей за рахунок придушення цілей опонента. На думку М. Цюрупи, конфлікт – це один із аспектів взаємодії людей у певному соціальному середовищі, суть якого полягає в поляризації позицій, їх зіткненні та веденні суб'єктами боротьби з метою вирішення проблемної ситуації. Мотивація конфлікту, як вважає М. Цюрупа, обумовлена протилежними інтересами, потребами, цінностями та мотивами. На його думку, сторони конфлікту усвідомлюють відмінність інтересів та готові до втрат заради досягнення мети. На дум-

ку Б. Парахонського, політичний конфлікт відрізняється від інших тим, що прямо ставить питання про владу, відносини, панування та підкорення, порядок розподілу між різними центрами сили. Боротьба за владу має різні форми, починаючи від мирних зборів, демонстрацій, маніфестацій і закінчуючи громадянськими та міждержавними війнами [2, с. 21, 31, 44, 45, 46, 151].

Відтак, М. Цюрупа не згадує про етнічні конфлікти, що є джерелом суспільних протиріч і політичної нестабільності в Україні, спричиненої боротьбою за збереження мовної, культурної та релігійної ідентичностей. В. Дівак поділяє конфлікти на міжетнічні, які виникають між етносами та пов'язані з поділом їх території через внутрішні проблеми країни, і міжнаціональні, що існують між державами. Прагнення до самовизначення виникає, на її думку, коли етнічна група, народ, нація відчують загрозу своєму існуванню. У такому разі конфлікт стає фактом суспільної свідомості. До конфліктної ситуації може призвести, на думку В. Дівак, і високий рівень народжуваності в етнічній або релігійній групі, тобто – боротьба за життєвий простір. [3, с. 31, 33, 132, 152].

Конфліктна мовно-політична ситуація може виникнути, коли етнічна

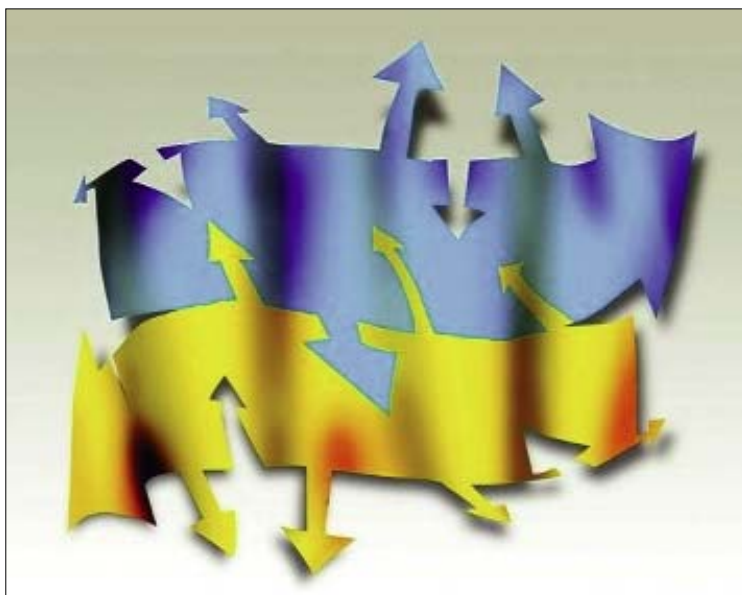
група, народ, нація намагаються захистити рідну мову і культуру від дискримінації та посягань окремих політичних сил або від втручання у внутрішні справи іншої країни. У такому разі мовно-політичний конфлікт може вийти за межі держави з кількох причин: по-перше, з метою розширення культурного та мовного простору однієї країни за рахунок іншої, по-друге, щоб дискредитувати мову та культуру народу, нації; по-третє, з метою розколу та завоювання. Отже, мовно-політичний конфлікт – це зіткнення мовних, політичних, культурних та інших інтересів лідерів ворожих політичних сил, ідеологій, які належать до різномовних культур, регіонів і частин соціуму, що мають серйозні розбіжності у сфері мови. Їх незрозуміння та протистояння, яке наростає, може призвести до розколу держави за мовно-політичною ознакою, а також – сепаратизму й іредентизму.

Мовно-політичний конфлікт не виникає сам по собі, його підтримують ті чи інші політичні сили, держави, він має конкретну мету та завдання. Наслідком мовно-політичних конфліктів є соціальні, економічні, релігійні та інші конф-

лікти. Л. Герасіна та М. Панов визначають «політичний конфлікт як зіткнення, протистояння політичних суб'єктів, обумовлене протилежністю їх політичних інтересів, цінностей, цілей і поглядів. Це різновид і результат конфліктної взаємодії двох і більше сторін (груп, держав, індивідів), які сперечаються між собою щодо розподілу владних повноважень і ресурсів» [4, с. 101-190].

Відмінність політичного конфлікту від інших соціальних конфліктів, на думку авторів, полягає в тому, що діючі в ньому суб'єкти (особи, групи, еліти, держави) протидіють один одному з метою здобуття влади. Якщо об'єктом політичного конфлікту є державна влада, а предметом боротьба за неї, то об'єктом мовно-політичних конфліктів є мова і культура, а предметом боротьба за їх збереження і поширення в усіх сферах суспільного життя та в регіонах. Політичний конфлікт, за словами

Л. Герасіної та М. Панова, має об'єктивну та суб'єктивну сторони. Об'єктивна сторона визначається ними як суперечність між політичним суспільством та індивідами і групами. Суб'єктивна сторона політичного конфлікту показує, як суб'єкти усвідомлюють суперечності, що є його джерелом. Суб'єктами політичного конфлікту, як вважають учені, є політичні партії, організації, державні інститути, політична та державна еліти. Мовно-політичні конфлікти, як і інші, поділяють на зовнішні та внутрішні. Зовнішніми вони є тоді, коли у внутрішніх конфліктах зацікавлена третя сторона, що їх фінансує, наприклад, влада або політична сила іншої держави. Основними причинами виникнення політичного конфлікту, на думку Л. Герасіної та М. Панова, є духовна або економічна криза. Учені звертають увагу на те, що культурологічна суверенізація виходить за кордони міжнаціонального розмежування та набуває міжнародного геополітичного значення.

Міжетнічні або міжнаціональні конфлікти існуватимуть доти, доки зберігатиметься зверхнє, вороже ставлення однієї мови та культури до іншої; доки існуватиме таке негативне явище, як насильницька асиміляція або мовна та культурна нерівність, винуватцями яких часто є національні еліти, що підігрують міжетнічну напруженість аж до відкритих конфліктів. Учені впевнені, що претенденти на державні пости часто, спекулюючи національними почуттями, проблемами мови та культури, використовують їх у боротьбі за політичну владу.

А. Гірник досліджує анатомію, техніку фасилітації та медіації конфліктів, їх прогнозування, типологію, ескалацію й наслідки. Хоча вчений і не розглядає етнічні, а тим більше, мовно-політичні конфлікти, але він стверджує, що міжетнічні конфлікти, через заборони використання рідної мови та відмінностей в релігійних віруваннях, виникають на ґрунті мови, релігії та певних переконань. Це, на його думку, може стати основним джерелом напруженості [5, с. 73].

Г. Жаворонкова, О. Скібіцький, Т. Сівашенко, О. Туз ознайомлюють із передумовами та причинами виникнення конструктивних і деструктивних конфліктних ситуацій, зі способа-

ми управління ними та методикою їх розв'язання, а також діалектним ученням Карла Маркса, конфліктним функціоналізмом Георга Зіммеля, діалектичною теорією конфлікту Ральфа Дарендорфа, конфліктним функціоналізмом Люїса Козера, теорією вчених П'єра Ван ден Берга і Джона Тернера. Вони розкривають типологію конфлікту, аналізують види та форми його протікання, методи регуляції соціально-психологічного клімату у сфері управління, а також передбачають наслідки [6, с. 122].

Етнонаціональні конфлікти, на думку Л. Скібіцької, пов'язані з територіальними претензіями або ідеєю суверенітету. За словами дослідниці, національно-етнічний конфлікт – це боротьба за перерозподіл влади між центральними органами законодавчої та виконавчої влади і регіонами, у якій значну роль відіграє проблема культурного самовизначення національних етноностей. Такий конфлікт, на думку Л. Скібіцької, має місце, коли місцева етнократія, що підтримується центром, не допускає до процесу ухвалення рішень представників нової еліти. Тому останні змушені домагатися влади у формі національно-етнічних або національно-історичних гасел і вимог [7, с. 107].

Досить часто важко виз-

начити, який характер має певний конфлікт – етнічний, етнонаціональний, етнополітичний, міжетнічний, міжнаціональний чи інший, оскільки конфліктів у чистому вигляді, на думку багатьох учених, не існує. Вони поєднують у собі риси, властиві різним типам. Приміром, мовно-політичний конфлікт є складовою частиною етнонаціональних, етнічних, етнополітичних, міжетнічних, міжнаціональних та інших конфліктів. Отже, етнічні конфлікти, якщо вони виникли на політичній основі або стосуються політичних проблем, по своїй суті є етнополітичними.

Література

1. Питер М. Келлет. Конфліктний діалог: робота с пластами значень для про-

дуктивних взаимоотношений / Пер. с англ. – Х.: Изд-во «Гуманитарный центр» (М.А. Новицкая), 2010. – 416 с.

2. Цюрупа М. Основи конфліктології та теорії переговорів: Навчальний посібник. – Видання друге, перероблене і доповнене. – К.: Кондор, 2009. – 192 с.

3. Дівак В. Сепаратизм як феномен сучасної політики: політологічні та правові аспекти. – К.: Логос, 2010. – 224 с.

4. Герасіна Л.М., Панов М.І. Конфліктологія. – Харків: «Право», 2002. – 250 с.

5. Гірник А. Основи конфліктології. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 222 с.

6. Жаворонкова Г.В., Скібіцький О.М., Сівашенко Т.В., Туз О.І. Управління конфліктами: Навчальний посібник. – К.: Кондор. – 2010. – 172 с.

7. Скібіцька Л.І. Конфліктологія: Навчальний посібник. Друге видання. – К.: Кондор, 2011. – 384 с.

Анотація

У статті розглянуто мовно-політичний конфлікт як поняття і як складову частину етнонаціональних та інших конфліктів. Автор вважає, що в основі конфліктів у всі часи існування української етнічної нації була боротьба, що триває й нині, за збереження, становлення та поширення української мови в усіх сферах суспільного життя та в усіх регіонах держави.

Ключові слова: українська мова, політичний конфлікт, етнонаціональний, нація, боротьба, суспільне життя, регіон, держава.

Анотація

В статье рассмотрены языковой и политический конфликты как понятие и как составная часть этнонациональных и других конфликтов. Автор считает, что в основе конфликтов во все времена существования украинской этнической нации лежала борьба, которая продолжается и сейчас, за сохранение, становление и распространение украинского языка во всех сферах общественной жизни и во всех регионах государства.

Ключевые слова: украинский язык, политический конфликт, этнонациональный, нация, борьба, общественная жизнь, регион, государство.

*Рубрику веде доктор
історичних наук
Ірина МАТЯШ*

Документи до Паризької мирної конференції

**№ 45 Лист міністра закордонних справ УНР
[А. Лівницького] Голові Української делегації
на Паризькій мирній конференції М. Тишкевичу
про позицію уряду УНР щодо розв'язання питання
державної приналежності Східної Галичини**

Відень, 17 вересня 1919 р.

Справа Східної Галичини

Уряд стоїть на тім, що Східна Галичина єсть часть Української Республіки. Та в теперішній ситуації спір за Галичину рішається не війною, тільки мировою конференцією. Отже треба від мирової конференції домагатися:

1) щоб вона не зійшла зі свого дотепершнього становища і справді дала населенню Східної Галичини змогу свobodно рішати свою державну приналежність.

2) щоб вона утворила передумови, потрібні для такого свobodного виявлення волі населення.

Для сього треба:

1) щоб границі Сх[ідної] Галичини від Польщі покривалися з етнографічними границями;

2) щоб автономія Східної Галичини опиралася справді на демократичних основах і забезпечувала українському населенню всі права більшості;

3) щоби компетенція східно-галицького сейму, вибраного загальним, рівним, тайним, безпосередним і пропорціональним голосуванням була як найкраща;

4) щоби круг справ спільних між Сх[ідною] Галичиною і Польщею був як найменший і точно означений; щоби українському населенню була забезпечена також широка економічна автономія, щоби були створені гарантії, що Польща не буде могла економічно експлуатувати Сх[ідну] Галичину, або ворожою господарською чи фінансовою політикою руйнувати її.

5) щоби на чолі адміністрації Сх[ідної] Галичини стояв Українець назначений сеймом Сх[ідної] Галичини, а не польським центральним правительством, а доки це станеться, щоби польський намісник був усунений і заступлений дуумвіратом, як в тешинськiм окрузі, т[обто] з[начить] один Українець і один Поляк;

6) щоби було окрем[е] східно-галицьке право горожанства, окреме східно-галицьке військo, окрема присяга урядовців як горожан Східної Галичини;

7) щоби були міжнародно-правні гарантії проти самовільного порушення постанов статута з боку Польщі супроти Східної Галичини.

Особливо важно, щоб варшавський сейм не мав ніякої

компетенції в справах Східної Галичини зокрема щодо аграрної реформи в Галичині. Найліпше було би, щоб речинець¹ плебісцит означено як найкоротший (найпізніше до 3 років), та щоби в зв'язку з сим аграрну реформу переведено аж після дефінітивного рішення про державну приналежність краю.

Плебісцит, який має бути переведений в найкоротшому часі, повинен бути обставлений гарантіями за вислів вільної волі населення.

Ще перед рішенням статута домагатися:

1) щоб українських урядовців не видалявано зі служби і виданих прийнято назад, не домагаючися від них присяги га вірність польській державі;

2) щоб увільнено всіх інтернованих і арештованих з політичних мотивів;

3) щоб Українцям були застережені всі горожанські права і вольности (право переїзду, свобода слова, зборів, організації і т. д.);

4) щоб полонених української армії відіслано до української армії;

5) щоб тудиж відіслано українських полонених з Італії.

Сі два останні точки мотивувати тим, що галицько-українська армія є частю всеукраїнської армії, яка бореться з большевиками, отже і полонені (як в Польщі так і в Італії) є членами української армії і треба їх ужити до боротьби з большевиками.

Приймаючи до уваги що:

1) українське республіканське правительство заявило, що рішення про долю Східної Галичини передає мировій конференції в Парижі і що

2) мирова конференція запевнила, що приділення Східної Галичини до Польщі, отже і статут для Східної Галичини має тільки тимчасовий характер, являється можливим змінити первісне рішення і на запрошення взяти участь у нарадах над статутом з виразним застереженням провізоричности² та енергічним домаганням припинення шикан українського населення, занехання вимагання зложення присяги, привернення до урядування неправдо звільнених, визволення політично-інтернованих та ув'язнених.

Що до способу, як поставити сі домагання, треба звернутися до мирової конференції з домаганням утворити окрему комісію союзників (...) для польсько-українського спору і передати її справу Східної Галичини; перед тою комісією українська делегація пропозити свої домагання в справі української державности і українського населення в Галичині. В зв'язку з відповіддю на се домагання може вийти таке положення, що українську делегацію запросять взяти участь в існуючій комісії для сеї справи; тоді треба буде піти до тої комісії.

Крім того треба негайно вручити голові "польської" комісії меморіал з виясненням, для чого українська делегація не взяла

участи в польській комісії і виложенням мериторичного становища української делегації що до ролі Східної Галичини, т. зн. застереженням, що Східну Галичину уважаємо інтегральною частиною Української Народньої Республіки і непохитно обстоюємо домагання злуки з Українською Народньою Республікою – а від тимчасового статута жадаємо таких гарантій, установ і т. п., які виложені вище.

Міністр Закордонних Справ УНР

Бібліотека та архів Канади (Оттава, Онтаріо). Архів А. Жука. Копія, машинопис.

№ 53 Лист голови делегації УНР на Паризькій мирну конференцію М. Тишкевича до голови Паризької мирної конференції Ж. Клемансо з проханням визнати Українську Народну Республіку, припинити агресію військ генерала А. Денікіна, та надати УНР військову і матеріальну допомогу у боротьбі з більшовиками

Париж, 6 жовтня 1919 р.

Ваша Високоповажносте,

Делегація України в Парижі має честь звернутися до високої Конференції з приводу агресії генерала [А.] Денікіна проти збройних сил Української Республіки на її території, тому що, по-перше, генерал [А.] Денікін не гідний тієї моральної і матеріальної допомоги великих держав Антанти, яка йому надається, виступаючи проти українського народу; по-друге, український народ втратив майже мільйон своїх найкращих синів, воюючи на боці союзних держав, а Україна майже два роки веде запеклу боротьбу проти більшовиків і має право бути захищеною великими державами Антанти.

Напад генерала [А.] Денікіна є порушенням прав українського народу, так само як і демократичних принципів і прав народів вирішувати свою долю, проголошених союзними державами.

Українська Республіка прийняла у 1654 році за своєю волею протекторат царя, який їй гарантував її права. Ця угода була порушена самими царями, і Україна втратила свою незалежність майже в той же час, коли і Польща (1764–1780). З тих пір ніяких офіційних зв'язків між Росією й Україною більше не існувало, і відповідно до правила *restitutio in integrum* вона відновила свої права і незалежність шляхом революції.

Однаково, що імперіалісти, що більшовики та російські реакціонери виступили проти незалежності України. Український народ вимушений був розпочати проти цих ворогів безкомпромісну боротьбу. Він вів боротьбу за свободу, свою незалежність і відродження своєї держави, побудованої на прикладі європейської демократії.

Маючи за головну мету поневолення народів, які звільнилися від російського ярма, реакційні кола, до яких належить генерал [А.] Денікін, використовують усі засоби, щоб реалізувати це прагнення, а також використовують німецьку допомогу, так само як і більшовицьку.

Після здійснення у 1917 році державного перевороту за допомогою німців на користь відновлення старої Росії (справа

[П.] Скоропадського) вони разом з їх німецькими покровителями були вигнані українським народом під проводом генерала [С.] Петлюри, який виступив проти узурпаторів.

Спекулюючи на бажанні союзних держав вести боротьбу проти більшовиків, генерал [А.] Денікін отримав значну моральну і матеріальну допомогу з боку країн Антанти, але, як це є очевидним, він спрямував свої атаки проти народу України.

Ситуація на Україні, яка веде жорстоку боротьбу з більшовиками, принесла [А.] Денікіну низку тимчасових успіхів.

Між тим, генерал [А.] Денікін, використовуючи проти українського народу та його прагнень і прав на свободу допомогу Антанти, сприяє російським більшовикам, з якими Україна не хоче мати справу.

Народ України веде і завжди буде вести боротьбу проти своїх ворогів, як він це робить проти більшовиків. Зараз, коли кровопролитні бої йдуть між російськими військами і українським народом, Денікін опирається тільки на допомогу, яка йому надається, а також на терор, що здійснюється ним і через свою азіатчину майже не відрізняється від більшовицького. Узурпаторські претензії його реакційних прибічників ведуть до важких і кривавих наслідків не тільки для народу України, але й для всієї Європи, тому що ведучи боротьбу проти націоналістів, генерал [А.] Денікін посилює більшовиків.

Ці наслідки можуть бути засуджені союзними країнами, які не можуть байдуже дивитися на дії їхнього протече генерала [А.] Денікіна, що повністю суперечать принципам Антанти.

Українська делегація від імені свого народу має честь поінформувати високу Конференцію про усі ці факти з метою зупинити пролиття крові та встановити мир і порядок для реалізації демократичних принципів, що проголошені великими державами Антанти; вона звертається з проханням:

- 1) визнати Українську Республіку;
- 2) наказати генералу [А.] Денікіну припинити війну проти України і звільнити територію України, яка окупована його військами;
- 3) надати українському народові військову і матеріальну до-

¹ Реченець – строк, термін (у даному випадку – термін проведення плебісциту, опитування населення).

² Тобто, тимчасовості цього статуту з обов'язковим його переглядом і уточненням у майбутньому.

³ Тут – принципової позиції української делегації у питанні щодо Східної Галичини.

Восени полиці книгарень поповнилися новим твором київського письменника Едуарда Юрченка «Жерці та Фараони. Сні». Це своєрідний політичний детектив із життя пострадянських мажорів та їхніх різношерстих батьків. Але не тільки. Це – «Сні» про бунт людського духу проти механізованого світу прагматичних розрахунків. Це втілення вічної теми безжалісності влади як явища до людини, її приватного життя, свободи поглядів і почуттів.

Книга вирізняється розглядом гострих соціальних питань, виявляє прозорливість автора, який має хист і сміливість дослідити механізми зародження, розвитку та часткового занепаду сучасної політичної системи.

У книзі показано не лише те, що відбувається за владним фасадом. На користь текстів – відверта реалістичність і вмотивованість образів героїв, представників абсолютно різних соціальних середовищ. Контекст сприймається невимушено завдяки апеляції до соціальної верівки. Здається, автор непогано знається на правилах гри, що панують у цих колах, або переконливо їх моделює.

Шахівниця політичної еліти: чий хід наступний?

Вкотре ставиться запитання – хто править світом? Який світ намагаються побудувати ті, хто опиняються біля керма? Яких народів не буде на мапі майбутнього, та головне – чому саме цих народів? Автора цікавить: хто прийде на зміну пострадянським владним елітам?

«*Рулить країною в будущем будете вы и люди вашего сословия: у вас образование и уже начавшие формироваться фамильные состояния и традиции...*» – каже письменник вустами одного з героїв, звертаючись до молодих людей, яких виділяє з-поміж гульгайського натовпу. – *...При том, что к власти нельзя допускать нищих... Переживший голод будет есть впрок... И это, извините, диагноз*».

Здається, не випадково письменник розмірковує в цьому контексті про Духовність – ту, яка дісталася нам від прасури, яка живе всередині та робить нас несхожими на весь інший світ.

Щоб повірити авторові, необхідно, звичайно, прийняти умови його гри. Адже все, що відбувається, – сон його героїв. А уві сні можна безкомпромісно розпиратися зі світовими олігархами та масонством, що виношує плани глобалізації світу; сканувати діяльність спецслужб різних держав, поринати в корупційні тенета, легко переміщатися з часу минулого в теперішній, вкладаючи в уста сильних світу цього колоритні метафори...

«...Ничего не меняется в мире со времен великого Египта.

Что ты имеешь в виду? Египтом управляли жрецы, а не фараоны.

Точно, вот только в нашем случае Египтом управляю я...»

Художні переваги твору не вичерпуються лише злободенним соціально-політичним підтекстом. Автор виходить на високий рівень узагальнення, намагаючись розкрити глибинні, побутові смисли. У сюжеті плавно вимальовується любовна лінія. Тут панують інші закони: людяність, відвертість, чесність, ніжність. Ця тема сповнюється життєвим оптимізмом та легкістю: «Закохуйтеся, збожеволійте, наповніть життя враженнями та отримуйте задоволення... Не втрачайте дарма дорогі цінний час, відпущений вам з неба...»

Роздуми автора, оформлені у вигляді «Голосу за кадром», змушують задуматися, напружитися, можливо, щось переосмислити. Коли, скажімо, зневага до законів природи загрожує знищенню як окремої людини, так і суспільства в цілому. Не випадково структура твору включає в себе мотиви розплати. Автор підкреслює загибель ключових героїв, які були покарані за скоєне насилья над людськими життями, за порушення природного процесу буття.

...Відродно усвідомлювати, що час, у який живе письменник, дає йому можливість бути відвертим до кінця. Адже часто доля твору залежить саме від міри його правдивості. Скажімо, коли йдеться про небезпеку духовного поневолення...

«*Поняв, что завоевать нас невозможно, мировые режиссеры человеческих судеб начали уничтожать духовность изнутри... Нам прививают придуманные «ценности»... Осталось немного – и некогда великий, гордый и сильный народ превратится в ничего не решающую, разложившуюся кучку пигмеев...*»

І таких одкровен, художніх сентенцій у книзі чимало.

Нині важко уявити літературний пейзаж останніх десятиріч без творів, у яких гостро описано хворобливі прояви навколишнього життя. «Сні» – із такого ряду. Е. Юрченко аналізує дійсність, підмічає негативні зміни в суспільстві та окремих людях. Але, все ж таки, сюжет виводить читача на позитивний план. І в цьому щось є. Навіть якщо автор не ставив за мету розбудити

Едуард Юрченко

читача, пологоного своїми снами (ілюзіями), заколисати ця книга точно не зможе. Майстерно закручений сюжет не дасть відкласти книгу, не дочитавши до кінця.